

ПАМ'ЯТЬ ЯК ОБОВ'ЯЗОК

«...Потім мене допитував чоловік із позивним із ФСБ.

Він поводився владно і вселяв страх.

Крім того, в кімнаті були складені інструменти,
схожі на інструменти для тортур із фільмів.

Чоловік сказав мені «все розповісти по-хорошому»,
і тоді мене не будуть мордувати...».

ISBN 978-966-502-664-8

УДК 355,012 (477)(082)

ББК 66,4(4Укр)

ПАМ'ЯТЬ ЯК ОБОВ'ЯЗОК. Збірка документальних свідчень про воєнні злочини, скоєні під час повномасштабної збройної агресії РФ проти України.

«Пам'ять як обов'язок» — це збірка документальних свідчень про воєнні злочини, скоєні під час повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України. У книзі зафіксовано численні порушення норм міжнародного гуманітарного права, включаючи навмисні вбивства мирного населення, катування, депортацію цивільних, знищення житлових будинків, шкіл, лікарень, використання заборонених видів озброєнь та інші злочини проти людяності.

Збірка укладена на основі свідчень постраждалих, очевидців та задокументованих доказів, що не лише засвідчують масштаби насильства, але й покликані зберегти правду для майбутніх поколінь. Ця праця є важливою складовою національної пам'яті та міжнародної адвокації, адже документування злочинів — перший крок до встановлення справедливості та недопущення безкарності. Книга водночас є актом солідарності з усіма жертвами війни й закликом до спільної боротьби за гідність, права людини та мир.

Керівник проєкту-редактор:

Тарас Щербатюк - голова громадської організації "Черкаський правозахисний центр".

Автори:

Максим Степанов - кандидат історичних наук, керівник сайту Національної спілки журналістів України

Наталія Єсіна - директорка громадської організації "Північна правозахисна група".

Рецензент:

Віталій Масненко - доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України ННІ міжнародних відносин, історії та філософії Черкаського національного університету імені Б. Хмельницького

Фотоілюстрації: з відкритих джерел, з дотриманням авторських прав (джерела вказано у підписах)

Обсяг: 108 сторінок

Формат - А4, наклад - 100 шт.

Рік видання: 2025

Видавець: ПАТ «ПВК «Десна» 14000, м.Чернігів, пр. Перемоги, 62, Свідоцтво про внесення до державного реєстру суб'єктів видавничої справи Серія ДКН[№]4292 від 02.04.2012 р.

Тираж: 100 шт.

Книга створена в межах проєкту «Забезпечення захисту та підтримки постраждалих від війни в Україні», який реалізує громадська організація "Черкаський правозахисний центр" за підтримки Міжнародного фонду «Відродження».

Зміст цієї книги є позицією авторів і не обов'язково відображає позицію Міжнародного фонду «Відродження».

ЗМІСТ

ВСТУП	3
ЧЕРНІГІВЩИНА: ПРОТИСТОЯННЯ РОСІЙСЬКОМУ ТЕРОРУ	8
Цивільні жертви російського вторгнення на Чернігівщині	13
Хроніка руйнувань житлового фонду Чернігівщини	24
Зруйнована інфраструктура	28
ЗАПОРІЗЬКА ОБЛАСТЬ: ПІД РОСІЙСЬКОЮ ОКУПАЦІЄЮ	38
Початок вторгнення. Репресії на окупованих територіях Запорізької області	43
Викрадення людей та катування	48
Знищення житла у Запорізькій області: зруйновані долі та домівки. . . .	60
Руйнування інфраструктури Запорізької області	67
ХЕРСОНЩИНА: ОКУПАЦІЯ ТА СПРОТИВ.	72
Окупація Херсонщини: вбивства, катування та незаконні затримання. .	76
Руйнування житла в Херсонській області	98
Руйнування інфраструктури Херсонської області: війна проти цивілізації	103

ВСТУП

Від 2014 року Україна переживає найтривалішу і одну з найкривавіших воєн у своїй новітній історії. Понад десятиліття болю, втрат і незламності. Цю історію неможливо розповісти мовою статистики, хоча цифри вражають своїм масштабом. За ними — обірвані життя, розбиті долі, незагоєні рани, втрачені можливості, неказані слова, ненароджені діти.

Книга пам'яті, яку ви тримаєте в руках є спробою зберегти обличчя і голос кожного, хто став жертвою російської агресії. Про дітей, які мріяли про майбутнє, про матерів, які чекали на повернення синів, про захисників, які віддали найдорожче заради свободи.

Війна в Україні - це трагедія, яка торкнулася кожного куточка нашої землі, кожної родини, кожного серця. Це не просто протистояння армій, це боротьба цінностей, світоглядів, бачення майбутнього. Це історія про те, як народ, який прагнув миру і розвитку, був змушений захищати своє право на існування ціною найдорожчого — людських життів.

Коли 20 лютого 2014 року пролунали перші постріли на Майдані, мало хто міг передбачити, що це початок багаторічної війни. Коли російські війська анексували Крим, багато хто вірив, що на цьому агресія зупиниться. Коли на Донбасі з'явилися перші «іхтамнети», світ ще не усвідомлював, що стає свідком початку найбільшого збройного конфлікту в Європі з часів Другої світової війни. І навіть коли 24 лютого 2022 року перші ракети впали на мирні українські міста, мало хто міг уявити масштаб трагедії, що розгорнеться.

За даними дослідників, у 2014 — 2025 роках Україна втратила понад 210 тисяч військових та цивільних громадян¹. Двісті десять тисяч життів — це населення середнього українського міста. Це ніби стерти з лиця землі Тернопіль, Кременчук або Кам'янське. У кожного з цих людей було ім'я, обличчя, історія, надії, плани на майбутнє — усе, що перекреслила війна.

Війна на Донбасі (2014—2021) забрала приблизно 14 000 життів, серед яких 3 404 цивільних і майже 5 000 українських військових². Це була «тиха» фаза війни, коли світ поступово звикав до думки, що десь на сході Європи гинуть люди.

1 Number of civilian deaths related to the Russia-Ukraine conflict from April 2014 to January 2025. Statista. URL: https://www.statista.com/statistics/1293409/civilian-deaths-related-to-russia-ukraine-conflict/?utm_source=chatgpt.com (Дата звернення: 01.05.2025).

2 Conflict-related civilian casualties in Ukraine. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. 27 January 2022. URL: <https://cutt.ly/ArRjbWaL> (Дата звернення: 01.05.2025).

Коли міжнародні переговори змінювалися обстрілами, а тимчасові перемир'я — новими спалахами насильства.

Але справжній масштаб трагедії розкрився з початком повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року — дати, яка назавжди розділила історію України на «до» і «після». В одну мить мільйони українців прокинулися від звуків вибухів. Мирні міста перетворилися на поля бою, школи і лікарні — на руїни, парки і площі — на братські могили.

За кожною цифрою — окремий світ, який згас назавжди. За кожним числом — історія батьків, які втратили дітей, подружжя, яке овдовіло, дітей, які осиротіли, друзів, які втратили друзів, колег, які не дочекалися колег. За кожною статистичною одиницею — тисячі сліз, безсонних ночей, невимовного болю.

І навіть цих страшних цифр недостатньо, щоб повністю осягнути масштаб трагедії. Статистика не може передати глибину психологічних травм, які зазнало ціле покоління українців. Вона не відображає тисячі ненароджених дітей, мільйони розірваних зв'язків, зламаних кар'єр, нереалізованих талантів.

Війна знищила не лише життя, але й простір, у якому воно існувало. Станом на кінець 2024 року прямі збитки від руйнувань становлять понад 170 мільярдів доларів США³ — цифра, яка продовжує зростати з кожним днем війни. Найбільше постраждали житлові будинки — понад 236 тисяч об'єктів, включно з 209 тисячами приватних осель⁴. Це означає, що понад мільйон українців втратили свої домівки — місця, де зберігалися сімейні фотографії, реліквії, спогади, де відбувалися весілля і хрестини, де зростали діти і відпочивали старші.

Найбільших руйнувань зазнали Донецька, Харківська, Луганська, Запорізька, Херсонська та Київська області. Міста і села, де століттями будувалися домівки та виховувалися покоління, тепер лежать у руїнах. Маріуполь, Волноваха, Попасна, Северодонецьк, Лисичанськ, Бахмут, Мар'їнка, Авдіївка, Торецьк — ці назви стали символами нищівної сили сучасної війни.

Зруйновано тисячі шкіл, сотні лікарень, безліч дитячих садків, музеїв, театрів, бібліотек. Знищено унікальні архітектурні пам'ятки, історичні будівлі, культурну спадщину, яку неможливо відновити. Підірвано греблі, мости, електростанції,

3 Прямі збитки інфраструктури України через війну зросли до \$170 млрд — оцінка KSE Institute станом на листопад 2024 року. Kyiv School of Economics. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/pryami-zbitki-infrastrukturi-ukrayini-cherez-viynu-zrosli-do-170-mlrd-otsinka-kse-institute-standom-na-listopad-2024-roku/> (Дата звернення: 01.05.2025).

4 Прямі збитки інфраструктури України через війну зросли до \$170 млрд — оцінка KSE Institute станом на листопад 2024 року. Kyiv School of Economics. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/pryami-zbitki-infrastrukturi-ukrayini-cherez-viynu-zrosli-do-170-mlrd-otsinka-kse-institute-standom-na-listopad-2024-roku/> (Дата звернення: 01.05.2025).

заводи — інфраструктуру, яка десятиліттями забезпечувала життєдіяльність міст і сіл.

Кожне зруйноване місто — це не просто сукупність будівель. Це унікальна атмосфера, особливий дух, неповторний характер. Це місця сили для тих, хто там народився і виріс. Це точки на карті, з якими пов'язані найтепліші спогади мільйонів людей.

А скільки міст і сіл перебувають під окупацією, де повільно, але методично знищується українська ідентичність — змінюються назви вулиць, руйнуються пам'ятники, закриваються українські школи, переписується історія. Це культурний геноцид, наслідки якого відчуватимуться десятиліттями.

Війна змусила мільйони українців залишити свої домівки в пошуках безпеки. Станом на початок 2025 року понад 6,8 мільйонів українців стали біженцями за кордоном — від Польщі до Португалії, від Німеччини до США, від Канади до Австралії. Це найбільша міграційна криза в Європі з часів Другої світової війни. Понад 4 мільйони стали внутрішньо переміщеними особами — переїхали із східних та південних областей до центральної та західної України. Майже 15 мільйонів — третина довоєнного населення країни — потребують гуманітарної допомоги.⁵

Це означає, що кожен третій українець був змушений покинути своє житло, часто з однією валізою чи навіть поліетиленовим пакетом найнеобхідніших речей. Розірвані сім'ї, втрачені зв'язки, перервані традиції, зламані життєві плани — ці рани не відображаються в статистиці, але вони найглибші і найболючіші.

За сухими цифрами статистики — мільйони особистих трагедій. Матері, які виїхали з дітьми, залишивши чоловіків боронити країну. Старі люди, які все життя прожили в одному місті і на схилі літ опинилися в чужій країні, не знаючи мови. Діти, які пішли до школи в нових містах, де немає друзів і знайомих вулиць. Професіонали, які втратили роботу і змушені починати кар'єру з нуля. Жінки, які народжували без підтримки близьких. Родини, розкидані по різних країнах і континентах.

Більшість із тих, хто виїхав, хотіли б повернутися додому. Але для багатьох «дому» більше не існує — він зруйнований фізично або перебуває під окупацією. Для інших повернення неможливе через відсутність роботи, житла, безпеки, особливо для сімей з дітьми.

⁵ Ukraine. 14.6 million people are considered to be in need of humanitarian assistance. The UN Refugee Agency. URL: https://reporting.unhcr.org/operational/operations/ukraine?utm_source=chatgpt.com (Дата звернення: 01.05.2025).

Пам'ять — це відповідальність перед тими, хто віддав життя. Це обов'язок перед майбутніми поколіннями, які повинні знати правду. Це спосіб зберегти людяність у часи, коли її систематично намагаються знищити.

Історія знає чимало прикладів, коли нації, які пережили страшні трагедії, робили вибір: забути, щоб не боліло, або пам'ятати, щоб не повторилося. Перший шлях здається легшим — не ятрити рани, не повертатися до болючого минулого, зосередитися на відбудові й русі вперед. Але досвід людства свідчить: тільки ті народи, які знаходять у собі сили пам'ятати і осмислювати пережите, здатні будувати справді міцне майбутнє, вільне від повторення помилок минулого.

Формування історичної пам'яті гарантує майбутнє. Те, як ми пам'ятаємо війну, визначить, яким буде післявоєнне українське суспільство, які цінності воно плекатиме, яких героїв шануватиме, які уроки винесе з цього випробування.

У цій війні Україна захищає свої кордони, а також фундаментальні людські цінності — свободу, гідність, право на самовизначення, право на правду. Ця боротьба має глобальне значення. Тому й пам'ять про цю війну стосується не лише українців. Це частина колективної пам'яті людства, яке знову постало перед вибором між імперським авторитаризмом і демократичними цінностями.

Наш спільний обов'язок - збирати свідчення, записувати спогади, аналізувати документи, протистояти спробам переписати історію чи виправдати злочини. При цьому, називати речі своїми іменами, не піддаватися спокусі спрощень чи зручних інтерпретацій, бути готовими чути голоси всіх постраждалих, навіть коли їхній біль ставить незручні питання.

У світі, де інформаційна війна супроводжує фізичну, документування правди стає зброєю не менш потужною, ніж ракети чи танки. Ця Книга пам'яті — наша зброя проти брехні, наш щит проти байдужості, наш місток між минулим і майбутнім.

ЧЕРНІГІВЩИНА: ПРОТИСТОЯННЯ РОСІЙСЬКОМУ ТЕРОРУ

Від початку російської агресії в 2014 році чернігівці постали щитом на захист Батьківщини. Це була непроста роль для області, що має спільний кордон з державою-агресором.

З перших днів війни на сході України тисячі синів Чернігівщини стали до лав захисників. Вже в травні 2014 року розпочалося формування 41-го батальйону територіальної оборони "Чернігів-2", укомплектованого добровольцями з місцевих мешканців. Незабаром було створено й 13-й батальйон "Чернігів-1". Попри недостатнє матеріальне забезпечення, чернігівці стали до лав оборонців країни.

З розвитком російської агресії на Донбасі у 2018 році була створена 119-та окрема бригада територіальної оборони Чернігівської області, що продовжила традиції попередніх формувань. До її складу увійшли кілька батальйонів з різних районів області, посиливши обороноздатність північних рубежів.

Бійці з Чернігівщини пройшли найгарячіші точки АТО(антитерористична операція). З червня 2014 року підрозділи вже були на сході України, зокрема, на блокпостах біля населених пунктів Новоіванівка, Дебальцеве та в інших районах проведення антитерористичної операції. Чернігівські добровольці й мобілізовані воїни стійко тримали оборонні рубежі, виявляючи надзвичайну мужність і самовідданість.

Окремої уваги заслуговує рота поліції "Чернігів" – підрозділ патрульної поліції особливого призначення. Бійці цього спецпідрозділу здійснювали ротації в зоні АТО, охороняючи стратегічні об'єкти та підтримуючи публічний порядок.

Водночас Чернігівщина стала потужним тилом для армії. Волонтерський рух області розгорнув масштабну діяльність із забезпечення військових усім необхідним – від продуктів і одягу до технічних засобів. Місцеві підприємства перепрофілювались на військові потреби, виготовляючи бронезилети, маскувальні сітки та інше спорядження.

Чернігівщина стала прихистком для багатьох вимушених переселенців зі сходу України.

З початку військових дій на сході України в 2014 році області довелося розбудовувати інфраструктуру для прийому та підтримки внутрішньо переміщених осіб. Для переселенців було організовано пункти тимчасового розміщення, налагоджено систему надання адміністративних послуг та соціальної допомоги. Місцеві органи влади, волонтери та громадські організації об'єднали зусилля, щоб допомогти людям, які втратили домівки через війну.

Чернігівщина, незважаючи на власні економічні труднощі та близькість до агресора, змогла надати допомогу тисячам переселенців, забезпечуючи їх житлом, працевлаштуванням та соціальним захистом. Це стало свідченням справжньої єдності українського народу перед обличчям зовнішньої загрози.

Коли в 2022 році почалося повномасштабне вторгнення, тисячі добровольців з Чернігівщини приєдналися до лав Сил територіальної оборони, які разом із регулярними військами ЗСУ стали на захист своєї землі. Багаторічний досвід, здобутий у протистоянні з ворогом у 2014-2022 роках, став безцінним для організації ефективної відсічі агресору.

24 лютого 2022 року о 5-ій ранку російські війська перетнули північний кордон України. Колони бронетехніки з території Росії та Білорусі рушили на Чернігівщину з метою створити умови для наступу на Київ. Тактичний задум ворога передбачав блискавичне оточення столиці. Чернігівський напрямок мав забезпечити північну та північно-східну частини кільця.

Вже 25 лютого перші російські підрозділи підійшли до околиць Чернігова. Однак, замість очікуваної легкої перемоги, агресор зіткнувся з організованим опором українських військових та територіальної оборони. Коли стало зрозуміло, що швидкого захоплення міста не буде, командування окупаційних військ вдалося до терористичної тактики — масованих обстрілів цивільної інфраструктури.

3 березня російська авіація завдала потужного удару по житловому кварталі Чернігова на вулиці В'ячеслава Чорновола. Результат — 47 загиблих мирних жителів. Ще мінімум 18 отримали поранення. За оцінками очевидців, по місті вдарили мінімум вісім некерованих авіабомб.

Міжнародне гуманітарне право (далі - МГП) зобов'язує сторони збройного конфлікту **відрізняти цивільних осіб і цивільні об'єкти від військових цілей** (ст. 48 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій)

- Житловий квартал є типовим цивільним об'єктом.
- Якщо не було військових об'єктів поруч, удар можна вважати невибірковим.

Навіть якщо поруч була б військова ціль, **атака, яка спричиняє надмірні втрати серед цивільних осіб, є непропорційною** (ст. 51(5) (b) Додаткового протоколу I).

47 загиблих цивільних без достовірної інформації про військову необхідність - ознака непропорційного удару.

Попередня правова кваліфікація: воєнний злочин — напад на цивільних осіб або цивільні об'єкти (ст. 8(2)(b)(i), (ii), (iv) Римського статуту Міжнародного кримінального суду).

Авіаудари по Чернігову продовжилися після 3 березня – також по об'єктах цивільної інфраструктури. Російська авіація бомбила Чернігів 10-13 березня, 16 березня та 22 березня, цілями були ліцей, гуртожиток, готель та житлові будинки. За даними обласної прокуратури, від цих авіаударів загинуло щонайменше 6 осіб.

Фото: В'ячеслав Чаус, голова Чернігівської ОДА

Фото: В'ячеслав Чаус, голова Чернігівської ОДА

Фото: Суспільне Чернігів

Фото: ДСНС України

Місто опинилося в інформаційній та логістичній ізоляції після того, як російські військові цілеспрямовано зруйнували мости через річку Десну. Упродовж усього березня Чернігів перебував в облозі. Понад 200 тисяч містян залишилися без електропостачання, водопроводу, зв'язку. Люди топили сніг, щоб отримати воду, готували їжу на вогнищах під акомпанемент артилерійських обстрілів.

Особливо трагічною виявилася доля жителів окупованих сіл. У селі Ягідне окупанти зігнали до підвалу школи від 366 мирних жителів — від немовлят

до 90-річних людей. Протягом 28 днів їх утримували у нелюдських умовах: площа 197 квадратних метрів, відсутність вентиляції, мінімум їжі та води. Десятеро людей похилого віку не витримали таких умов і померли. Їхні тіла кілька днів залишалися лежати серед живих односельчан⁶.

Наприкінці березня, втративши стратегічну ініціативу та зазнавши суттєвих втрат у живій силі й техніці, російське командування ухвалило рішення про відступ. 3 квітня 2022 року останній окупант залишив територію Чернігівської області.

Упродовж 41 дня окупації Чернігівщини у 2022 році **Російська Федерація систематично порушувала основоположні норми міжнародного гуманітарного права (МГП)**, насамперед Женевських конвенцій 1949 року та Додаткових протоколів до них.

Дії збройних сил РФ на території Чернігівської області впродовж 24 лютого — 3 квітня 2022 року можна кваліфікувати як:

- систематичні воєнні злочини,
- окремі злочини проти людяності,
- грубі порушення міжнародного гуманітарного права,
- порушення звичаєвого міжнародного права.

Ці порушення мають бути предметом розслідувань як у національних судах України, так і в міжнародних юрисдикціях — передусім у Міжнародному кримінальному суді (МКС).

⁶ Кльон: знайти воєнного злочинця. Розслідування Суспільного. Youtube / Суспільне новини. URL: https://www.youtube.com/watch?v=U2G6NyM_BSQ (Дата звернення: 01.05.2025).

Сорок один день російської окупації вартував регіону надзвичайно дорого. За офіційними даними Чернігівської обласної прокуратури, від початку повномасштабного вторгнення загинуло 478 цивільних осіб, серед них — 334 чоловіки, 122 жінки та 22 діти. Ще 692 мирних мешканця отримали поранення різного ступеня тяжкості⁷. Десятки зруйнованих шкіл, лікарень, об'єктів критичної інфраструктури. Однак такі втрати — лише частина проблеми. Психологічні травми, які зазнало населення, потребуватимуть тривалої реабілітації.

ЦИВІЛЬНІ ЖЕРТВИ РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ

24 лютого стало точкою неповернення для мільйонів українців. Для жителів Чернігівщини, особливо в прикордонних районах, ця дата означала не просто початок війни, а миттєву зміну реальності — з безпечного життя в окупацію, з миру в зону активних бойових дій.

“ Ще вчора ти живеш звичайним життям, а сьогодні вже ховаєшся від обстрілів. Іноді просто не віриш, що це реальність... — каже жителька прикордонної Семенівської громади Ганна Авраменко, яка пережила початок російського вторгнення на Чернігівщині однією з перших. — Коли 24 лютого 2022 року по нашій Архипівці пішла російська військова техніка, ми не знали, що відбувається. Це був шок. Ми не знали, куди бігти, що робити...

Такі спогади характерні для більшості жителів північних районів області.

“ Інна Руденко із Семенівки розповідає про початок окупації: «Перші постріли були з кордону. Ми розійшлися по будинках, було тихо. А о 8 ранку пішла по вулиці колона російської техніки. Вони йшли без жодних розпізнавальних знаків. Сусідка нарахувала 70 одиниць військової техніки. На одній із машин була антена з триколовим прапором. І коли пройшла колона військової техніки, слідом пройшла колона госптехніки (бензовози, кухні). І тоді вже я побачила на машинах літери «V», «Z», і на бензобаку було місце що було пофарбовано у червоний колір. Вони нас не чіпали, проїхали, але, напевно, трохи заблукали, повернулися і пішли у бік Чернігова. Ніхто їх не зупиняв.

⁷ На Чернігівщині 22 військовослужбовцям РФ повідомлено про підозру. Фейсбук / Чернігівська обласна прокуратура. URL: <https://www.facebook.com/prokuraturachernigiv/posts/pfbid0Bw9W5XtaeVheoC4Mzu4UD65FEXnkNZXWF5Nrjb9HHLE9N7xe3nh4z6rCPRhEVMYwI> (Дата звернення: 01.05.2025).

Через деякий час приїхали фсбшники. Вони точно знали, де у нас військомат, і їхали прямиком туди. А потім у приміщення райради, поліції. Поруч з будівлею поліції вони зірвали український прапор і забрали собі. Голова ради і ще троє людей поспілкувалися з ними. І все, більше ми їх не бачили», — розповідає Інна.

Фото: Суспільне Чернігів

“ У Марії Кекух із Семенівки ранок 24 лютого почався із жахливого гуркоту. Подивившись у вікно, вона побачила спалах із боку середмістя, де жив її син з родиною. «Сергію, біжи по дітей, бо напевно, почалася війна», — сказала вона чоловікові. Чула гуркіт, гупання, бачила вогняні спалахи. Чоловік незабаром повернувся з сином і розповів, що бачив, як через місто їхали танки.

В Архипівці та Семенівці, розташованих поблизу російського кордону, жителі стали свідками вторгнення вже в перші години — колони російської техніки заходили через населені пункти, часто без розпізнавальних знаків, і прямували в напрямку Чернігова.

МГП вимагає, щоб військові та комбатанти відкрито носили розпізнавальні знаки, які відрізняють їх від цивільного населення (ст. 44(3) і 39 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій).

Заходження російських військових колон у населені пункти Архипівка та Семенівка без розпізнавальних знаків могло мати на меті введення в оману цивільного населення та приховане просування.

Попередня правова кваліфікація: воєнний злочин — застосування заборонених засобів ведення війни, включно з умисним порушенням принципу розрізнення (ст. 8(2)(b)(xiv) Римського статуту Міжнародного кримінального суду).

“

Віктор Шаповал з села Орликівка пригадує: «У 2022 році російські військові в село не заїжджали, вони проїхали понад лісом. Вони їхали через

Семенівку на Чернігів. Наші перекривали дороги зрубаними деревами, але це танки не зупинило. Ми постійно чули гул цієї військової техніки».

Зі свідчень місцевих жителів стає зрозуміло, що російські війська вторглися в Україну за заздалегідь спланованими, хоч і вкрай неточними, маршрутами, використовуючи прикордонні населені пункти Чернігівщини як транзитні шляхи до стратегічних цілей, зокрема Чернігова та Києва. При цьому вони поводитися зухвало та зверхньо щодо місцевого населення, демонструючи свою силу та погрожуючи зброєю.

“ В кінці вулиці жила 90-річна матір Марії Кекух. «Вона розповідала, що до неї постукали у хвіртку. Бачила танк, що намагався розвернутися, бо заїхав у глухий кут, — розповідає Марія. — Мама злякалася. Якраз я подзвонила їй, казала, щоб вона ховалася. Але вона на той момент уже вийшла на поріг, бо думала, що це онук прийшов. А це російські військові стукали... Вони ходили по селу як хазяї. Перевіряли паспорта. Один чоловік із сусіднього будинку вийшов і сказав до танкіста: «Чого ти тут став?». А той розвернув на нього дуло танка і сказав, що зараз вб'є. І лише те, що вибігла його мати, врятувало...

Росіяни їхали через місто день і ніч. Нарешті гуркіт стих, і люди стали виходити на вулиці. Аж раптом хтось закричав: «Розбігайтеся, знов їдуть!» Це вже були окупаційні частини. Їздили містом, спілкувалися з людьми, переконували їх у справедливості «СВО». Люди боялися».

Уже в перший день війни, 24 лютого, в Ніжині внаслідок ракетного обстрілу аеродрому ДСНС загинуло троє людей — один поліцейський і два рятувальники. Це були перші, але, далеко не останні, жертви серед цивільного населення.

“ Перші два дні геть і ночували в підвалі, — розповідає Лера Рогатіна з Чернігова. — Чоловіки по черзі всю ніч чергували з лопатами — на випадок, якщо підвал завалить, як гуртожиток у мікрорайоні ЗАЗ».

Страшною реальністю окупації стали цілеспрямовані вбивства цивільних осіб. Російські військові часто відкривали вогонь по людях без будь-яких попереджень, проводили позасудові розправи, розстрілювали заручників.

27 лютого в селі Старий Биків російські військові захопили щонайменше шістьох місцевих чоловіків, яких потім стратили. Про це повідомила мати одного із загиблих і інші свідки. 28 лютого у Новій Басані російські солдати пострілом у голову вбили місцевого жителя віком приблизно 40 років, коли той проходив коли їхала колона військової техніки і стріляли в усі сторони. Тіло загиблого лежало там протягом місяця — російські військові не дозволяли батькам забрати його.

МГП забороняє насильство над особами, які не беруть безпосередньої участі у воєнних діях, включно з цивільними (ст. 3 спільна до Женевських конвенцій; ст. 51 Додаткового протоколу I).

Вбивство цивільних людей можна розцінити умисне позасудове страчення осіб, які не становлять загрози.

Залишення тіла на місці загибелі без дозволу рідним його поховати — це порушення обов'язку гуманного поводження з померлими (ст. 130 Женевської конвенції IV), що також може розцінюватися як жорстоке поводження.

Попередня правова кваліфікація: воєнний злочин — умисне вбивство (ст. 8(2)(a)(i) Римського статуту Міжнародного кримінального суду), а також жорстоке поводження (ст. 8(2)(a)(ii)) з боку окупаційних сил.

Того ж дня в селі Левковичі російські війська розстріляли чотирьох беззбройних чоловіків в центрі села.

“

Надія Склярова з села Новоселівка пригадує той момент, коли розпочалася окупація: «Ми з сім'єю не бачили, коли російські військові зайшли до села. Аж ось зять вийшов з двору на вулицю — і заляк, бо перед ним стояли двоє військових з автоматами. Вони дивилися одне на одного, потім зять тихо закрив хвіртку і зайшов у будинок, білий наче стеля. Я питаю: «Ваня, що таке?» — «Вони вже в селі», — відповів зять».

“

Жителі розповідають про колони російської техніки, що рухалися через їхні міста і села. «Бачили, як йшла по трасі військова техніка. В самому селі російські військові не зупинялися, — згадує Анна Штанько. — Під час повномасштабного вторгнення проживали в селі Редьківка. Російські військові йшли через Любич, через Редьківку, і були пошкодження будинку, в якому жили».

Трагічним був випадок у селі Довжик, де троє братів потрапили в полон до росіян. Їх допитували протягом трьох діб, а потім трьох розстріляли. Одному з них дивом вдалося вижити. Після звільнення села, коли знайшли могилу, там були двоє тіл. У чоловіків були зв'язані ноги та руки, а смерть настала від вогнепальних поранень у голову.

1 березня в селі Калинівка Ніжинського району російські військові розстріляли й переїхали військовою технікою легковий автомобіль. У ньому загинуло троє місцевих жителів, врятуватися вдалося тільки 10-річній дитині. Випадки розстрілів автомобілів із цивільними були непоодинокими. 5 березня біля села Ягідне стався обстріл цивільного автомобіля, на якому родина з чотирьох осіб виїжджала з Чернігова. У результаті обстрілу загинули 12-річна дитина та чоловік. 7 березня на київській трасі поблизу села Количівка автомобіль із трьома

дорослими і трьома дітьми підірвався на протипіхотній міні. Усі дорослі загинули на місці, діти з пораненнями були доправлені до лікувальних закладів. Того ж дня на трасі М-01 у районі села Новий Білоус автівку 75-річного місцевого жителя обстріляли, ймовірно, з «Урагану». Чоловік згорів у машині, а його дружину з тяжкими пораненнями доставили до села Льгів.

Міжнародне гуманітарне право (далі — МГП) забороняє застосування мін, пасток і подібних пристроїв проти цивільного населення або в місцях, де переважно перебувають цивільні (Протокол II до Конвенції про заборону або обмеження застосування певних видів звичайної зброї, ст. 3 і 4; ст. 51 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій).

Якщо мінування дороги не було чітко позначене, і якщо не було військової необхідності для встановлення протипіхотної міни в районі з активним цивільним рухом, така дія може становити невинуватиту атаку проти цивільних.

Попередня правова кваліфікація: воєнний злочин — напад на цивільних осіб та застосування заборонених засобів ведення війни, які призводять до надмірних страждань (ст. 8(2)(b)(i) та 8(2)(b)(xx) Римського статуту Міжнародного кримінального суду).

Примітка: стаття 8(2)(b)(xx) прямо забороняє використання зброї, снарядів і матеріалів, здатних спричинити надмірні пошкодження або невинуватиту шкоду.

Навіть після звільнення територій від російських окупантів цивільне населення продовжує гинути і отримувати поранення через загрозу, яку несуть міни та нерозірвані боєприпаси. Російські війська замінували величезні території, часто умисно спрямовуючи цивільні автомобілі на заміновані ділянки доріг.

14 березня російські військові розстріляли трьох підлітків у селі Мохнатин поблизу Чернігова. Двом загиблим було по 17 років, одному — 18. Їх розстріляли з 30-мм автоматичної гармати та автоматичної зброї.

Одна з найстрашніших трагедій сталася 18 березня поблизу села Вишневе Ріпкинського району. Після кількох днів катувань російські військові вивезли та розстріляли трьох братів із села Довжик. Одному з них куля пройшла через щелепу навиліт, але він зумів вижити і, поранений, дійти до села.

Найбільша кількість жертв серед цивільного населення сталася внаслідок масованих авіаційних та артилерійських обстрілів житлових кварталів, особливо Чернігова. Трагічна хроніка обстрілів демонструє, що мирні квартали міста були регулярними цілями для атак.

“ Ми живемо на восьмому поверсі. Вийдеш на балкон і бачиш — там горить, там горить, там горить... Дочка живе біля однієї з військових частин. Там усе було розбомблено, скрізь лежали тіла вбитих. Прокидаєшся зранку і молишся: «Господи, спаси нас! Не забирай у нас життя! А якщо забереш — то щоб нам не мучитися», — розповідає Лера Рогатіна з Чернігова.

Після початку вторгнення життя мирного населення перетворилося на постійне очікування небезпеки. Для тих населених пунктів, які не опинилися або не одразу опинилися в окупації, обстріли стали частиною повсякденності, змушуючи людей жити в постійному страху, адаптуватися до нових умов і шукати способи вижити.

3 березня став одним із найстрашніших днів для Чернігова. Близько 12:20 внаслідок авіаобстрілу житлових будинків на вулиці Чорновола загинуло 47 осіб (38 чоловіків і 9 жінок), ще 18 отримали поранення. За свідченнями очевидців, літак спочатку розвернувся, а потім випустив дві ракети в будинки і скинув три бомби.

Того ж дня російська авіація атакувала дві школи (№21 і №18) та приватні будинки в районі Стара Подусівка. Загибло 9 осіб, 4 отримали поранення.

13 березня близько 05:46 внаслідок бомбардування Чернігова в мікрорайоні ЗАЗ сталося руйнування окремих секцій 9-поверхового гуртожитку з подальшою пожежею. Під час проведення робіт з розбору конструкцій, рятувальники дістали тіла п'яťох загиблих з однієї родини — трьох дітей (3-річних двійнят і 12-річну сестру) та їхніх батьків.

Фото: Суспільне Чернігів

Наступного дня внаслідок артилерійського обстрілу в Чернігові було пошкоджено будівлю Національного університету «Чернігівська політехніка», ринок «Привокзальний» (загибло 4 цивільних), оптово-роздрібну базу, житлові будинки. Загалом в результаті обстрілів цього дня загинуло 10 осіб.

16 березня сталася одна з найбільш резонансних трагедій: окупанти обстріляли чергу за хлібом біля магазину «Союз» по вул. Доценка в Чернігові. Загибло 14 людей. За свідченням військових, окупанти використовували важку артилерію, найімовірніше, РСЗВ «Град».

17 березня касетними боєприпасами було обстріляно центр Чернігова (вул. Пирогова, поблизу дитячої лікарні). Загинуло 12 осіб, десятки отримали поранення.

Суттєво страждали й приміські села.

“ Ми перебралися з Чернігова в село Павлівку. Але там було не краще — будинки спалахували один за одним, весь час щось вибухало. Сидимо в підвалі, а зверху вибухають снаряди... У витяжну трубу постійно щось цокає — наче камінцями у нас кидаються. Вийти в цей час узагалі неможливо. Поставимо вранці воду на борщ, а тут знов бомблять. Все вимикаємо і ліземо в погріб. Трохи затихло, вилізаємо порізати капусту... Насилу зваримо каструлю, їмо в погребі. Більшість часу там і сиділи», — згадує Лера Рогатіна з Чернігова.

“ 17 березня в Новоселівці горіло багато будинків. І багато людей намагалися залишити село, йшли на Ульяновку (тепер це Вознесенське, в 3 кілометрах від Новоселівки), — розповідає місцева жителька Надія Склярова. — Одна жінка, Лариса Кравцова, по дорозі померла... Привозили російські військові борошно (з Киселівки, там зерно мололи). Спочатку люди не хотіли брати. На кожну людину по півтора кілограма. Вони привозили в мішках, ставили їх біля магазину... В селі було багато людей. В Новоселівці з 300 будинків 148 було знищено. Я один раз велосипедом їздила в Новоселівку, а там якраз був обстріл. Кулі свистіли поруч. Я упала... В Новоселівку потрапити змогла. Подивилася, що мого будинку більше нема (град попав), постояла трохи, поплакала та й пішла назад до Вознесенського».

До рідного дворища Надія Сергіївна повернулася 1 квітня. Цілим залишився сарай, у якому стояло старе ліжко. Займалася городом. Продуктами і одягом допомагали волонтери. А в серпні отримала ордер на поселення в модульний будиночок. Жінка мріє, щоб такий будиночок поставили в її дворі, аби вона мала можливість обробляти город.

Навіть після деокупації області цивільне населення продовжує страждати від російських обстрілів.

“ Інна Руденко з Семенівки детально описує, як змінилося життя її родини під час обстрілів: «Ми сидимо десь годину, поки обстріли, потім виходимо. Влітку під час обстрілу почалися пожежі, дим був такий, що не можна було дихати — ліси горіли, прикордоння горіло. Коли починають десь стріляти, онуки біжать у погріб, роздягнуті, у чому були, заскакують, а ми вже одяг туди кидаємо. В погребі вже зроблені ліжка, і вода, і біотуалети... Бо ж хто його знає, скільки доведеться сидіти».

Інна також розповідає про постійне відчуття невпевненості у завтрашньому дні.

«Ми ж кожного разу, коли спускаємося до погребу, не знаємо, чи залишився цілий наш будинок... Прислухаємося. Вже впізнаємо куди влучання було, чи перелетіло нас. Коли влучили у будинок культури (а це десь 1,5 км), у мене вибило вікна. Ми їх посклили. Знаю родини, які приїхали в Семенівку з прикордонного села, з 10-кілометрової зони, яку кожного дня обстрілювали, і там все горіло. Люди купили будиночок, почали обживатися. І знов влучання в їх будинок...» — розповідає Інна Руденко.

Віктор Шаповал з села Орликівка згадує момент, коли вперше безпосередньо зіштовхнувся з небезпекою обстрілів.

“Колись був удома, сиділи на лавочці з сусідом та курили. Побачили, як на полі навпроти дому зірвалася міна. Пішли із сусідом подивитися, що це таке. Побачили воронку, побачили осколки. Міна впала від будинку метрів за 250. Вирішили закрити ставні на вікнах, бо переживали, щоб не повибивало вікна. Не встигли розійтися, як вдарили градами. Ми з сусідом попадали. Ці прильоти градів були за 20 метрів від нас, осколки падали через дорогу», — каже Віктор.

Далі він розповідає про наслідки обстрілів: «Прильоти прийшлися і по хатах, повибивало вікна, двері. Все кругом горіло, тоді гасили ці будинки. Хати погоріли. Потім були вибухи з різних боків, і ми побачили, як почав горіти ліс. Від села Орликівка до кордону з росією відстань 9 кілометрів. Тоді на нашу територію зайшла російська ДРГ, підірвала машину та вбила українських військових. Ми бачили, як плавилися драти на стовпах від пожеж та високих температур...»

Наталія Пархоменко, також із села Орликівка, детально описує день масованого обстрілу її села.

“27 серпня 2024 року почався обстріл села. Влучання було саме в будинки цивільних мешканців. На нашій вулиці згоріло 25 будинків, пилорама. За допомогою батьків мені вдалося врятувати свій будинок, загасити пожежу. Приліт був перед моїм парканом, близько до сараю, в якому було сіно, стояли кози. Дуже страшно було, я кричала сильно. Викликала пожежників. Приїхали 4 чоловіків, вони самі нічого не могли зробити».

Наталія продовжує, розповідаючи про наслідки обстрілів: «Через тиждень подзвонила моя мама. Сказала, що під час чергового обстрілу згоріли близько 40 будинків. Заживо згоріли собаки, що були на ланцюгу, свійські тварини».

Юлія Переход, яка мешкала в селі Заріччя, розповідає про своє життя під постійною загрозою.

“ Постійно були обстріли. Ракети літали над будинком. Одна впала на городі і не розірвалася. Пізніше в новинах я бачила залишки свого знищеного будинку. Розбомбили магазин, будинок культури в м. Семенівка. Будинки горіли, але гасити їх не було кому. Лікарню також знищили», — розповідає Юлія.

Ганна Авраменко з Семенівського району описує, як людям доводилося жити в умовах постійної небезпеки:

“ Обстріли села відбувалися градами та мінометами з території Росії, — каже вона. — В селі згоріло 4 будинки, а багато пошкоджених будинків від обстрілів та вибухової хвилі. Село дуже постраждало. Були пожежі й люди їх іноді гасили самотужки. Літали дрони, скидали з них вибухівку на машини, на людей. Є загиблі люди від обстрілів. Потім вже знали, які звуки видають різні дрони. Якщо він тихо летить, то, можливо, це розвідка. А якщо голосно — треба негайно ховатися. Бачила, як з території Росії над селом летіли ракети, дуже низько, що, здавалося, можна доторкнутися рукою».

Часткою жахіття окупації стало масове затримання, викрадення та катування цивільних осіб. Люди тижнями утримувались у нелюдських умовах, без їжі та води, піддавалися тортурам.

Одним із наймасштабніших прикладів такого злочину став випадок у селі Ягідне, де з 3 по 30 березня російські військові утримували в підвалі школи 366 місцевих жителів. За період утримання в підвалі померло десятеро осіб. Без належного опалення, води, їжі, медичної допомоги люди змушені були виживати в нелюдських умовах. Наймолодшому було 3 місяці, а найстаршій 93 роки. З підвалу на вулицю випускали максимум раз на день.

Фото: Суспільне Чернігів

МГП забороняє незаконне позбавлення волі, жорстоке поводження та порушення права на гуманні умови утримання щодо цивільного населення (ст. 3 спільна до Женевських конвенцій; ст. 75 Додаткового протоколу I).

Утримання 366 цивільних осіб у підвалі школи без доступу до води, їжі, належного тепла та медичної допомоги протягом майже місяця, що призвело до смерті 10 людей, є прикладом жорстокого та нелюдського поводження. Така практика також може становити незаконне позбавлення волі.

Попередня правова кваліфікація: воєнний злочин — незаконне позбавлення волі (ст. 8(2)(a)(vii) Римського статуту Міжнародного кримінального суду), а також жорстоке поводження та нелюдські умови утримання (ст. 8(2)(a)(ii)).

У селі Старий Биків окупанти захопили у заручники 5 чоловіків, яких морили голодом, погрожували розстріляти та закрили при мінусовій температурі в залізному контейнері.

Серед жертв викрадень опинялися також посадовці місцевого самоврядування. 5 березня російські військові насильно захопили голову Новобасанської громади Ніжинського району Миколу Дяченка та його заступника. 25 днів їх тримали в полоні.

21 березня окупанти незаконно вивезли в бік українсько-російського кордону старосту села Грем'яч Новгород-Сіверської громади Ганну Гаврилівну. В полоні її постійно допитували, били по голові, погрожували прострелити коліна, стріляли над головою, зрізали волосся. Лише 9-10 квітня 2022 року в результаті обміну полоненими вона змогла повернутися додому.

25 березня російські військові захопили в полон вчительку математики Вікторію Андрушу, котра перебувала у своїх батьків у селі Старий Биків. Її тримали у підвалах разом з чоловіками. Повернути Вікторію вдалося в результаті обміну у вересні 2022 року.

28 березня військовослужбовець РФ з метою пограбування прибув до приватного господарства в Новобиківській громаді Ніжинського району. Погрожуючи розстрілом, він відібрав у господарів мобільні телефони та заощадження. Після цього він незаконно позбавив волі жителя села і утримував її у погребі. Жінці зв'язали руки, заклеїли очі скотчем і тримали у погребі понад дві доби, погрожуючи фізичним і сексуальним насильством.

МГП забороняє будь-які напади на цивільне населення, включаючи жорстоке поводження, незаконне позбавлення волі, пограбування, а також сексуальне насильство і погрози ним (ст. 3 спільна до Женевських конвенцій; ст. 75 Додаткового протоколу I).

Військовослужбовець РФ, погрожуючи вбивством, одну з жінок незаконно позбавив волі. Весь цей час вона перебувала під постійними погрозами фізичного й сексуального насильства, що створювало атмосферу терору та становить окрему форму психологічних і сексуалізованих воєнних злочинів.

Попередня правова кваліфікація: воєнні злочини —

- жорстоке поводження (ст. 8(2)(a)(ii)),
- незаконне позбавлення волі (ст. 8(2)(a)(vii)),
- пограбування (ст. 8(2)(e)(v)),
- загроза вчинення сексуального насильства як форма жорстокого або нелюдського поводження (ст. 8(2)(b)(xxii) Римського статуту Міжнародного кримінального суду).

Примітка: навіть без фактичного зґвалтування, погроза сексуальним насильством може бути кваліфікована як окремий воєнний злочин, якщо вона використовується для залякування, приниження або тиску на жертву.

30 березня, за день до відступу російських військ із села Новий Биків, окупанти забрали вісьмох чоловіків, які утримувались у підвалі, як стверджували, «на розстріл». Наступного дня, після відступу російських військ, приблизно за 50 метрів від котельні на кладовищі знайшли 3 трупи з кульовими пораненнями, їх розстрілювали по одному.

Психологічні травми, які отримало цивільне населення Чернігівщини, стануть тягарем на багато років. Діти, які пережили окупацію, мають ознаки посттравматичного стресового розладу, закриваються від гучних звуків, ховаються під меблі, коли чують повітряну тривогу.

Коли виє сирена, маленька правнучка ховається «від бабайки» під лавку. Онука ходила з нею до психолога. Сподіваюся, з часом минеться...» — розповідає Лера Рогатіна з Чернігова.

Жертви окупації продовжують нести тягар війни навіть після повернення у звільнені населені пункти.

Тиждень тому місто було обстріляно «Іскандерами», — каже Наталія Отверченко. — Ми це відчули на собі і досі не можемо прийти до тями. Тепер, коли ми чуємо повітряну тривогу, виходимо до коридору, дотримуємося правил двох стін, вкриваємося пледами, щоб хоч трохи себе убезпечити».

ХРОНІКА РУЙНУВАНЬ ЖИТЛОВОГО ФОНДУ ЧЕРНІГІВЩИНИ

За місяць інтенсивних обстрілів житловий фонд міста Чернігова та області зазнав нищівних руйнувань. Тисячі родин втратили свої домівки, а багато будинків були знищені вщент.

Масовані обстріли житлових районів Чернігівщини розпочалися вже 25-26 лютого 2022 року. Документальні свідчення підтверджують, що російська армія цілеспрямовано атакувала цивільну забудову.

25 лютого артилерійського обстрілу із системи залпового вогню «Град» зазнав приватний сектор району Бобровиця у Чернігові. Того ж дня в селі Рівнопілля Чернігівського району від обстрілів були пошкоджені приватні будинки.

26 лютого артилерійський вогонь був сконцентрований на багатоповерхівках і приватних будинках на вулицях Пухова, Бєлова, Доценка, Космонавтів, Жовтнева, Надії, Захисників України та Шевченка в Чернігові. Внаслідок одного з потраплянь снаряду від «Граду» загорілися верхні поверхи багатоповерхівки. Також від обстрілів постраждали дачні масиви Зарічне та Ромашка — частина садових будинків була повністю зруйнована.

27 лютого о 14:07 крилатою ракетою було пошкоджено шість житлових будинків у районі вулиць Магістратська та Кирпоноса. За офіційними даними, внаслідок цього удару пошкоджень зазнали вікна та дахи сусідніх будівель.

“ Бачили, як зайшла по трасі військова техніка. В самому селі російські військові не зупинялися, — згадує Анна Штанько. — Під час повномасштабного вторгнення проживали в селі Редьківка. Російські військові йшли через Любич, через Редьківку, і були пошкодження будинку, в якому жили».

28 лютого російські військові застосували системи залпового вогню "Смерч" та «Град» по приміських селах Киїнка й Павлівка, використовуючи касетні боєприпаси. Постраждали десятки будинків, деякі були повністю зруйновані.

Найбільших втрат житловий фонд Чернігівщини зазнав у березні 2022 року.

3 березня внаслідок авіаудару о 12:20 були суттєво пошкоджені житлові будинки на вулиці Чорновола в Чернігові. За свідченнями очевидців, літак спочатку розвернувся, а потім випустив дві ракети в будинки і скинув три бомби. В цей же день російська авіація атакувала приватні будинки у районі Стара Подусівка.

“ 17 березня в Новоселівці горіло багато будинків. І багато людей намагалися залишити село, йшли на Ульяновку (тепер це Вознесенське, в 3 кілометрах від Новоселівки). В селі було багато людей. В Новоселівці з 300 будинків 148 було знищено. Я один раз велосипедом їздила в Новоселівку, а там якраз був обстріл. Кулі свистіли поруч. Я упала... В Новоселівку потрапити змогла. Подивилася, що мого будинку більше нема (град попав), постояла трохи, поплакала та й пішла назад до Вознесенського», — розповідає місцева жителька Надія Склярова.

13 березня о 05:46 внаслідок бомбардування мікрорайону ЗАЗ сталося руйнування окремих секцій з 2 по 9 поверх 9-поверхового гуртожитку з подальшою пожежею. У частині постраждалих квартир цього будинку були пробиті наскрізь стіни та повалені перекриття.

“ Колись був удома, сиділи на лавочці з сусідом та курили. Побачили, як на полі навпроти дому зірвалася міна. Пішли із сусідом подивитися, що це таке. Побачили воронку, побачили осколки. Міна впала від будинку метрів за 250. Вирішили закрити ставні на вікнах, бо переживали, щоб не повибивало вікна. Не встигли розійтися, як вдарили градами. Ми з сусідом попадали. Ці прильоти градів були за 20 метрів від нас, осколки падали через дорогу. Прильоти прийшлися і по хатах, повибивало вікна, двері. Все кругом горіло, тоді гасили ці будинки. Хати погоріли», — згадує Віктор Шаповал з села Орликівка.

18 березня від обстрілів сталася пожежа в будинку по вулиці Рокосовського, також постраждали два гуртожитки в південно-західній частині Чернігова. 19 березня внаслідок авіабомбардування фугасними бомбами був зруйнований багатоповерховий житловий будинок за адресою: м. Чернігів, вул. Толстого. Було скинуто чотири фугасні бомби, у кількох місцях будинок загорівся. Частина квартир вигоріла, інші оселі затопило під час гасіння пожежі.

Місцеві жителі детально описують, як виглядало руйнування їхніх домівок і як вони намагалися рятувати майно.

“ 27 серпня почався обстріл села. Влучання було саме в будинки цивільних мешканців. На нашій вулиці згоріло 25 будинків, пилорама. За допомогою батьків мені вдалося врятувати свій будинок, загасити пожежу. Приліт був перед моїм парканом, близько до сараю, в якому було сіно, стояли кози. Дуже страшно було, я кричала сильно. Викликала пожежників. Приїхали 4 чоловіків, вони самі нічого не могли зробити. Через тиждень подзвонила моя мама. Сказала, що під час чергового обстрілу згоріли близько 40 будинків», — розповідає Наталія Пархоменко з села Орликівка.

За документальними даними та свідченнями очевидців, масштаби руйнувань житлового фонду Чернігівщини виявилися катастрофічними:

- У селі Новоселівка з 300 будинків було знищено 148.
- У селі Орликівка під час лише одного обстрілу згоріло 25 будинків.
- У мікрорайоні Бобровиця в Чернігові значна частина приватного сектору була зруйнована або сильно пошкоджена.
- У місті Ніжин станом на 9 квітня 2022 року було пошкоджено понад 25 багатоповерхових будинків та понад 60 приватних будинків, з яких три були повністю зруйновані.
- У селі Крупичполе Прилуцького району від обстрілів постраждали приватні домогосподарства.
- У селі Мартинівка Парафіївської ТГ Прилуцького району були обстріляні та зруйновані приватні будинки місцевих жителів.
- У селах Припутні та Крупичполе Прилуцького району при відході російські військові з бронетехніки розстрілювали житлові будинки. Було зруйновано щонайменше 10 будинків.

За повідомленнями ДСНС, лише протягом доби 19 березня в області було зареєстровано 24 пожежі, з них 13 — через обстріли російською армією населених пунктів, включаючи 6 житлових багатоповерхівок та 2 приватні житлові будинки.

“ Постійно були обстріли. Ракети літали над будинком. Одна впала на городі і не розірвалася. Пізніше в новинах я бачила залишки свого знищеного будинку. Будинки горіли, але гасити їх не було кому», — розповідає Юлія Переход, яка мешкала в селі Заріччя.

На жаль, руйнування житлового фонду Чернігівщини триває й досі.

“ Ми сидимо в підвалі десь годину, поки обстріли, потім виходимо. Влітку під час обстрілу почалися пожежі, дим був такий, що не можна було дихати — ліси горіли, прикордоння горіло. Коли починають десь стріляти, онуки біжать у погріб, роздягнуті, у чому були, заскакують, а ми вже одяг туди кидаємо. В погребі вже зроблені ліжка, і вода, і біотуалети... Бо ж хто його знає, скільки доведеться сидіти. Ми ж кожного разу, коли спускаємося до погребу, не знаємо, чи залишився цілий наш будинок... Прислухаємося. Вже впізнаємо куди влучання було, чи перелетіло нас. Знаю родини, які приїхали в Семенівку з прикордонного села, з 10-кілометрової зони, яку кожного дня обстрілювали, і там все горіло. Люди купили будиночок, почали обживатися. І знов влучання в їх будинок...» — розповідає Інна Руденко з Семенівки.

Тисячі мешканців Чернігівщини все ще не можуть повернутися до своїх домівок через їх руйнування або через продовження обстрілів прикордонних територій.

Багато хто живе в модульних містечках, у родичів або перебуває в статусі внутрішньо переміщених осіб.

“ Староста Орликівки Алла Протошук подзвонила мені та іншим погорільцям, організували машину з м. Семенівка, і нас вивезли. Змогли взяти небагато речей — тарілки, ложки, якийсь одяг, — розповідає Наталія Пархоменко. — Дуже хочу додому, але повертатися туди не можна — постійні обстріли. Стовпи електропередач згоріли, колодязі знищено. Всіх мешканців вивезли, там не залишилося нікого. Мій будинок стоїть у мене перед очима, він був прикрашений розписом, бо донька гарно малювала...».

Ганна Авраменко, яка зараз живе в модульному містечку в Новоселівці, розповідає:

“ Ми відчуваємося в безпеці, і це головне. Хоча й чути іноді вибухи чи сирени, це не так страшно, як у нашому селі. Життя більш організоване: є хліб, продукти. Можна придбати необхідне, неподалік Чернігів. Маму поставила на облік у медичному закладі. Тут усе значно краще. Є доступ до медицини, працюють магазини. Ми з мамою живемо вдвох, і хоч умови прості, ми вдячні за цей спокій. Є можливість прати, і я привезла з собою собаку Алісу. У модульному містечку ми часто збираємося, обговорюємо свої проблеми. Це дуже важливо, бо всі ми пережили схожі ситуації і краще розуміємо одне одного».

Попри всі випробування, мешканці Чернігівщини продовжують мріяти про повернення додому та відбудову своїх осель:

“ Я виїхала з дому, а чоловік залишився. Сказав, що помре під гарматами, але будинку не залишить. А я хочу додому... Я хочу миру. Щоб закінчилася війна», — каже Марія Кекух.

“ Мрію, щоб закінчилася скоріш війна. І поїхати з евакуації додому», — додає Інна Руденко.

Досвід мешканців Чернігівщини свідчить, що втрата домівки — це не просто втрата майна. Це втрата частини себе, свого минулого, своїх спогадів. Проте всі вони попри це зберігають віру в те, що колись повернуться додому і відбудують свої домівки знову.

ЗРУЙНОВАНА ІНФРАСТРУКТУРА

Чернігівщина опинилася на передовій російського наступу, і протягом місяця інтенсивних бойових дій регіон зазнав нищівних ударів по об'єктах життєзабезпечення, медичних закладах, навчальних установах, культурних та історичних пам'ятках.

Від перших днів окупації російські війська систематично обстрілювали та бомбардували медичні заклади Чернігівщини, позбавляючи населення доступу до медичної допомоги.

Одним із перших потрапила під обстріл Чернігівська психоневрологічна лікарня, розташована в селі Халявин Чернігівського району. 25 лютого 2022 року російські військові відкрили вогонь по корпусах лікарні, в яких перебували пацієнти з психічними розладами. Вибуховою хвилею у будівлях вибило шибки. На щастя, ніхто з пацієнтів чи персоналу не постраждав, оскільки під час обстрілу люди перебували в укритті.

“ Село Халявин, де жила моя мати, було окуповане, було багато військових, літали ракети», — розповідає Анна Штанько.

2 березня обстрілу зазнала Чернігівська районна лікарня з пологовим і ковідним відділеннями. Будівля лікарні була серйозно пошкоджена, частину пацієнтів довелося перевести до інших споруд або інших медичних закладів.

7 березня російські військові обстріляли Чернігівський фтизіопульмонологічний центр, де лікувалися хворі на туберкульоз. Заклад зазнав серйозних руйнувань, були знищені запаси ліків для пацієнтів. За попередньою інформацією, серед лікарів і пацієнтів жертв не було.

16 березня ввечері снаряд влучив у будівлю другої міської лікарні у Чернігові. Пошкоджено стіни, розбито багато вікон. Даних про поранення серед пацієнтів немає.

1 квітня російські військові обстріляли Чернігівський центр сучасної онкології, де лікувалися онкохворі. Двоє працівників центру зазнали осколкових поранень, ще одна людина отримала контузію. У приміщенні, куди влучив снаряд, перебували 22 пацієнти — паліативні хворі та люди після операції, які не могли покинути заклад та потребували постійного нагляду лікарів.

13 березня 2022 року було здійснено обстріл дитячої обласної лікарні, кардіо-центру, центру крові, жіночої консультації.

Внаслідок атак на медичні заклади та загальної енергетичної кризи, викликані бомбардуваннями, медична система Чернігівщини опинилася на межі колапсу. Відсутність електроенергії, води та опалення паралізувала роботу лікарень. Медичні працівники були змушені надавати допомогу в екстремальних умовах.

Руйнування медичної інфраструктури призвело до значного погіршення доступу населення до медичних послуг. Особливо постраждали пацієнти з хронічними захворюваннями, які потребували регулярного лікування.

“ *Через обстріли зруйновано лікарню. В селі не було світла, води, ліків. Люди залишалися без допомоги», — розповідає Ганна Авраменко з Архипівки.*

Система освіти Чернігівщини зазнала катастрофічних руйнувань. Десятки шкіл, дитячих садків та інших навчальних закладів були пошкоджені або повністю зруйновані внаслідок обстрілів та бомбардувань.

Вже 26 лютого, на третій день вторгнення, внаслідок ракетного обстрілу житлового масиву в Деснянському районі Чернігова постраждав Чернігівський дошкільний навчальний заклад №72. В результаті удару було пошкоджено один із корпусів садка, у будівлі сталася пожежа, були вибиті вікна та зруйновані стіни.

3 березня російська авіація атакувала дві школи — №21 і №18 у районі Стара Подусівка Чернігова. В школі №21 авіабомба влучила в дах корпусу, стався обвал. Ударною хвилею вибило вікна. Школа №18 зазнала величезних руйнувань — стався обвал, вилетіли вікна, місцями разом з віконними рамами. Були пошкоджені або повністю знищені припарковані поряд автівки. За інформацією ДСНС, внаслідок цього авіаудару загинуло 9 осіб та 4 було травмовано.

4 березня внаслідок влучання ракети близько 14:30 була зруйнована школа у селі Михайло-Коцюбинське. В цей час у сховищі під школою переховувалися близько 100 людей, з них близько 30 дітей. Загинула працівниця школи.

В ніч проти 6 березня російські війська обстріляли три школи у Чернігові — №19, №20 і №10. У школі №19 снаряд влучив у дах будівлі, коли в ньому перебувало до однієї тисячі людей, спричинивши пожежу. Будівля сильно постраждала. В тій частині, що не вигоріла, не залишилося вікон, стіни мали значні пошкодження. У школі №20 були посічені стіни й вибиті вікна, на території залишилися вирви від снарядів. У школі №10 сильно пошкоджено стіну, в ній утворилася велика діра, вилетіли вікна.

10 березня внаслідок обстрілу РСЗВ «Ураган» міста Ніжин було пошкоджено школу №17, дитячий садок №25 і амбулаторію №6. Вибух пошкодив вікна у цих закладах.

Фото: Суспільне Чернігів

10 квітня було зафіксовано факт обстрілу російськими військами Дорогинської школи в Прилуцькому районі.

12 травня російські формування здійснили ракетний удар літаком, ймовірно Су-30СМ, по місту Новгород-Сіверський. Авіаудари були завдані по школі-інтернату ім. Ушинського та школі №2. В результаті загинуло 3 особи, 19 було травмовано.

14 березня важка артилерія пошкодила будівлю Національного університету «Чернігівська політехніка», що є одним із провідних вищих навчальних закладів регіону.

Руйнування освітніх закладів призвело до повного зупинення навчального процесу в регіоні на тривалий період. Навіть після звільнення області від російських військ багато шкіл не могли відновити роботу через масштабні пошкодження або повне знищення будівель.

“ Школи і садочки закриті. До села Жадового (це за 20 км від нас) почали возити на навчання учнів 10-11 класів. До 9 класу діти навчаються онлайн», — розповідає Інна Руденко із Семенівки.

Відновлення зруйнованої освітньої інфраструктури потребуватиме значних фінансових ресурсів та часу. Тимчасово багато навчальних закладів були змушені перейти на дистанційне навчання, що також ускладнювалося через пошкодження телекомунікаційної інфраструктури та перебоїв з електропостачанням.

“ Діти не спілкуються одне з одним, бояться виходити на вулицю. Раніше ходили то в парк, то ще кудись. А зараз удома сидять», — додає Марія Кекух.

Чернігів — одне з найдавніших міст України з багатою культурною та історичною спадщиною. Під час російського вторгнення значна кількість пам'яток архітектури, музеїв, бібліотек та інших об'єктів культурного значення була пошкоджена або знищена.

25 лютого внаслідок обстрілів у Чернігові сталося загоряння двоповерхової будівлі обласного управління СБУ. В результаті пожежі було знищено архів Служби

безпеки України на Чернігівщині, де зберігалось близько 13 тисяч справ репресованих у радянські часи та безліч інших важливих історичних документів.

27 лютого внаслідок ракетного удару було вщент зруйновано історичну пам'ятку в центрі Чернігова — Чернігівський обласний молодіжний центр. Будівлю було повністю знищено, на місці спалахнула пожежа.

6 березня внаслідок бомбардування було пошкоджено фасади, вікна та деякі інтер'єри пам'ятки архітектури місцевого значення — будинку колишньої жіночої гімназії (1899 р.), в якому розташовувався Чернігівський обласний художній музей імені Григорія Галагана.

11 березня внаслідок авіабомбардування окупанти знищили в Чернігові будівлю Музею українських старожитностей Василя Тарновського (Обласна бібліотека для молоді, розташована поруч зі стадіоном). Загинули й отримали поранення цивільні особи. За попередніми даними, 2 людей загинуло, 2 поранених.

13 березня під час бомбардування Чернігова було пошкоджено Військово-історичний музей — філію Чернігівського історичного музею імені Василя Тарновського.

30 березня в ніч російські війська обстріляли обласну бібліотеку імені Короленка, розташовану в центрі міста. В будівлі був розбитий дах, вибиті шибки і утворились тріщини на стінах.

6 березня після 19:00 було обстріляно Казанську церкву в Чернігові. Зруйновано паркан і посічено стіни будівлі по вул. Коцюбинського. Будинок навпроти церкви сильно пошкоджений, зруйновано дах.

13 березня російські окупанти обстріляли кладовище «Яцеве» в Чернігові. Внаслідок обстрілу загорівся храм святителя Феодосія Чернігівського. У день пожежі всередині храму перебувало 22 людини — мешканці навколишніх будинків, які переховувалися від обстрілів.

Загалом на центральному міському кладовищі «Яцеве» у Чернігові внаслідок ракетних обстрілів російських військових майже три тисячі пам'ятників були зруйновані та ще більше пошкоджені. Окупанти зруйнували могили, в яких поховані бійці АТО/ООС.

11 березня близько 00:30 російські військовослужбовці здійснили два авіаудари по стадіону ім. Ю. Гагаріна у Чернігові. На полі виникла величезна вирва, трибуни сильно пошкоджені. Під час розбирання завалів рятувальники виявили 500-кілограмову авіаційну бомбу, яка не спрацювала під час вибуху.

18 березня внаслідок бомбардування було зруйновано лижну базу м. Чернігів. Через російські обстріли знищено всі приміщення, де жили спортсмени, пошкоджені лижні траси, на землі знаходили залишки боєприпасів. Разом з приміщеннями згорів і спортивний інвентар.

29 березня о 22:27 пожежні частини ДСНС Чернігівської області виїжджали за викликом на територію спорткомплексу «Хімік». Внаслідок обстрілу тут було знищено покрівлю. Спеціалізований зал для настільного тенісу в Чернігові зазнав ракетного удару російської армії. Окупанти спрямували удар на спорткомплекс, але ракета не долетіла до споруди, а залишила вирву на спортивному майданчику поруч. Глибина воронки сягала близько десяти метрів.

Атаки на об'єкти критичної інфраструктури призвели до гуманітарної катастрофи в регіоні, позбавивши населення доступу до базових послуг, необхідних для життя.

Станом на 3 березня, за інформацією оперативно-диспетчерської служби АТ «Чернігівобленерго», через бойові дії без електропостачання залишалися 203 населені пункти (50476 абонентів) в усіх районах області. Загалом було відключено 102 повітряні лінії електропередачі 10 кВ, 925 трансформаторних підстанцій.

“ У селі не було світла, води, ліків. Пожежники не могли приїхати, коли через обстріли та сильний вітер горіли будинки. Люди залишалися без допомоги й самотужки гасили пожежі», — розповідає Ганна Авраменко.

3 березня близько 08:10 у м. Чернігові на території ДП «Комбінат «Айстра» під час обстрілу сталося попадання снаряду в нафтобазу, внаслідок чого сталося загоряння резервуарної групи загальною ємністю 5 тис. кубічних метрів дизельного пального. Нафтобаза була повністю знищена.

3 березня був здійснений обстріл території Чернігівської ТЕЦ.

Найсерйознішої атаки зазнав водонасосний комплекс КП «Чернігівводоканал». 14 березня в результаті бомбового нальоту була зруйнована водонасосна станція ВНС-2 «Подусівка», яка забезпечувала водопостачання міста. Під час обстрілу загинуло четверо людей — охоронець, працівник водоканалу і двоє членів його родини. Внаслідок цього Чернігів залишився без централізованого водопостачання.

9 березня 2022 року під час артилерійського обстрілу Чернігова окупанти пошкодили тепломережу міста, що призвело до перебоїв з опаленням у багатьох районах.

23 березня російські військові розбомбили автомобільний міст через річку Десна, що з'єднував Чернігів з Києвом. На міст скинули авіабомби, внаслідок чого один із прольотів мосту впав. Цим мостом із Чернігова рухалися евакуаційні рейси і завозилась гуманітарна допомога до міста.

24 березня повідомлялося, що через ураження об'єктів критичної інфраструктури та активні бойові дії у місті Чернігів було відсутнє електро-, тепло- та водопостачання, газопостачання здійснювалося частково.

“ Коли на другий день війни вимкнули опалення, світло і воду, стало дуже суцужно, — розповідає Лера Рогатіна з Чернігова. — Неподалік у гаражному кооперативі була водяна колонка, вочевидь, над свердловиною. Там безкоштовно давали містянам по десять літрів води на день... Це була велика допомога».

24 березня обстріляли єдиний пішохідний міст у Чернігові. Після знищення автомобільного мосту через річку Десна через цей пішохідний міст відбувалося гуманітарне сполучення з містом, проводилася евакуація населення. Міст отримав пошкодження і опинився в аварійному стані, рух по ньому був припинений.

“ В перші місяці війни не було нічого. Я піднімалася зранку і йшла, займала черги, щоб купити щось поїсти. Трохи згодом відкрили пекарню. Стало легше», — згадує Інна Руденко.

28 березня при відступі російські військові знищили міст через річку Снов поблизу населеного пункту Сновськ. Також були знищені мости в районах населених пунктів Конотоп, Стара Рудня, Смяч, Малий Дирчин і Великий Дирчин.

1 квітня перед відходом із м. Городня окупаційні війська підірвали переправу та відрізали частину громади від сполучення з Черніговом.

23 березня близько 18:50 внаслідок потрапляння снаряду в машинну залу підприємства, розташованого в Чернігові, сталося пошкодження магістрального аміакопроводу й осколкове пошкодження однієї ємності, що створило загрозу хімічного забруднення.

МГП зобов'язує сторони збройного конфлікту уникати атак на об'єкти, які можуть містити небезпечні сили, зокрема підприємства, що зберігають хімічні речовини, якщо така атака може призвести до значних втрат серед цивільного населення (ст. 56 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій).

Пошкодження машинної зали підприємства у Чернігові, що призвело до розгерметизації магістрального аміакопроводу та осколкового ураження ємності з аміаком, створило реальну загрозу хімічного забруднення і потенційного масового ураження мирного населення.

Попередня правова кваліфікація: воєнний злочин — напад на об'єкти, які містять небезпечні сили, що може спричинити надмірні втрати серед цивільних осіб (ст. 8(2)(b)(iv) Римського статуту Міжнародного кримінального суду).

Серйозних збитків зазнала торгова інфраструктура.

28 лютого близько 12:00 внаслідок артилерійського обстрілу знищено гіпермаркет «Епіцентр» у Чернігові.

В ніч проти 2 березня (о 02:09) снаряд влучив у магазин на Центральному ринку по вул. Ринкова м. Чернігова, спричинивши пожежу.

14 березня важкою артилерією був пошкоджений ринок «Привокзальний» (загинуло 4 цивільних особи) та оптово-роздрібна база.

В ніч проти 30 березня 2022 року (о 01:15) внаслідок нічного обстрілу декілька снарядів потрапило до речового ринку на території Центрального ринку Чернігова, внаслідок чого виникло загоряння. Вогонь знищив значну площу ринку.

О 01:27 30 березня постріл пошкодив будівлі двох торгових центрів у Чернігові: колишні «Дитячий світ» та «Полісся». Торговий центр «Дитячий світ» зазнав значних руйнувань під час нічного обстрілу.

30 березня під час нічного обстрілу м. Чернігів зазнав пошкоджень Головоштамт.

16 березня російська артилерія обстріляла автопарк комунальників у Чернігові. Було знищено техніку КП «АТП-2528».

Чернігівщина — важливий сільсько-господарський регіон України. Під час російського вторгнення значних пошкоджень зазнали сільськогосподарські підприємства та інфраструктура.

21 березня 2022 року російські окупанти бомбили ферму в с. Анисові на Чернігівщині. Внаслідок авіаударів загинули сотні голів тварин. Господарство було зруйновано. Крім молочнотоварної ферми, росіяни скинули дві бомби біля свинарника та приміщення, де роздавали молоко. У цей час там перебували люди. Один чоловік загинув, двоє отримали серйозні поранення.

“ *Авіацією по телятах. У селі біля Чернігова росіяни двічі бомбили ферму», — повідомляли свідки подій.*

Станом на 24 березня в деяких населених пунктах Чернігівської області, які тимчасово були зайняті окупаційними військами, відзначалися факти вилучення тракторів у місцевих аграріїв. Сільгосптехніку використовували для евакуації підбитої техніки окупантів.

Фото: Суспільне Чернігів

МГП забороняє конфіскацію приватної власності цивільних осіб, якщо вона не виправдана воєнною необхідністю та не є тимчасовою. Особливо це стосується власності, що не має військового призначення (ст. 46 і 53 Додатку до Гаазького регламенту 1907 року; ст. 33 IV Женевської конвенції).

Вилучення сільськогосподарської техніки в цивільного населення — тракторів і машин, що використовувалися для аграрних потреб, — без компенсації і за збройної присутності військових, є формою мародерства та незаконного привласнення майна.

Попередня правова кваліфікація: воєнний злочин — пограбування (мародерство) (ст. 8(2)(b)(xvi) Римського статуту Міжнародного кримінального суду).

12 березня, за повідомленнями місцевих мешканців, у с. Хрещате Козелецького району в результаті обстрілу з «Граду» було знищено декілька сільськогосподарських приміщень і одне нежитлове господарство.

“ *Заживо згоріли собаки, що були на ланцюгу, свійські тварини», — розповідає Наталія Пархоменко про наслідки одного з обстрілів.*

Руйнування сільськогосподарської інфраструктури ставило під загрозу продовольчу безпеку регіону та створювало ризики для майбутнього аграрного сезону.

Російські війська систематично атакували адміністративні будівлі в Чернігівській області, намагаючись паралізувати роботу місцевих органів влади та управління.

2 березня внаслідок авіаударів були пошкоджені адміністративні будівлі по вул. Шевченка в Чернігові, зокрема районний відділ поліції.

12 травня внаслідок авіаудару пошкоджень зазнали адміністративні споруди в місті Новгород-Сіверський: Новгород-Сіверська районна державна адміністрація, гуртожиток медичного коледжу, будівля Новгород-Сіверського районного суду та приватні будинки, розташовані поблизу.

Ці цілеспрямовані атаки на представників місцевої влади мали на меті дестабілізувати систему управління та посіяти паніку серед населення.

“ *Цех розбитий, будинок культури розбитий, лісгосп розбили, райраду також розбили. Військових частин там немає, б'ють по цивільному населенню», — розповідає Інна Руденко із Семенівки.*

Загальні масштаби руйнувань об'єктів інфраструктури Чернігівщини вражають. За офіційними даними, протягом місяця активних бойових дій (з 24 лютого по кінець березня 2022 року) в області:

- Зруйновано або серйозно пошкоджено щонайменше 10 медичних закладів.
- Пошкоджено або зруйновано близько 15 освітніх установ.
- Знищено або пошкоджено 7 мостів та переправ.
- Зруйновано щонайменше 5 об'єктів енергетичної інфраструктури.
- Пошкоджено або знищено десятки адміністративних будівель.
- Зруйновано численні об'єкти культурної спадщини, включаючи музеї, бібліотеки та храми.

Ці руйнування мали катастрофічні наслідки для цивільного населення. Тисячі людей залишилися без доступу до базових послуг та елементарних умов для життя.

“ У перший рік було спокійно. В другий рік війни обстріли були, але ще можна було жити. А оце третій рік, 2024-й, обстрілюють сильно... Багато хто виїхав, особливо з дітьми. У Семенівці багато хто має городи, щось можна придбати в магазинах, тож є що їсти. А от школи і садочки закриті. До села Жадового (це за 20 км від нас) почали возити на навчання учнів 10-11 класів. По 9 клас діти навчаються онлайн», — розповідає Інна Руденко.

“ Діти не бачать нічого. Немає заробітку, ніде працювати. Все дороге дуже», — каже Марія Кекух.

Знищення транспортної інфраструктури, особливо мостів та переправ, призвело до фактичної ізоляції цілих громад, ускладнення евакуації та доставки гуманітарної допомоги. Незважаючи на поступове відновлення деяких об'єктів, масштаби руйнувань настільки значні, що повне відновлення інфраструктури потребуватиме багатьох років та значних фінансових ресурсів.

Проте, незважаючи на всі труднощі та випробування, жителі Чернігівщини демонструють неймовірну стійкість і віру в майбутнє.

“ Мрію про скоріше закінчення війни, щоб можна було спокійно жити, ростити дітей», — каже Наталія Пархоменко.

“ Мрію, щоб закінчилася скоріш війна. І поїхати з евакуації додому», — додає Інна Руденко.

**ЗАПОРІЗЬКА
ОБЛАСТЬ:
ПІД РОСІЙСЬКОЮ
ОКУПАЦІЄЮ**

Запорізька область – стратегічний регіон України, що має виняткове промислове, сільськогосподарське та енергетичне значення для держави. На території області розташована найбільша в Європі Запорізька атомна електростанція, потужні підприємства металургійного комплексу, машинобудування та аграрний сектор. Вихід до Азовського моря та наявність морського порту в Бердянську робить регіон важливим транспортно-логістичним вузлом.

З початком російської агресії у 2014 році Запорізька область активно включилася в оборону держави. Тисячі запоріжців долучилися до Збройних Сил України та добровольчих формувань. На території області проходили підготовку військові підрозділи, які потім вирушали в зону АТО / ООС. Запорізький регіон став одним з ключових центрів волонтерського руху.

Місцеві підприємства налагодили виробництво продукції для оборонних потреб, а аграрний сектор забезпечував продовольчу підтримку фронту. Особливу роль область відіграла у прийомі внутрішньо переміщених осіб з Донецької та Луганської областей. Тут створили розгалужену систему прихистків, надання медичної та соціальної допомоги, працевлаштування.

Повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року перетворило Запорізьку область на передову війни. Російські війська стрімко просуваються з півдня, вже 26 лютого захопивши Бердянськ. За кілька днів під окупацією опинилися Мелітополь

Фото: Ілюстративне, slovaidilo.ua

та Енергодар. Особливо небезпечним стало захоплення Запорізької АЕС, що створило безпрецедентні ризики ядерної безпеки не лише для України, але й для всієї Європи. До літа 2022 року приблизно 60% території області опинилися під контролем окупаційних військ. Обласний центр залишився під українським контролем, проте регулярно зазнає масованих ракетних обстрілів.

Упродовж окупації значної частини Запорізької області з лютого 2022 року **Російська Федерація систематично порушує основоположні норми міжнародного гуманітарного права (МГП)**, насамперед Женевських конвенцій 1949 року та Додаткових протоколів до них:

1. **Напади на цивільне населення та об'єкти, що не є військовими цілями**
Російські збройні сили здійснюють масовані обстріли житлових районів Запоріжжя, Оріхова, Гуляйполя, застосовують касетні боєприпаси по цивільній інфраструктурі, розстрілюють цивільні автомобілі.
2. **Незаконне використання та загроза ядерним об'єктам**
Захоплення і милітаризація території Запорізької АЕС, розміщення військової техніки на її території, обстріли поблизу енергоблоків та ліній електропередачі, які живлять системи охолодження реакторів, порушують Конвенцію про фізичний захист ядерного матеріалу, норми МАГАТЕ та створюють безпрецедентну загрозу ядерній безпеці континенту. Під час окупації ЗАЕС зафіксовано понад 150 порушень експлуатаційних норм, що створює ризик ядерної катастрофи.
3. **Вбивства та страти цивільних осіб**
Задokumentовано факти позасудових страт мирних жителів у Мелітополі, Бердянську, Токмаку та інших населених пунктах.
4. **Неправомірне утримання цивільних осіб, знущання і катування**
Російські окупанти створюють в захоплених населених пунктах мережу незаконних місць утримання цивільних осіб, де систематично застосовують тортури, психологічний тиск та нелюдські умови утримання. У підвалах приміщень СБУ та поліції в Мелітополі, Бердянську, Енергодарі та Токмаку тривалий час утримують громадських активістів, журналістів та проукраїнськи налаштованих громадян.

5. Захоплення заручників і незаконне позбавлення волі

Російські військові здійснюють масові викрадення представників місцевого самоврядування, освітян, активістів, журналістів. Найбільш резонансним стало викрадення мера Мелітополя Івана Федорова, директори Мелітопольського краєзнавчого музею Лейли Ібрагімової, голови Запорізької РДА Олега Буряка.

6. Використання цивільних як «живих щитів»

Розміщення військових об'єктів, артилерійських позицій та складів боєприпасів на території шкіл, лікарень, поблизу житлових будинків у Мелітополі, Енергодарі, Бердянську, розміщення військової техніки на території Запорізької АЕС є грубим порушенням МГП та свідчить про свідоме використання цивільних як «живих щитів».

7. Пограбування та мародерство**8. Неналежне маркування військової техніки і введення в оману****9. Примусова русифікація, зміна ідентичності та незаконна паспортизація**

Введення російських навчальних програм в школах, зміна документообігу, примусова видача російських паспортів, переслідування за використання української мови є формою культурного етноциду.

10. Незаконна депортація та переміщення населення

Примусова евакуація населення з окупованих територій, особливо дітей, у глиб Російської Федерації, проведення так званої «фільтрації» та незаконне утримання громадян України на території РФ.

11. Примусова мобілізація на окупованих територіях

Окупаційна влада проводить примусову мобілізацію чоловіків на захоплених територіях Запорізької області для участі у бойових діях проти України, що є грубим порушенням ст. 51 IV Женевської конвенції, яка забороняє примусове вербування захищених осіб до збройних сил окупаючої держави.

12. Створення гуманітарної катастрофи та порушення базових потреб населення

Блокування гуманітарних коридорів, перешкоджання евакуації цивільного населення, руйнування об'єктів критичної інфраструктури, позбавлення доступу до медикаментів та харчів у таких містах як Пологи, Токмак, Василівка створює умови гуманітарної катастрофи, що порушує ст. 54 та 69-71 Додаткового протоколу I.

Отже, дії збройних сил РФ на території Запорізької області, починаючи з 24 лютого 2022 року, можна кваліфікувати як:

- систематичні воєнні злочини,
- окремі злочини проти людяності,
- грубі порушення міжнародного гуманітарного права,
- порушення звичаєвого міжнародного права.

Ці порушення мають бути предметом розслідувань як у національних судах України, так і в міжнародних юрисдикціях — передусім у Міжнародному кримінальному суді (МКС).

Статистика злочинів окупаційного режиму в Запорізькій області вражає своїми масштабами. Згідно з даними бази даних воєнних злочинів Т4Р, станом на травень 2025 року в Запорізькій області зафіксовано 252 випадки загибелі цивільних осіб (загалом 473 загиблих) та 449 випадків поранень або іншої шкоди для здоров'я (1323 постраждалих). Також задокументовано 11 017 випадків пошкодження житлових будинків, 162 — освітніх закладів, 52 — лікарень та 222 — об'єктів інфраструктури життєзабезпечення⁸.

Нині ситуація в області залишається складною. Приблизно 65% території Запорізької області перебуває під російською окупацією. Неокуповані території, зокрема обласний центр, постійно зазнають ракетних ударів. Особливе занепокоєння викликає стан найбільшої в Європі Запорізької АЕС, яка з березня 2022 року перебуває під контролем російських військ. Міжнародна спільнота, зокрема МАГАТЕ, регулярно висловлює занепокоєння порушеннями безпеки на станції. Окупаційний режим розміщує військову техніку на території АЕС та використовує її як щит для атак на українські позиції.

Незважаючи на масштабні репресії, на окупованих територіях Запорізької області триває прихований спротив. Діють підпільні групи та партизанський рух, які здійснюють диверсії проти окупаційних сил. Ці дії демонструють нескореність українського народу та його прагнення до звільнення всіх окупованих територій.

Трагедія Запорізької області – одна з найдраматичніших сторінок повномасштабного російського вторгнення, що демонструє нехтування агресором нормами міжнародного права та загальнолюдськими цінностями.

⁸ Статистика бази даних воєнних злочинів Т4Р: Запорізька область. Т4Р. URL: <https://t4pua.org/stat/3002> (дата звернення 15.05.2025).

ПОЧАТОК ВТОРГНЕННЯ. РЕПРЕСІЇ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

З початком повномасштабного вторгнення Росії 24 лютого 2022 року Запорізька область стала одним із перших регіонів, що зазнали окупації та інтенсивних обстрілів. Стратегічне розташування області, наявність Запорізької АЕС та вихід до Азовського моря зробили її важливою ціллю для російських загарбників.

“ Колону російських військ ми побачили приблизно о другій чи третій годині дня 24 лютого, – розповідає житель Мелітопольського району⁹. – Вони їхали трасою в Мелітополь. На всіх машинах були літери Z. Також бачили літаки, гелікоптери. Кілька днів було чути вистріли градів, вибухи. Потім фронт просунувся далі, чути вже не було».

Вже у перші дні повномасштабної війни мирне населення Запорізької області почало потерпати від дій російських військ.

“ Людмила Рогач із Гуляйполя розповідає про початок бойових дій: «Буквально в перші дні, днів через п'ять, нас уже бомбили, через хату летіло... Були прильоти. Дитина, внук малий лякався... Були прильоти... Чоловік був лежачий, онкохворий. А ми цілу ніч з хати в погріб, з погребу в хату. Страшно, дуже страшно. Особливо вночі, як воно все все освітлюється, все летить, все горить... 14 березня ми були змушені відтіля вже виїхати».

“ Тетяна Антоненко з Оріхова пригадує перші обстріли міста: «Бойові дії в нас розпочалися з початку березня 2022 року... На 8 березня до нас приїхали родичі, ми разом ховалися в погребі. Потім я жила з сестрою Надією на околиці міста. Там ще дужчі були обстріли. Під час обстрілів йшли у погріб. Але потім почали летіти яскраві фосфорні бомби. Я мерщій почала спускатися в погріб, але туди натекло води, сходи були слизькі, і я впала, поламала руку... Вдарилася скронєю й оком, через що зір упав до 20 відсотків... Незабаром після цього ми перебралися до Запоріжжя».

Для багатьох жителів Запорізької області вже в лютому настали чорні дні окупації.

“ До нас у село росіяни ввійшли вночі 28 лютого. Звісно, ми вже були готові до цього. Все село стояло темне, ніде світло не горіло. Ми всі сиділи

9 Свідок виразив бажання зберегти анонімність.

тихо, як миші, – розповідає жителька Бердянського району¹⁰, дружина українського військовослужбовця. – Росіяни їздили по вулицях на танках, освітлювали собі шлях ліхтарями... Вранці 1 березня треба було йти в магазин. Мама з моєю донькою залишилися вдома... Я бачила, що хтось із жителів села чекав росіян, радів їм. Це було дуже образливо...»

За словами жінки, у перший день вона нікого з росіян у селі не бачила. Про те, що відбувається щось жахливе, свідчили лише розмови в чергах, які вишикувалися до магазину.

«Життя стало сірим. Люди сиділи по домівках, і виходили лише тоді, коли в магазин щось привозили», – розповідає жінка.

Жителька Мелітополя¹¹, розповіла, що перші вибухи почула рано вранці 24 лютого 2022 року, а вже незабаром з'явилися російські солдати.

“ Я старалася не дуже ходити по місту, – розповідає вона. – Але сама бачила, як російські військові перебили ноги чоловікові, не знаю через що... і при цьому почали наказувати йому йти додому. Він казав, що йти не може. Я мерщій пішла далі і, що з тим чоловіком стало, не знаю».

За її словами, доволі поширеною була практика, коли російські військові зі зброєю зупиняли цивільних і змушували заправляти їм машини.

Постійне життя в умовах війни, перевірка документів, обшуки, залякування створюють складний психологічний клімат, в умовах якого доводиться жити мешканцям окупованих територій.

“ В окупації весь час відчуваєш якусь тривогу, – розповідає житель Мелітопольського району. – Там не відчуваєшся у безпеці. Весь час є відчуття, що в будь-яку хвилину можуть приїхати, наставити на тебе зброю, кудись забрати. Дуже страшно».

“ Ми довго не могли зважитися на те, щоб залишити рідний дім, рідне місто... Але атмосфера війни, вся ця військова техніка, яка постійно їздить вулицями, перевозячи зброю, жахливі ракети. З ранку до вечора та й уночі їдуть оці машини, їдуть танки, і так щодня. Ідуть бої й боєприпаси час від часу потрапляють у будинки. До того ж почали змушувати отримувати російські паспорти», – розповідає про мотиви свого від'їзду жителька Мелітополя.

Окупаційна влада активно впроваджує русифікацію та змушує жителів приймати російське громадянство. З травня 2022 року на окупованих територіях почалась видача російських паспортів.

¹⁰ Свідок виразив бажання зберегти анонімність.

¹¹ Свідок виразив бажання зберегти анонімність.

“ Почали змушувати отримувати російські паспорти. Казали, що не будуть ні пенсію видавати, нічого, якщо не будете мати російський паспорт. Ну й куди не підеш, скрізь треба мати російський паспорт», – розповідає жителька Мелітополя.

“ Жителька Бердянського району розповіла, що була змушена взяти російський паспорт через те, що росіяни погрожували забрати дитину, а її саму «депортувати».

МГП прямо забороняє державі-окупанту змінювати правовий статус цивільного населення на окупованій території, у тому числі — нав'язувати громадянство окупаційної держави.

Такі дії порушують: ст. 47 IV Женевської конвенції — заборону анексії, а також змінення правового статусу осіб на окупованій території.

Попередня правова кваліфікація: Порушення міжнародного гуманітарного права — нав'язування громадянства як форма незаконної інтеграції окупованих територій;

За обставин, коли паспортизація використовується як інструмент контролю, репресій або сегрегації — може розглядатися як елемент злочину проти людяності (ст. 7(1)(d) або 7(1)(h) Римського статуту, за наявності масштабності або системності).

Від перших днів окупації росіяни намагалися встановити повний контроль над інформаційним простором. Після захоплення телевежі в Мелітополі 4 березня 2022 року було організовано російське мовлення.

“ Нічого не було українського, нічого. Жодної інформації ніде нічого не можна було послухати, нічого. Тільки російське. Й досі тільки російське», – каже жителька Мелітополя.

Атаки на все українське набули в окупованій частині Запорізької області системного характеру. Приміром, 7 грудня 2022 року Українська греко-католицька церква повідомила «наказ», виданий окупаційним запорізьким «губернатором» Євгеном Балицьким, який заборонив діяльність церкви, стверджуючи, що вона зберігала «вибухівку та вогнепальну зброю на території релігійних будівель та допоміжних приміщень» та посилаючись на «участь парафіян у масових заворушеннях та антиросійських мітингах у березні-квітні 2022 року», «розповсюдження літератури, що підбурює до порушення територіальної цілісності Російської Федерації» та «активну участь» членів церкви в «діяльності екстремістських організацій та пропаганді неонацистських ідей».

За інформацією російських джерел, Олена Шапурова, призначена Росією, так звана «міністр освіти і науки» в контрольованій Росією частині Запорізької області, впровадила російські освітні програми в школах цих районів, погрожуючи забрати дітей з українських сімей, якщо вони не відвідуватимуть проросійські школи.

“ Як розповіла жителька Бердянського району, в її селі школу окупанти русифікували. Вчителі спочатку відмовлялися співпрацювати з окупантами, але відтак під сильним тиском деякі з них погодилися. Тому донька жінки-свідка сільську школу не відвідувала, а займалася дистанційно в м. Запоріжжі. «Моя дівчинка, як виявилось, – маленький патріот. Вона категорично відмовилася ходити в російську школу», – розповідає жінка.

Одного разу донька не заховала на ніч навчальний планшет і російські перевіряльники, які серед ночі вломилися з'ясовувати «чому дитина не ходить до школи», знайшли і забрали гаджет. Також попередили, що в разі, якщо вона не ходитиме до школи, її в матері заберуть.

Декому погрожували навіть депортацією.

“ Старшу дитину змусили віддати в російську школу. Просто приїхали і сказали: « Або віддаєте в школу під російську владу, або їдете оглядати простори Сибіру», – згадує Катерина Матяш.

МГП забороняє державі-окупанту змушувати захищене населення до підкорення її суверенітету, законодавству чи адміністративній системі. Особливий захист мають діти, які не можуть бути відокремлені від своїх родин без обґрунтованої юридичної підстави. Впровадження освітньої політики окупанта із застосуванням погроз, зокрема — відібрання дітей або депортації, є формою насильницького тиску на цивільне населення.

Попередня правова кваліфікація:

- порушення ст. 50 IV Женевської конвенції — заборона насильницької зміни ідентичності дітей та насильницького відокремлення від родин.
- Порушення ст. 47 IV Женевської конвенції — заборона нав'язування правового режиму окупаційної держави.
- Воєнний злочин — насильницьке переміщення населення або депортація (ст. 8(2)(a)(vii) Римського статуту), якщо загрози реалізуються.

За умов масштабності й системності тиску на батьків та дітей — злочин проти людяності: переслідування за політичними мотивами (ст. 7(1)(h)) або примусове переміщення (ст. 7(1)(d)).

Примусова депортація дітей із Запорізької області є частиною більш широкої систематичної кампанії, що становить серйозне порушення міжнародного права та кваліфікується як воєнний злочин і потенційний акт геноциду через намір знищити українську національну ідентичність дітей.

За даними ініціативи «Діти війни» Українського національного інформаційного бюро, станом на березень 2024 року з окупованих територій України понад 19,500 дітей було депортовано або примусово переміщено, і лише 388 було повернуто¹². Українські діти проходять примусове «перевиховання». Воно включає для старших хлопців – військову підготовку, включаючи керування транспортними засобами та зброєю. А для молодших дітей «перевиховання» полягає в індоктринації в російські наративи, співання російських пісень та заборону розмовляти українською.

У травні 2022 року російський президент Володимир Путін видав новий указ, який зробив швидким та легким усиновлення українських дітей, що було майже неможливо до війни. Крім того, російські чиновники оголосили, що розширять державну підтримку російським сім'ям, які усиновлюють українських дітей; найбільша фінансова мотивація передбачена для усиновлення дітей з інвалідністю.

У березні 2023 року Міжнародний кримінальний суд видав ордери на арешт президента Путіна та Марії Львової-Бєлової, російського уповноваженого з прав дітей. Обом пред'явлено звинувачення в незаконній депортації дітей та незаконному переміщенні дітей з окупованих районів України до Росії.

¹² Ukrainian children deported to Russia: plenary debate. News. European Parliament. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/agenda/briefing/2024-03-11/12/ukrainian-children-deported-to-russia-plenary-debate> (дата звернення 15.05.2025).

ВИКРАДЕННЯ ЛЮДЕЙ ТА КАТУВАННЯ

Після окупації Бердянська, Мелітополя та Енергодара почалися репресії проти мирного населення. За даними Національної поліції України, вже за перший рік повномасштабної війни в Запорізькій області загинуло 344 цивільних особи, серед яких 21 дитина. Поранення отримали 939 осіб, у тому числі 63 дитини¹³.

Жителів окупованих територій часто піддають репресіям, якщо відмовляються співпрацювати з окупаційною владою або висловлюють проукраїнську позицію. Місцеве населення стикається з обшуками, викраденнями та катуваннями.

Насамперед репресують колишніх військовослужбовців, членів їхніх родин, а також волонтерів.

“Перший місяць військові обходили всі будинки, питали, хто живе, чи є військовослужбовці. В місті встановили блокпости, перевіряли документи, особливо в чоловіків... Наприклад, приїхали додому до молодого чоловіка, який раніше служив в АТО, але його комісували по інвалідності. Росіяни наділи йому мішок на голову і забрали. Згодом родичам повідомили, що він терорист, і дали йому 17 років... Взяли також ще п'ятьох», – свідчить жителька Мелітополя.

Через такі гоніння залишила місто дочка нашої співрозмовниці, яка до повномасштабної війни була волонтеркою. Після захоплення міста вона жила не вдома, а в знайомих, а через місяць виїхала. І вчасно, бо згодом російські військові заходили до неї в будинок, передивлялися речі, щось шукали.

«Втім, такі випадки були непоодинокими, – розповідає жителька Мелітополя. – Коли дочка виїхала, ми пустили в її будинок квартирантів – сім'ю з дитиною, щоб не забрали будинок «як порожній».

“По мене росіяни прийшли у квітні 2022 року, – розповідає молодий житель Мелітопольського району. – Вломилися у квартиру, витягли мене у коридор, поставили на коліна, зв'язали руки пластиковою стяжкою і сказали, що я в розшуку і маю поїхати з ними. Забрали мій телефон. Запхали мене у легковик із зетками і відвезли мене на імпровізований блокпост кілометрів за десять.

Там було багато вояк у різних формах. Вони рилися в моєму телефоні, розпитували про листування і фотографії. Потім деенерівці мене повезли в інше місце. Мені вдягли мішок на голову й кинули в якусь кімнату.

¹³ Запорізькі поліцейські презентували фотопроєкт «Запоріжжя. Війна в об'єктиві». Головне управління Національної поліції в Запорізькій області. URL: <https://zp.npu.gov.ua/news/zaporizki-politseiski-prezentuvaly-fotoproiekt-zaporizhzhia-viina-v-obiektivi> (дата звернення 15.05.2025).

Хвилини за сорок мене підняли по сходах на другий поверх, зняли мішок і я побачив чоловіка в папасі з бородою, схожого на російських козаків. Він почав мене розпитувати хто я, де був, де може бути зброя, де можуть бути українські військові. Я відповів, що я цивільна людина, нічого не знаю. Він та декілька інших чоловіків, які були присутні, побачили в мене в телеграмі фото вбитих російських військових і антиросійський віршик (хтось прислав). Почали казати, що я радію їхній загибелі, тож я нацист і тому подібне. «Ти цікавий персонаж, ми відправимо тебе у гестапо», – сказали мені. Почали погрожувати скинути мене з другого поверху. Потім потягли по сходах униз. Внизу повалили на підлогу й почали бити: один кийком, другий битою, а третій – ногами. Погрожували відрізати пальці секатором. Коли битою попали по голові, потекла кров. Після цього пішли.

Години через дві мене вивели. Поки вели приміщеннями, всі, хто там перебував, мене або пхав з лайкою, або бив, або ударяв шокером. Посадили мене в машину, одягли мішок на голову і ми поїхали. Приїхали в інше місто. Завели мене в підвальне приміщення без вікон. Там був російський військовий у формі зі зброєю. Я попросив його зняти мені з рук стяжки. Він це зробив, дав попити води і сказав чекати...

Потім мене допитував чоловік із позивним із ФСБ. Він поводився владно і вселяв страх. Крім того, в кімнаті були складені інструменти, схожі на інструменти для тортур із фільмів. Чоловік сказав мені «все розповісти по хорошому», і тоді мене не будуть мордувати. Почав розпитувати, де в нашому населеному пункті є схрони зі зброєю, хто в партизанах або теробороні, хто атовці тощо. Я відповів, що до всього цього ніколи не мав ніякого відношення. Сказав, що, наскільки мені відомо, всі наші військові 24 лютого поїхали».

Нашого свідка допитували ще кілька разів, весь час тримали зі зав'язаними очима. Піддавали психологічним тортурам, змушуючи його «грати в російську рулетку». За три дні випустили з умовою, що він «стане їхньою людиною».

МГП забороняє катування, жорстоке або нелюдське поводження, незаконне позбавлення волі та примус до співпраці з окупаційними структурами. Такі дії є грубими порушеннями IV Женевської конвенції (ст. 3, ст. 32) та кваліфікуються як воєнні злочини, незалежно від того, чи мав постраждалий будь-яке відношення до збройних формувань.

Попередня правова кваліфікація:

Воєнні злочини:

- катування (ст. 8(2)(a)(ii) Римського статуту),
- нелюдське або жорстоке поводження (ст. 8(2)(a)(i)),
- незаконне позбавлення волі (ст. 8(2)(a)(vii)),
- примус до участі в діяльності окупанта (може кваліфікуватися як примушення до служби в збройних силах ворога — ст. 8(2)(a)(v)).

Примітка: залякування, психологічний тиск і погрози співпрацею можуть утворювати окремий склад злочину, особливо якщо вони здійснюються в умовах контролю над цивільним населенням на окупованій території.

“

Житель села Осипенко Бердянського району, директор народного краєзнавчого музею Олег Будяк розповів, що 19 квітня 2022 року троє російських військовослужбовців із закритими обличчями викрали його з власного будинку. Під час допиту він зрозумів, що один із викрадачів був колаборантом із бердянської поліції, з яким вони раніше були трохи знайомі. Другий був росгвардійцем, а третій – окупаційним «комендантом села».

«Мене брали досить жорстко, – розповідає Олег Будяк. – Під час «спілкування» вони сказали, що і так про мене все знають, тож особливо не розпитували. Повезли мене на роботу, де дістали з сейфу українську символіку, у тому числі символи «Азову». Це свідчило про те, що я – «нацистський пособник «Азову». Сказали, що я вже не вийду. Упродовж сорока хвилин я отримав декілька ударів по обличчю, голові, по ногах. Били руків'ям і дулом пістолету. Обидва ока були сильно підбиті, обличчя розпухло, було важко дихати. Бив поліцейський-зрадник, його звати Андрій Пономаренко.

Мене тримали сорок діб. 26 квітня мене мали розстріляти. І це не диво, бо людей із сусідніх камер розстрілювали. Охоронець попереджав, що декілька камер «сьогодні не годуємо, бо вони під розстріл». Мене теж не годували. Я чув, що дві камери відчинили, і чув одиночні постріли. В кожній камері – по два. Коли кат зайшов у мою камеру, я стояв у кутку, тримаючи в одній руці пляшку з водою, а в другій – маленьку іконку, яка в мене лишилася в кишені. Виконавець сказав: «Камера порожня». Жіночий голос із рації відповів: «Не може бути, він там»... Я думаю, він подумав, що в мене заточка, і вирішив не зв'язуватися.

А потім про мене чомусь на певний час забули... Ніч я переніс із відчуттям іншої реальності. Уранці я почав стукати в двері, бо не дуже тямив, що роблю. Зайшли декілька людей. Жінка сказала: «Він білий, як стіна. Мабуть, дуже злякався». Через два дні відбувався ще один розстріл. Із автоматичної зброї розстрілювали військовополонених. Мене в цей день теж не годували, але... двері не відкрили.

Їжу давали двічі на день, вочевидь, вона була з залишків російського сухпайка. Їжі було мало. Здебільшого це були каші. Дуже гострі. Мабуть тому, що росгвардія була з Махачкали, тож пайки були за азійською кухнею. У мене загострилися хронічні хвороби, зокрема, гастрит. Але жодної медичної допомоги мені не надали, бо «вона мені вже не знадобиться».

Після сорока днів утримання в поліції мене етапували на 77-му зону, де тримали з іншими цивільними і з українськими військовополоненими. Один раз мене викликали на допит. Лише раз. Слідча, мило усміхаючись, запитала, за що я тут знаходжуся. Я відповів, що я культпрацівник, і, вочевидь, «добрі люди» навели на мене, як на українського активіста. Вона сказала, що ще раз переглянуть мій телефон і, можливо, випустять.

Але після цього мене перевели в іншу камеру до двох цивільних. Нам трьом видали лопати і за пів години ми вже копали собі ями у дворі. Ближче до вечора відбувся постановочний розстріл. Мене відвели вбік і сказали, що я буду закопувати. Іншим оголосили «вирок» і автоматник дав чергу над їхніми головами...

Наступного дня один із двох моїх співкамерників, молодий хлопець Іван, вскрив собі вени. Його насилу врятували.

22 червня мене випустили. До виходу мене провів навіть не конвой, а екс-народний депутат Сергій Валентиров, також ув'язнений, який на зоні розносив їжу. Подальшої долі своїх співкамерників я не знаю.

Поки я був у поліції, в мене з дому винесли всю техніку, комп'ютери. Коли я повернувся через два місяці, двері були виламані, хоча викрадачі мали ключ. Місцеві не заходили, бо викрадачі сказали їм, що поставили у хаті розтяжку».

Коли Олега Будяка випустили, він зайшов додому, позбирав документи, які залишилися, і 28 червня виїхав у Запоріжжя.

“

Інша жінка-свідок, жителька Бердянського району, розповідає, що вперше зіштовхнулася з російськими військовими, коли поїхала по продукти в Бердянськ. Повертаючись назад, наштовхнулася на блокпост на в'їзді в село.

«Дорогу було перегороджено військовою машиною. Люди в масках сказали, що заїхати в село не можна, бо там іде «спеціальна операція». Я почала галасувати, щоб пропустили – в селі мої мама і донька. Під'їхала машина. Люди в машині перевірили мої документи і дозволили заїхати в село», – розповіла жінка.

Потім кілька разів до жінки навідувалися, ніби «шукаючи дезертирів». Коли з'ясувалося, що її чоловік служить у ЗСУ, візити окупантів стали регулярними. Як повідомили самі росіяни, її продав один із сусідів «за шість банок кільки в томаті».

«Я дуже боялася, що вб'ють нашу вівчарку, яка сильно гавкала. Під час таких «шмонів» собак часто вбивали. Коли вони дізналися про чоловіка і прийшли в агресивному настрої, я стала просити, щоб не стріляли в собаку. У відповідь вони сильно вдарили мене по голові чимось важким і я упала в багнюку. Потім нас завели в хату, почали шукати телефони, військову форму мого чоловіка... Сказали, що працюють у ФСБ. Урешті попередили, щоб нічого не розповідала чоловіку і «по-дружньому» порадили їхати з села геть.

Наступного дня я пішла до знайомих й по дорозі побачила, що в напрямку нашої хати їдуть два бусики. Їхали вони, однак, не до нас, а до одного мого знайомого. Я побачила, як його вкинули у бусик. Можливо, непритомного, бо голова і руки в нього звисали назовні, я не знаю, як він не випадав», – розповідає жінка.

Фото: ілюстративне, Associated Press

«За кілька днів російські військові приїхали знов. Цього разу сказали, що не з ФСБ, а «з іншої структури». Знов почався багатогодинний обшук, перегляд телефонів. Один мене ударив автоматом, я відлетіла і вдарилася об стінку», – розповідає жінка. Наостанок ці також порадили виїжджати.

Це був не останній візит російських силовиків. Вони приходили знов і знов. По великій увазі до автомобіля родини жінка зрозуміла, що машину хочуть забрати. Тому вона поквапилася її продати, після чого разом із родиною виїхала в Запоріжжя.

“Юлія Браїлко з Приморська Бердянського району розповіла про наслідки фотографування роботи «комісії з референдуму» про приєднання Запорізької області до складу РФ, який відбувся 23-27 вересня 2022 року.

«24 вересня я зранку пішла на ринок і по дорозі побачила в провулку Ногайському «комісію з референдуму», – розповідає Юлія Володимирівна. – Там було двоє цивільних і озброєний російський військовий. Я зробила дві фотографії і вони цього не помітили. По дорозі з ринку я знов побачила цю «комісію», вони несли скриньку з бюлетенями. Ці фото я відправила на один інформаційний ресурс і їх опублікували. Вже невдовзі до мене приїхали озброєні російські військові. За їхнім акцентом я зрозуміла, що це кадірівці. Вони увірвалися в мій будинок,

вдарили мене по голові й почали допитувати... Жодних документів не пред'являли. Знайшли мій телефон, ударили мене по обличчю, я упала і вдарилася головою... Забрали два ноутбуки, телефон, інші речі. Потягнули мене з будинку. Посадили в машину і відвезли до поліції Приморська».

Юлію Володимирівну обшукали й допитали, розпитували про знайомих у Приморську. Запропонували працювати на окупаційну владу, погрожуючи «депортувати». У поліцейському відділку її утримували з 24 по 30 вересня 2022 року. Годували раз на день, а в неділю взагалі не годували. Не надавали також ліків.

«30 вересня мені наказали прибрати камеру, після чого міцно, до болю, зав'язали мені ззаду руки скотчем і одягли пакет на голову. Посадили в машину, де була ще одна жінка, і повезли. По дорозі в мене почалася панічна атака. Я думала, що мене везуть вбивати. Я намагалася підняти підборіддям пакет й іноді бачила, що нас везуть через російські блокпости, на яких стояла техніка. Нарешті нас привезли у блокпост у місті Василівка. Зняли пакет, вивели на узбіччя дороги, звільнили руки. Мені показали вириту яму і сказали, що це моя могила. Я вирішила, що мене зараз уб'ють, і почала молитися. Російські військові сміялися. Один знімав на відео. Потім мені зачитали постанову про те, що мене звинувачено в «дискредитації російської армії», «діяльності, спрямованої проти Росії» тощо. За указом «глави адміністрації Запорізької області» Балицького я підлягала «видворенню з області». Врешті сказали мені «валити в свою Україну» й показали куди йти», – розповіла Юлія Браїлко.

Свідчення Юлії Браїлко засвідчують цілеспрямоване застосування психологічного терору та нелюдського поводження з боку окупаційної влади. Такі дії порушують IV Женевську конвенцію та Римський статут МКС. Окупаційна влада не має права депортувати цивільне населення з окупованих територій, а також застосовувати залякування, погрози, катування чи жорстоке поводження щодо захищених осіб.

Попередня правова кваліфікація: Воєнні злочини:

- жорстоке або нелюдське поводження (ст. 8(2)(a)(ii) Римського статуту),
- незаконне позбавлення волі (ст. 8(2)(a)(vii)),
- депортація або насильницьке переміщення захищених осіб (ст. 8(2)(a)(vii)),
- погроза вбивством як форма психологічного катування (може кваліфікуватися під ст. 8(2)(c)(i)).

Примітка: погроза стратою з демонстрацією «могили» є формою психологічного катування, що використовується з метою залякування та приниження людської гідності. Незаконне вигнання з окупованої території цивільної особи є грубим порушенням міжнародного гуманітарного права.

“ Житель окупованої Василівки Норайл Межлумян розповів про бандитський напад з боку російських військових та місцевих зрадників, які обікрали його кафе, обійстя і піддали його самого фізичним і психологічним тортурам.

«Це сталося в травні 2022 року, десь о шостій ранку, – розповів чоловік. – Дружина пішла годувати сусідського собаку, бо сусіди виїхали і залишили його на нас. Я ще спав. Прокинувся від крику «Вставай!» і матюків. На мене навели приціл і скинули на підлогу, сказали стати на коліна. Ударили прикладом. Потім викинули надвір. Підігнали самоскид і завантажили в нього всі речі з будинку, гаража й повітки. Навіть велосипед Тимка, онучка. Поки вантажили (а це зайняло три години), я валявся на підлозі. Один із нападників (як з'ясувалося, житель сусіднього села на прізвище Фукс) штовхав мене дулом автомата у вуха. Я йому кажу: «І що? Уб'єш? А потім сам себе питатимеш: «Навіщо я цього чоловіка вбив?»»

Повезли у райвідділ поліції. По дорозі мені стало зле, перед тим я переніс два інфаркти... У райвідділі розпитували про сина. Я питаю: «Що розповісти? Що ви хочете знати?» Не відповідають, посилають матюками. Тримали мене чотири дні. Сусідів по камері щодня вивозили копати окопи. Мене – ні. А ще я бачив через двері як одного чоловіка, Сашка (Чуприну Олександра Анатолійовича), підвішували за руки... Все лице в нього опухло. Потім приїжджала його дружина, привезла передачу. І командир росіян каже мені: «Скажи їй, щоб так не дивилася на мене. Дивиться, ніби проклинає. Ми не винні, що ваші зрадники вас сюди привезли, ми просто конвой». Питає мене: «За що тебе тримають?» Кажу: «За сина питають. Що хочуть, я не знаю». І на четвертий день мене відпустили».

“ Історія Олександра Чуприни така. У двадцятих числах травня 2022 року до нього додому приїхало осіб шість окупантів та місцевих колаборантів із автоматами, у бронешилетах. У присутності дружини і 10-річного сина поклали на підлогу, вдягли наручники і вивели надвір. Закинули у багажник броньованого автомобіля і відвезли у Василівський райвідділ. Причин затримання не пояснили, лише натякнули, що хтось «свідчив» проти нього.

«У райвідділі я був близько п'яти діб, – розповідає Олександр Чуприна. – Питали «про все». Улюблене запитання: «Розповідай усе». Іноді конкретизували: хто за Україну, де партизани, де зброя. У процесі допиту жорстко били, трохи й струмом довбанули. Підвішували до стелі. Рук я вже не відчував, кисті були навіть не сині, а чорні. Думав, що вони відпадуть. Участь у побитті брали двоє – один військовий без маски, із георгіївською стрічкою, а другий – зрадник, у масці, весь у чорному. Згодом я з'ясував, що це був Андрій Фукс, колаборант. Результат катувань –

двобічний перелом щелепи, перелом носа, забої спини (ходити не міг). Їсти я не міг. Медичної допомоги не надавали».

На четвертий день дагестанці, охоронці райвідділу, показали Олександра військовому керівнику і, за його згоди, вивезли до місцевої лікарні. У лікарні зробили рентген, описали травми і відправили назад у камеру. Лише наступного дня увечері випустили. «Після того я поїхав у Мелітополь, де два тижні лікувався. Коли повернувся додому, мені зателефонували і сказали, що я маю негайно виїхати, бо мене застрілять», – розповів свідок.

Норайлу Межлумяну та Олександрю Чуприні вдалося виїхати у Запоріжжя.

Виїзд з окупованих територій був і залишається надзвичайно складним і небезпечним.

“ Як розповів житель Мелітопольського району, після того, як його звільнили після викрадення, на руках залишилися криваві сліди від стяжок. Тож він з батьками мусили два чи три тижні чекати, поки ці сліди загояться, щоб на блокпостах не виникало запитань. Його родина скористалася послугами, так званого, «таксі», яке за гроші вивозило людей на вільну територію України (події відбувалися навесні 2022 року). Їздили групами машин.

«О 6 ранку по нас приїхала машина. Ми завантажилися і поїхали через блокпости. Їх було багато: на виїзді з нашого населеного пункту, на трасі, на в'їзді в Мелітополь, на виїзді з Мелітополя, біля кожного села, навіть найменшого. Загалом їх було більше п'ятнадцяти. Щоразу дивилися документи, випитували хто такі, куди їдемо. Іноді чоловіків роздягали, щоб подивитися татуювання і сліди від ремня автомата. На деяких постах питали чи є військовий квиток. Останній російський блокпост був перед Оріховим. В Оріхові вже були наші. Далі ми благополучно доїхали до Запоріжжя», – розповів свідок.

“ Жителька Мелітополя згадує: «Виїжджали хто як міг. Хто платив доволі великі гроші, хто – на своїй машині. Дуже багато було блокпостів і багато речей забирали, які були потрібні їм... Дехто по тижню добирався з окупованого Мелітополя до Запоріжжя».

“ Іншим, втім, щастило ще менше. Свідок Катерина Матяш розповідає, що два з половиною роки не мала можливості виїхати з окупованої території. «Буквально на виїзді з Бердянського району стояв блокпост. Туди доїжджали і все. Далі було не можна, бо за свідоцтвом про народження дитини російські військові визначали, що батько – український військовослужбовець», – розповідає Катерина.

Загроза для цивільного населення існує не лише на окупованих територіях, але й у районах, що залишалися під контролем України. Місто Запоріжжя і довколишні населені пункти регулярно зазнавали ракетних обстрілів, які призводили до загибелі та поранень мирних жителів.

Наталя Васильченко з села Приютне Пологівського району розповідає як 9 квітня 2022 року разом з чоловіком потрапила під обстріл.

“Вдень ми управлялися дома і попали під обстріл... Був мінометний обстріл, і стріляли три саушки (самохідні артилерійські установки, – Ред.), – розповідає Наталя Григорівна. – Да, прямо по селу... Під час того обстрілу постраждала наша односелиця Наталія Петренко. Їй потім зробили три операції, зараз у неї друга група інвалідності. Ми сховалися в хаті, у спальні. Наш собачка побіг у куток, то ми за ним. У погребі були племінники».

“Інший житель села Приютного Микола Сафронов додає, що 9 квітня 2022 року мінометна міна влучила у хату, де була лежача літня жінка Марія Павленко. Вона загинула. Було також поранено, згадану Наталею Васильченко, молоду соцпрацівницю Наталію Петренко, яка надавала їй допомогу. Після цього майже всі жителі села виїхали.

“21 квітня 2022 року вдень я вправлялася коло кролів, коли почула з півдня свист, – розповіла жителька Новомиколаївки Гуляйпільського району Ольга Домбровська. – Буквально через кілька секунд у двох метрах від мене стався вибух. Всі клітки з кролями подробило. Я дістала тяжке поранення, мені перебило ногу і вона зігнулася неприродним чином. Я почала кликати сусідів на допомогу. Вони спробували зупинити кровотечу і відвезли мене у ФАП, звідки мене відправили в Запоріжжя. Лікування тривало близько року й закінчилося інвалідністю. Досі відчуваю дискомфорт у ногах».

МГП забороняє необережне або навмисне застосування вибухових пристроїв у місцях скупчення цивільного населення, що може призвести до зайвих страждань та травм цивільних осіб (принцип розрізнення та пропорційності).

Попередня правова кваліфікація: Воєнний злочин - навмисний або безрозбірний напад, що спричинив тяжке поранення цивільної особи (ст. 8(2)(b)(i) або 8(2)(b)(iv) Римського статуту Міжнародного кримінального суду).

Примітка: якщо вибух стався внаслідок використання заборонених засобів або без належного розрізнення між військовими цілями та цивільними об'єктами, це підсилює ознаки воєнного злочину.

“ У мене влітку 2022 року куму, Людмилу Усату, вбило, – розповідає жителька Оріхова Тетяна Антоненко. – Вона не могла виїхати, бо чоловік у неї був паралізований. Ішла на кладовище до батька і її вбило осколком. Ще у 2023 році був випадок із знайомими. Пішли подивитися на приліт до сусідів, потім повернулися додому, сіли на ґанку і їх обох убило. Ще знайомі, Лишаюваті, ховалися в будинку під час обстрілу. Пішли надвір зробити кави, тільки вийшли, будинок одразу накрило. Потім вони перейшли до матері жінки. Чоловік, Сергій, вийшов і стався приліт. Матір не дуже поранило, а в жінки, Олени, складне поранення у хребет... Зараз вони виїхали до Запоріжжя».

“ Я живу на другому поверсі багатоквартирного будинку. Вікна кухні й спальні виходять у двір, якраз у той бік, звідки вночі 9 жовтня 2022 року прилетіла ракета, – розповіла жителька Запоріжжя Олена Месеча. – Коли почався обстріл, я відчула гостре бажання піти з дому. Зайшла в кімнату, яка розташована по інший бік будинку, взяла одяг. І в цей момент це відбулося... Ракета вдарила в нижню частину першого поверху. Я знепритомніла. Коли отямилася, побачила, що стіни зруйновані. Голова, плече і ліва нога були сильно забиті. Я звільнилася з-під уламків стіни. При спробі піднятися відчула, що нога мене не тримає. Я підтяглася на руках, сіла на залишки дивану. Телефон був розбитий, але ще світився, і я стала подавати знаки назовні, що я тут... Попри контузію, пробувала кричати. Потім приїхали рятувальники, швидка... Як з'ясувалося, всі, хто був на першому, другому і третьому поверху з боку удару, всі загинули».

“ Ольга Бабич з села Павлівка Василівського району розповідає про поранення, якого зазнала 27 червня 2023 року: «Пішла на город і якраз попала на лінію вогню... Йшла вже додому, і воно як начало над головою рватися! А син мені казав: «Якщо нема куди ховатися, падай на землю». Я упала. За секунду як улупило по спині!.. Як перебахало, перевернулася, руки-ноги віднялися. Тоді одійшла, дивлюся – на плечі кров тече. Побігла додому, сказала чоловіку і пішла до солдатів. Кажу: «Мене, мабуть, поранило». Солдати викликали військову швидку, й, поки вона не приїхала, підтримували, заспокоювали, дали знеболювальне. І військова швидка відвезла мене в Степногірськ, де пересадили на швидку, і мене завезли в обласну лікарню, де зробили операцію».

“ Сталося це 8 жовтня 2023 року, – розповідає свою жахливу історію жителька села Біленького Запорізького району Марія Тютюнжи. – На той час мене не було вдома. Я їздила в Рівненську область, звідки я родом. Не встигла я доїхати до Рівного, як мені повідомили, що в Біленьке прилетіли два артилерійські снаряди, які зруйнували мій будинок і вбили мого чоловіка, Володимира Тютюнжи... Я повернулася додому, все було розвалене. Тіло чоловіка забрали в морг... Ховали в закритій труні... Важко було, звісно. Від нервового стресу в мене виникла онкологічна хвороба. Я перенесла кілька операцій, шість хімії...»

В МГП зазначається, що застосування артилерійських снарядів у житлових районах, що призводить до загибелі цивільних, порушує принципи розрізнення та пропорційності, які зобов'язують сторони конфлікту уникати або мінімізувати шкоду цивільному населенню.

Попередня правова кваліфікація: Воєнний злочин - умисне або безрозбірне вбивство цивільної особи (ст. 8(2)(b)(i) Римського статуту Міжнародного кримінального суду); навмисне чи необережне руйнування цивільних об'єктів (ст. 8(2)(b)(ii)).

Примітка: можливі цивільні страждання, спричинені бойовими діями, також можуть враховуватись як наслідок порушення МГП.

Фото: Суспільне Запоріжжя

“ 4 липня 2024 року я сиділа у себе на ґаночку, пила каву, – розповідає Валентина Курганова із Оріхова. – Спочатку справа ракета прилетіла, потім зліва. Я зібралася йти у підвал, відкрила двері взяти документи і все. Червоне коло перед очима, біль... Не можу рухатися, не можу дихати... Як потім сказали хлопці з ДСНС, воно влетіло в будинок і там вибухнуло. Сусід це побачив, всі збіглися. Почули, що я стогну десь під уламками, почали розкопувати. На мені лежали балки, плити. Я мала сильні опіки, була переламана ключиця. Викликали швидку, але вона не приїхала, бо тривав обстріл. Приїхав Сашко, хірург, який живе в Оріхові. Очистив рот, заклеїв очі, сказав чекати. Потім мене відправили до госпіталю та лікарні, де надали медичну допомогу... Чи можу щось додати? Боляче. Що ще можна додати...»

Історія Валентини Курганової з м. Оріхів є яскравим прикладом порушення міжнародного гуманітарного права з боку Російської Федерації, зокрема принципу захисту цивільного населення під час збройного конфлікту. Обстріл житлового будинку, що не мав жодного військового значення, безпосередньо порушує статті 51 і 52 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій, які забороняють напад на цивільних осіб і об'єкти, що не є військовими цілями. Використання зброї, що спричинила тяжкі поранення, опіки та завали, а також неможливість евакуації та своєчасного надання медичної допомоги через безперервний вогонь, може розглядатися як воєнний злочин — напад без розбору, що призвів до страждань цивільної особи.

ЗНИЩЕННЯ ЖИТЛА У ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ: ЗРУЙНОВАНІ ДОЛІ ТА ДОМІВКИ

З перших днів повномасштабної війни Запорізька область зазнає масштабних руйнувань житлового фонду, як на окупованих територіях, так і в районах, що залишилися під контролем України. Тисячі будинків зазнали ушкоджень різного ступеню тяжкості – від вибитих вікон до повного руйнування, внаслідок чого десятки тисяч мирних мешканців області втратили домівки.

Руйнування житлових будинків Запорізької області розпочалися з перших днів вторгнення. Під час захоплення Мелітополя, Бердянська, Енергодара та інших населених пунктів російські війська невідбирково обстрілювали житлові квартали.

За даними Національної поліції України, з 24 лютого 2022 по 24 лютого 2023 року по місту Запоріжжя було завдано понад 400 ракетних ударів. Ці обстріли призвели до численних руйнувань житлових будинків, загибелі та поранень мирних мешканців.

У березні 2022 року почалися систематичні обстріли населених пунктів Запорізької області. Особливо постраждали прифронтові міста і села.

Інтенсивність обстрілів із часом лише зростала.

“ Тамара Букреєва із Запоріжжя розповідає про обстріл, який стався 3 травня 2023 року: «В ніч проти 3 травня ми міцно спали. Нас у хаті було троє: я, чоловік і подруга Людмила Юдіна. Ми прокинулися від першого вибуху. Будинок затрясся. Такі вибухи ми іноді чули, бо поруч прилітало, там розташовані заводи. У нас вилетіло вікно. Ми прокинулися і хотіли бігти у підвал, як завжди. Але не знаю, що нас зупинило, і ми побігли у ванну. За двадцять секунд відбувся ще один вибух. Він взагалі був жахливий. Повилітали всі вікна, посипалося скло, будинок затремтів. Ракета влучила прямо біля нашого будинку в гараж. Було відчуття, що це кінець нашого життя. Ми заціпеніли від жаху. Зжались і стали чекати нового прильоту. Але трохи минув час, усе стало оживати. Почулися крики сусідів: «Ви живі?». Приїхала поліція, потім – інші служби, журналісти, мер міста. Й ми почали виходити надвір... Побачили жахливі воронки в 20 метрах по обидва боки від нашого будинку».

“*Ольга Бабич з села Павлівка Василівського району розповідає про наслідки обстрілу 27 червня 2023 року. «Будинки дуже постраждали. У нашої свахи вся хата побита, двір весь у ямах, усе побите... Та вулиця вся побита, всі будинки».*

Місто Оріхів, розташоване безпосередньо на лінії фронту, зазнало найбільших руйнувань житлового фонду. За даними місцевої влади, близько 70% будівель міста було пошкоджено або зруйновано внаслідок бойових дій.

Масове знищення житлових будинків у Запорізькій області внаслідок невибіркового обстрілів російськими збройними силами є грубим порушенням міжнародного гуманітарного права, зокрема статей 51 і 52 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій, які забороняють напади на цивільне населення та об'єкти, що не мають військового значення. Такі дії, як ракетні удари по житлових кварталах Запоріжжя, обстріли Оріхова, Павлівки, Бердянська та інших населених пунктів, становлять воєнні злочини за Римським статутим Міжнародного кримінального суду (ст. 8), оскільки призводять до значних людських жертв, страждань та втрати житла цивільними особами. Системність, масштаб та спрямованість атак на цивільну інфраструктуру вказують на реалізацію політики терору проти мирного населення, що потребує системного документування та міжнародного переслідування винних.

Фото: ГУ ДСНС у Запорізькій області

“*Жителька Оріхова Тетяна Антоненко розповідає про свою вулицю Героїв Крут. «Два будинки знищені. Наш дуже постраждав, сусідський теж – без даху, далі будинок горів. А наступний – будинок Кості Клепиніна, електрика. Він довго працював, до осені 2022 року. Ховався у погребі. А якось у вихідні поїхав до жінки в Запоріжжя, а приліт був якраз у погріб. Собаки погоріли... І навпроти: перший будинок без даху, потім про ще один не знаю. А напроти нашого, де четверо дітей жили, теж без даху. А далі повністю згорів великий будинок... Дуже постраждала наша вулиця».*

Від обстрілів кабами 29 лютого 2024 року постраждало військове містечко в селі Юльівка Запорізького району, що перетворилося, фактично, на цивільний населений пункт, де проживали колишні військові, які давно вийшли на пенсію.

Нам удалося докладно задокументувати цю подію.

Фото: Суспільне Запоріжжя

“ 29 лютого ми з чоловіком були вдома. Він дивився телевізор, а я сиділа на дивані з телефоном, – розповідає пенсіонерка Алла Брусинська. – Раптом зчинився страшний гул і все почало сипатися на голову. Каб прилетів по центру нашої багатоповерхівки. Наша ж квартира збоку, і завдяки цьому ми живі. Повилітали вікна і двері, потріскалися стіни. Прибігли військові хлопці, допомогли спуститися чоловікові, бо він має інвалідність, пересувається на милицях. Це диво, що нас не побило осколками. На першому поверсі була пожежа. На щастя, рятувальники загасили. Чоловіка повезли у Запоріжжя, а я повернулася по документи».

Описані свідчення про знищення вулиці Героїв Крут в Оріхові та обстріл багатоповерхівки в Юльівці 29 лютого 2024 року підтверджують вчинення з боку збройних сил РФ невибіркових атак по цивільній інфраструктурі, що є серйозним порушенням норм міжнародного гуманітарного права, зокрема статей 51 і 57 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій. Удар по житловому району, де мешкали пенсіонери, включно з людьми з інвалідністю, не може бути виправданий воєнною необхідністю й свідчить про відсутність розбору між військовими та цивільними цілями, що класифікується як воєнний злочин. Крім того, обстріли, що спричинили загибель тварин, пожежі, руйнування осель і завдали психологічних травм мешканцям, вказують на системну політику залякування цивільного населення, що підпадає під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду як частина широкомасштабних атак на мирних жителів.

“ 29 лютого 2024 року під час вибуху о 13:01 у нас зупинився годинник, – розповідає пенсіонерка Надія Закота. – Мій чоловік обідав на кухні, а я дивилася телевизор. Раптом перед нашим вікном з'явилася помаранчево-червона куля, розпочалися вибухи. Я почала кликати чоловіка. Він кричить: «По нас б'ють!» Я зрозуміла, що треба вибігати в коридор. Вибігла, сіла, закрилася руками. А вибухи тривали і тривали. Коли відкрила очі, побачила, що дверей у нас немає, а через двері сусідів побачила небо. Кричу чоловіку: «Олег, ти живий?» Каже: «Живий!» Біжу до сусідки, Алли Анатоліївни, питаю: «Ви живі?» Каже, що живі. Я побігла в інший будинок до знайомої, Ольги Іванівни, в якій за 15 хвилин перед тим гостювала. Забігти в її будинок я не змогла, бо у дверному отворі лежала ціла купа дверей, наче їх хтось склав. Кричу: «Олю! Олю!», а не йду, бо боюся побачити її мертвою. Кличу ще одного хлопця: «Віталій! Ти Ольгу Іванівну не бачив?» А він відповідає: «У нас двохсотий. Викликайте швидку!» Але зв'язку не було...»

“ У момент прильоту по Юльівці я була в Запоріжжі, – розповідає ще одна жителька містечка Лариса Козурман. – Коли приїхала додому, побачила, що ані дверей, ані вікон немає. Посуд, побутова техніка, меблі знищено. Один чоловік, Віктор Мірошник, загинув, а Ольга Малюгіна отримала поранення».

Онука Ольги Малюгіної, Олена Косарева, в момент обстрілу була в сусідньому селі.

“ Прилітаю додому, все зруйновано, стоїть дим, бабусі Олі немає, – розповідає Олена. – Там стояли люди, і я подумала, що вона померла. Але знайшла її в підвалі тяжко пораненою, в шоковому стані. Люди надали їй першу допомогу. Я повезла бабусю в інший населений пункт, де були медики. Вони надали їй допомогу. Туди я викликала швидку, і ми поїхали в обласну лікарню».

Сама Ольга Малюгіна розповіла, що в момент удару пішла виносити сміття. Почула звук, схожий на звук військового літака. «Мене вдарило по спині. Було відчуття, що спина загорілася. Відро вилетіло, і далі я нічого не пам'ятаю», – сказала вона.

Ще одна літня жителька Юльівки Людмила Прохович розповіла, що була на роботі, коли їй зателефонували і розповіли про обстріл. Коли вона приїхала, побачила повністю непридатні до мешкання будинки.

Жителька Юльівки Неля Титаренко каже, що вона разом із дітьми на момент обстрілу виїхала у Запоріжжя, а в містечку залишався її батько, Володимир Пронь 1953 року народження. Він потрапив під завали, зазнав контузії, але вижив. Від його квартири майже нічого не залишилося.

“ Після обстрілу 29 лютого 2024 року в нашій Юльівці Запорізького району було зруйновано три будинки, а четвертий, в якому я живу, дуже сильно постраждав. Жити там тепер неможливо. Одна людина, літній чоловік, загинув», – розповіла Леся Біланенко.

Обстріли Запоріжжя з часом не вщухають, а навпаки стають жахливішими. Часто ворог застосовує повторний удар, коли на місце першого удару через якийсь час відбувається ще одна атака. На той момент на місці вже працюють рятувальники, поліція, медики і журналісти.

“ 5 квітня 2024 року в Запоріжжі потрапила під ворожий обстріл кореспондентка Українського національного інформагентства «Укрінформ» Ольга Звонарьова. У журналістки були пошкоджені стегно, в яке потрапило багато уламків, черевна порожнина, стався перелом зап'ястка. Ольга згадує, що після перших трьох ракетних ударів по Запоріжжю, вона з колегами працювала на місці. Туди ж з'їжджалися ДСНС та поліція. Невдовзі всі почули четверту ракету і почали бігти.

“ Але вона настільки швидко прилетіла, що я впала біля автівки, яка стояла поруч. Впала на бік. Той бік, на якому лежала, не пошкоджений, а зверху – посічений, – додала вона. – В автівці полопалося скло, потік бензин. Дуже дякую колегам і медикам, які були на місці події і дуже швидко зорієнтувалися: наклали турнікети, викликали швидку допомогу для мене і для ще однієї колеги, яку також було поранено. Завдяки таким діям смертей в той момент удалося уникнути»¹⁴.

Людмила Вавіліна із Запоріжжя розповіла про приліт на підвір'я її будинку шахеда в ніч проти 25 листопада 2024 року.

“ Уночі я була на роботі. Коли повернулася додому, де залишалися син і 13-річний онук, побачила величезну вирву перед тим місцем, де раніше були ворота. Ані паркану, ані воріт, ані калитки не було. Будинок страшенно побитий. Жахлива картина. Онук і досі боїться несподіваного шуму», – каже Людмила Вавіліна.

Масштабні руйнування житлового фонду Запорізької області матимуть довготривалі наслідки для соціально-економічного розвитку регіону. Значна частина працездатного населення покинула свої домівки, школи та дитячі садки не працюють, промислові підприємства зупинені або зруйновані.

Повернення до мирного життя потребуватиме значних зусиль з відбудови зруйнованого житлового фонду та інфраструктури. Однак, попри всі труднощі, мешканці Запорізької області не втрачають надії на відбудову своїх домівок після перемоги України.

“ Дай Бог, щоб війна закінчилася, щоб ми повернулися до Оріхова і відбудували свою хату!» – завершила свою розповідь Тетяна Антоненко.

Масовий обстріл селища Юльівка 29 лютого 2024 року, що призвів до загибелі цивільної особи, численних поранень (зокрема жінок похилого віку), повного або часткового знищення житлових будинків та травмувань людей похилого віку й осіб з інвалідністю, є очевидним порушенням основоположних норм міжнародного гуманітарного права. Згідно з Женевськими конвенціями та їх Додатковими протоколами, цивільні особи та об'єкти, які не є військовими цілями, підлягають захисту під час збройного конфлікту. Удар по переважно цивільному населенню, що проживало у містечку без активної

¹⁴ «Ми і діти вижили в пеклі»: через російські обстріли українські журналісти отримують поранення, втрачають житло і засоби до існування. Національна спілка журналістів України. URL: <https://nsju.org/novini/my-i-dity-vyzhyly-v-pekli-cherez-rosiyski-obstrily-ukrayinski-zhurnalisty-otrymuyut-poranennya-vtrachayut-zhytlo-i-zasoby-do-isnuvannya/> (дата звернення 15.05.2025).

присутності військових підрозділів, кваліфікується як невибірковий напад, що становить воєнний злочин згідно зі статтею 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Факти системного ураження житлової інфраструктури, включаючи багатоквартирні будинки, підтверджують політику терору проти цивільного населення.

Додаткову загрозу для цивільного населення створює практика повторних ударів по вже уражених об'єктах — як це сталося 5 квітня 2024 року в Запоріжжі, коли внаслідок другої хвилі обстрілу постраждали рятувальники, поліція та журналісти, включно з кореспонденткою «Укрінформу» Ольгою Звонарьовою. Така практика є особливо небезпечною і, згідно з міжнародною правовою оцінкою, може трактуватися як удар по гуманітарній місії, що також є воєнним злочином. Вона не лише посилює шкоду, але й перешкоджає рятувальним роботам, порушуючи обов'язок сторін збройного конфлікту забезпечити безпеку для медиків, журналістів і служб цивільного захисту. У сукупності всі задокументовані епізоди вказують на системне нехтування нормами гуманності та права з боку збройних сил Російської Федерації.

РУЙНУВАННЯ ІНФРАСТРУКТУРИ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

Запорізька область стала одним із найбільш постраждалих регіонів України від російської агресії. З перших днів повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року ворог цілеспрямовано руйнував об'єкти критичної інфраструктури, освіти, охорони здоров'я та житлового фонду.

Вже у перші дні війни ракетних ударів зазнав Мелітопольський військово-транспортний аеродром.

“ Жителька Мелітополя згадує перші години вторгнення: «Вночі почули вибухи, горів аеродром. Вибухи були в основному на аеродромі. А вранці потім почали казати, що почалася війна».

26 лютого 2022 року російські війська захопили порт Бердянськ та Бердянський аеропорт. Наступного дня місто було повністю окуповане. З 1 березня під контролем окупаційних військ опинився Мелітополь. 4 березня 2022 року російські війська захопили місто Енергодар та Запорізьку атомну електростанцію – найбільшу в Європі, створивши безпрецедентну загрозу ядерній безпеці всього континенту.

Одним з перших постраждав енергетичний комплекс області.

“ Жителька Оріхова Тетяна Антоненко розповідає, що газу в місті не стало в перші дні, тоді як електрика трималася ще кілька місяців.

Але в багатьох населених пунктах електропостачання було повністю знищено ще на початку повномасштабної війни.

“ Жителька села Приютне Наталія Шаповал розповідає: «З березня в нас вже не було світла зовсім, тому що там все перебито. Всі комунікації – газ... там все перебите вже».

“ Мешканка Гуляйполя Людмила Рогач згадує початок березня 2022 року: «З березня вже в нас світла не стало зовсім, газ ще залишався».

В окупованих районах області комунальні послуги або повністю припинили свою роботу або переорієнтувались на постачання з території Росії. В Мелітополі та Бердянську окупаційною адміністрацією було налагоджено постачання води, проте її якість викликала підозри у місцевих жителів.

Станом на вересень 2024 року зазнали пошкодження або руйнування 139 шкіл Запорізької області. Найбільше руйнувань зазнали навчальні заклади у прифронтових громадах¹⁵. Особливо постраждали школи та дитячі садки Гуляйполя, Оріхова, Пологів та Василівки.

Фото: АрміяInform

Від початку повномасштабного вторгнення заклади охорони здоров'я Запорізької області стали об'єктом цілеспрямованих обстрілів з боку російських військ. За даними Міністерства охорони здоров'я України, в області станом на вересень 2024 року зруйновано та пошкоджено 55 медичних закладів¹⁶.

У селі Інженерне Пологівського району російські військові захопили і замінували внутрішню територію центральної районної лікарні. Медичному персоналу та пацієнтам заборонили повертатись до закладу, при цьому в медзакладі перебували поранені російські військові.

З перших днів війни російські окупанти почали цілеспрямовано руйнувати транспортну інфраструктуру області: мости, дороги, залізничні колії. Відбулися обстріли залізничних станцій Запоріжжя I та Запоріжжя II.

Росія перетворила Бердянський морський порт на військову базу та логістичний вузол для підтримки своїх військ.

Мобільний зв'язок та інтернет також стали об'єктами атак.

“ 28 лютого 2022 року, вночі, росіяни ввійшли в наше село, – розповідає жителька Бердянського району. – Телефонного зв'язку не було вже до цього, він зник о 5 годині вечора 22 лютого. В Бердянську зв'язок залишався ще деякий час, потім також зник. З'явився через тиждень».

“ Укртелеком, інтернет одразу перекрили», – розповідає жителька Мелітополя.

¹⁵ Давидова Г., Снежина П. "Дай Бог, відбудуємо, але це залишиться в нашій пам'яті назавжди": історія шкіл на Запоріжжі, які зруйнувала армія РФ. Суспільне. Запоріжжя. URL: <https://suspihne.media/zaporizhzhia/841669-daj-bog-vidbuduemo-ale-ce-zalisitsya-v-nasij-pamati-nazavzdi-istoria-skil-na-zaporizzi-aki-zrujnuvala-armia-rf/> (дата звернення 15.05.2025).

¹⁶ Байбара І. В Запорізькій області за понад два роки від російських атак постраждало 55 медзакладів. Локатор медіа. URL: <https://lokatormedia.online/v-zaporizkij-oblasti-za-ponad-dva-roky-vid-rosijskykh-atak-postrazhdalo-55-medzakladiv/> (дата звернення 15.05.2025).

Особливо трагічною стала доля окупованого Енергодара, де розташована Запорізька АЕС. Станцію було окуповано російськими силами з 3 березня 2022 року. За висновками звіту Міжнародного агентства з атомної енергії (МАГАТЕ), «ситуація в Україні є безпрецедентною. Це перший раз, коли військовий конфлікт відбувся серед об'єктів великої, усталеної програми ядерної енергетики»¹⁷. За свідченням міського голови, окупанти викрадали людей, грабували порожні квартири, в місті майже не було інтернету. Станом на березень 2024 року на ЗАЕС зафіксовано понад 150 грубих порушень експлуатації атомної електростанції, що становить серйозну загрозу ядерній безпеці.

Так, 5 липня 2022 року «The Wall Street Journal» повідомив, що російські сили облаштували військову базу в комплексі, розмістивши важкі самохідні реактивні системи залпового вогню БМ-30 «Смерч». Розміщення військових систем на території АЕС фактично перетворює ядерний об'єкт на «людський щит», оскільки будь-які спроби українських сил звільнити станцію несуть ризик ядерної катастрофи.

Фото: mvs.gov.ua

¹⁷ Siemaszko C. U.N. nuclear watchdog calls for a 'security protection zone' around the Russian-held Zaporizhzhia power plant. NBC News. URL: <https://www.nbcnews.com/news/world/un-nuclear-watchdog-calls-security-protection-zone-russian-held-zapori-rcna46446> (дата звернення 15.05.2025).

Цілеспрямоване знищення критичної інфраструктури, освітніх і медичних закладів, а також житлового фонду Запорізької області з перших днів повномасштабного вторгнення Росії становить систематичне порушення норм міжнародного гуманітарного права, зокрема статей 51, 52, 53 та 56 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій. Такі об'єкти, як школи, лікарні, електропідстанції, комунікаційні мережі та транспортна інфраструктура, є об'єктами спеціального захисту під час збройного конфлікту, і будь-яке їхнє навмисне ураження, що не має безпосереднього військового виправдання, кваліфікується як воєнний злочин. Пошкодження або знищення 139 шкіл і 55 медичних закладів, а також обстріли житлових кварталів у містах Оріхів, Гуляйполе, Пологи — все це створює умови, несумісні з нормальним цивільним життям і свідчить про політику терору проти населення.

Окупація й мілітаризація Запорізької атомної електростанції є унікальним за рівнем загрози порушенням міжнародного ядерного права. Відповідно до Конвенції про фізичний захист ядерного

Фото: mvs.gov.ua

матеріалу та керівних принципів МАГАТЕ, ядерні об'єкти не можуть бути використані у військових цілях або як укриття для ведення бойових дій. Розміщення важких систем залпового вогню в межах ЗАЕС і використання об'єкта як «живого щита» є не лише грубим порушенням норм міжнародного гуманітарного права, а й загрозою ядерної безпеки всієї Європи. Такі дії становлять пряму відповідальність за можливу техногенну катастрофу та можуть бути кваліфіковані як злочин проти довкілля в умовах збройного конфлікту.

Крім того, відключення мобільного зв'язку, інтернету та інших засобів комунікації в окупованих районах створює умови для ізоляції населення, приховування злочинів, поширення пропаганди та унеможливлення доступу до правової та гуманітарної допомоги. Такі дії порушують ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (право на свободу отримання інформації) та є інструментом примусового контролю над цивільним населенням, що посилює загальний репресивний характер окупаційного режиму. Сукупність усіх наведених фактів свідчить про координовану політику знищення умов для цивільного життя в регіоні, що має бути предметом розслідування як злочин агресії, воєнний злочин і злочин проти людяності.

Запорізька область – важливий сільськогосподарський та промисловий регіон України. Окупація призвела до суттєвих економічних втрат, знищення інфраструктури, блокування експорту зерна через порти Азовського моря. Окупанти незаконно заволоділи багатьма аграрними підприємствами, вивозили сільськогосподарську техніку, відбирали в селян врожай. Відомі випадки викрадення та вивезення до Росії комбайнів та іншої сільськогосподарської техніки вартістю в сотні тисяч євро.

Чи не найбільше постраждали від бойових дій населені пункти, розташовані на лінії розмежування. Так, у Гуляйпільській громаді зруйновано понад 75% інфраструктури.

Навіть встановлення контролю над частиною Запорізької області не було кінцевою метою російських окупантів. Трагедія Запорізької області – це ще один доказ того, що російське вторгнення спрямоване не просто на зміну геополітичної ситуації, але й на знищення українського суверенітету та ідентичності. Оборона області, героїзм її захисників та непохитна позиція цивільного населення – важливий внесок у загальну перемогу України.

ХЕРСОНЩИНА: ОКУПАЦІЯ ТА СПРОТИВ

Херсонська область відігравала важливу роль у захисті південних рубежів України впродовж усього періоду російської агресії. Починаючи з 2014 року тисячі херсонців пішли добровольцями на фронт, поповнивши лави Сил оборони. Область стала важливим логістичним центром для постачання військових частин, що захищали Донбас, а згодом — й інші напрямки. Місцеві підприємства перепрофілювалися на виробництво військової продукції та допомогу армії.

Херсонщина продемонструвала потужний волонтерський потенціал. Організації та ініціативні групи збирали кошти, медикаменти, обладнання для фронту. Волонтери організовували доставку гуманітарної допомоги, підтримку сімей військових, реабілітацію поранених бійців.

Регіон гостинно прийняв 14 тисяч вимушених переселенців із Криму і Донбасу¹⁸. Місцева влада, громадські організації та звичайні херсонці надавали житло, роботу, психологічну підтримку людям, які втратили домівки. Створювалися центри допомоги, організовувалося навчання дітей переселенців.

24 лютого 2022 року о 6:00 ранку російські колони перетнули адміністративний кордон окупованого Криму з Херсонською областю та розпочали стрімкий наступ. Агресор мав чіткий план — швидко захопити область, забезпечити водопостачання Криму через Північно-Кримський канал та створити сухопутний міст між Кримом і територією Росії.

26 лютого російські війська вже підійшли до околиць Херсона, а 1 березня ворог прорвався до обласного центру. На початку березня Збройні сили України втратили контроль над Херсоном, російські війська окупували практично всю територію області.

Швидкість захоплення області викликала численні запитання. Однією з причин швидкого захоплення Херсонської області російськими окупантами голова облради Олександр Самойленко вважає зраду. Зокрема, залишаються невирішеними питання щодо стану мінних полів на Чонгарському перешийку та обставин, за яких мости через Дніпро не були підірвані при відступі українських військ.

Під тиском Сил оборони України 9 листопада 2022 року Міноборони РФ оголосило про «відхід» окупаційних військ із міста. 11 листопада того ж року Збройні сили України деокупували правобережну частину Херсонської області з Херсоном, проте більша частина області й нині захоплена ворогом.

Російські воєнні злочини в Херсонській області мають специфічні характеристики, що відрізняють їх від злочинів в інших регіонах України. Херсонщина стала унікальним випадком тривалої окупації з масовим цивільним спротивом, що викликало особливо жорстоку реакцію окупантів.

Злочини на Херсонщині не можна назвати хаотичними або випадковими. Вони становлять частину спланованої кампанії з терору та придушення українського спротиву. Окупанти створили систему репресій, що включає викрадення активістів, катування в спеціально облаштованих катівнях та публічні страти.

Одним з найжахливіших злочинів російських окупантів стала систематична депортація українських дітей. Ця кампанія мала ознаки геноциду та була спрямована на знищення української ідентичності майбутніх поколінь.

¹⁸ Правова допомога внутрішньо переміщеним особам. Херсонська обласна державна адміністрація. URL: <https://khoda.gov.ua/pravova-dopomoga-vnutr%D1%96shno-perem%D1%96shhenim-osobam> (дата звернення 15.05.2015).

Після звільнення правобережної частини області восени 2023 року російський терор не припинився, а набув нових форм — систематичних атак дронами по цивільних об'єктах.

Комісія ООН із розслідування щодо України визнала атаки армії РФ дронами по цивільному населенню в Херсонській області злочинами проти людяності у вигляді вбивств.

Дії російських збройних сил на території Херсонської області упродовж окупації можна кваліфікувати як систематичні воєнні злочини згідно з міжнародним гуманітарним правом:

- порушення принципу розрізнення — цілеспрямовані атаки на цивільних осіб та цивільні об'єкти;
- вбивства та катування цивільних;
- депортація дітей;
- захоплення заручників;
- екоцид — підлив Каховської ГЕС як масштабне знищення довкілля з воєнною метою;
- терор проти цивільного населення.

Попри жорстокий окупаційний режим, мешканці Херсонщини виявили надзвичайну мужність, організовуючи мирні протести проти окупації. Від початку окупації в Херсоні та інших містах регіону регулярно проходили мирні антиокупаційні мітинги.

Особливістю херсонського спротиву стала його еволюція від відкритих протестів до підпільної діяльності. Після розгону мітингів наприкінці березня 2022 року протест повністю перейшов у підпілля. Так виник рух спротиву на тимчасово окупованих територіях «Жовта стрічка». Найбільш яскравою сторінкою такого підпілля була передача цивільними координат розташування російських військ у місті Службі безпеки України та Збройним силам України.

Акції протесту відбувалися і в інших містах області. У Голій Пристані, Каховці та інших населених пунктах мешканці виходили на мітинги з вимогами звільнити викрадених місцевих керівників.

Фото: Голопристанська міська рада

Російська окупація Херсонської області стала одним з найяскравіших прикладів систематичного порушення міжнародного гуманітарного права. Документовані злочини включають вбивства цивільних, катування, депортацію дітей, екоцид та терор проти мирного населення.

Ці злочини розслідуються Міжнародним кримінальним судом, Офісом Генерального прокурора України та правоохоронними органами інших держав за принципом універсальної юрисдикції. Притягнення винних до відповідальності є необхідною умовою для справедливості та запобігання подібним злочинам у майбутньому.

Мужність жителів Херсонщини, які протистояли окупації мирними протестами та підтримкою української влади, стала свідченням непохитності української нації у боротьбі за свободу та незалежність.

ОКУПАЦІЯ ХЕРСОНЩИНИ: ВБИВСТВА, КАТУВАННЯ ТА НЕЗАКОННІ ЗАТРИМАННЯ

24 лютого 2022 року, в перший день повномасштабного російського вторгнення, історія Херсонської області разом із життями її мешканців була назавжди змінена. Вранці того дня російські війська обстріляли КПП «Каланчак», а пізніше розпочали окупацію області.

“*Те, що війна почалася, я зрозумів одразу, – розповідає Віктор Маруняк з села Збур'ївка Скадовського району. – Десь на початку шостої години ранку 24 лютого 2022 року почув гул двох літаків. Вони пролетіли над селом низько-низько. Насправді це були дві крилаті ракети. Коли вийшов на ґанок, побачив через річку в районі Херсона два величезні чорні стовпи диму – то були влучання в Чорнобаївку в аеропорт... Фактично о 12 годині дня 24 лютого 2022 року ми вже розуміли, що відрізані від України і перебуваємо в окупації».*

“*Ольга Олександрова з села Посад-Покровське Чорнобаївської громади, яка працювала охоронцем у дитсадку, згадує той ранок: «Вранці 24 лютого 2022 року я здала зміну, прийшла додому і почула вибухи один за одним. Затремтіли вікна. Ми з чоловіком впали на підлогу».*

“ Віталій Христенко, який працював водієм пожежної автоцистерни, розповідає про перші дні війни: *“Приблизно о 4 годині ранку моя донька надіслала повідомлення про те, що м. Каховка горить, стріляють, йде війна. Я був саме на роботі, увімкнули телевізор і вже побачили новини. Близько 7 ранку почули два вибухи, то обстрілювали наш Херсонський аеродром”.*

Того ж дня під Новою Каховкою було розстріляно родину Федьків: загинули 56-річні Анна та Олег, їхня невістка Ірина та двоє їхніх онуків, 6-річна Софія та півторамісячний Іван. Це сталося, коли вони намагалися евакуюватися з міста.

Фото: з особистого архіву родини

МГП забороняє здійснювати напади на цивільних осіб, зокрема тих, хто евакуюється з районів бойових дій (ст. 51(2) Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій).

Цивільні автівки, що рухаються евакуаційним шляхом, є захищеними об'єктами за нормами МГП.

Розстріл автомобіля, в якому перебували цивільні особи, включно з малолітніми дітьми, без наявності військової необхідності, є свідомим нападом на цивільне населення. Наявність дітей серед загиблих є обтяжуючою обставиною.

} Попередня правова кваліфікація: воєнний злочин — умисне вбивство (ст. 8(2)(a)(i)), напад на цивільних осіб (ст. 8(2)(b)(i)) Римського статуту Міжнародного кримінального суду.

У селі Правдине Білозерського району російські окупанти розстріляли 7 осіб. Щоб приховати злочин, будинок з тілами загиблих підірвали.

На Херсонщині від тортур російських загарбників загинув ветеран АТО з села Абрикосівка Назар Кагальняк. Окупанти викрали чоловіка з дому, жорстоко били та піддавали катуванням за те, що він колишній учасник бойових дій.

“*Раїса Баранова з села Мала Сейдеминуха Бериславського району пам'ятає страх тих днів: «Були випадки, що людей забирали. У мене двоюрідного брата та племінника забрали. Тримали там, на горі над селом... Потім десь возили на допити, в машинах з мішками на голові... Били їх».*

У перших числах березня стало відомо про щонайменше 45-50 загиблих під час взяття Херсона, серед яких були і цивільні, і члени тероборони. Частина цивільних окупанти розстрілювали просто на вулицях міста.

“*Ксенія Келеберда з Херсона пам'ятає ті перші дні: «1 березня я бачила і чула зі свого вікна, як вони йшли. Падав сніг. Йшли, розтягнувшись довгим ланцюгом, насторожені, поводили автоматами. Йшли не як «освободители», а саме як окупанти».*

Упродовж березня 2022 року місцеві жителі в найбільших містах Херсонщини виходили на мирні демонстрації проти окупації. 21 березня 2022 року росіяни заборонили проведення масових акцій. Попри це, того ж дня херсонці знову вийшли на протест, який було розігнано світлошумовими та сльозогінними гранатами. У Херсоні окупанти відкрили вогонь по мирних людях у центрі міста під час акції протесту проти окупантів.

“*Ситуація на мітингах була вже досить напружена. Були випадки, коли російські війська стріляли в ноги мешканцям міста, почали виявляти агресію до протестувальників», – розповідає постійна учасниця мітингів у Херсоні Тетяна Маріна про ситуацію в середині березня 2022 року.*

Фото: пропагандистські ЗМІ (Володимир Миколаєнко в полоні)

З перших днів окупації російські війська розпочали систематичне переслідування усіх, хто міг становити загрозу їхньому контролю. Було викрадено Володимира Миколаєнка, який був мером Херсона протягом 2014-2020 років, і Андрія Путілова – голову Херсонської ОДА у 2014-2015 роках.

16 березня російські військові викрали мера Скадовська Олександра Яковлева та його заступника Юрія Палюха. 19 березня викрадено міського голову Берислава Олександра Шаповалова та одного з місцевих активістів. 28 березня окупанти схопили міського голову Голої Пристані Олександра Бабича,

1 квітня – міського голову Таврійська Миколу Різака. А 28 червня настала черга міського голови Херсона Ігоря Колихаєва.

Були знищені архіви, документи, печатки, що ускладнило роботу органів влади після деокупації.

“*Ольга Бабич, дружина міського голови Голої Пристані Олександра Бабича, розповідає про його викрадення: «До нашого подвір'я приїхали два великих БТР. З них вийшло близько тридцяти озброєних чоловік, вони всі були у військовій формі, в масках, в касках. Перекрили повністю вулицю з двох боків. Пробралися в двір через сусіднє подвір'я, зламали ворота, двері і провели арешт. Потім мій тато розповідав, що провели обшук в домі, все повністю перевернули в будинку. Шукали невідомо що, чи зброю чи якісь документи». За словами Ольги, чоловік досі перебуває в Сімферопольському СІЗО: «Офіційно російська сторона не підтверджує перебування мого чоловіка в полоні. Йому не висувають ніякі звинувачення, не відкривають проти нього кримінальну справу».*

МГП забороняє викрадення та незаконне утримання цивільних осіб, зокрема представників органів місцевого самоврядування. Такі дії є серйозним порушенням Женевських конвенцій, які передбачають захист цивільного населення від насильства, залякування та примусу під час окупації (ст. 31, 32, 33, 49 IV Женевської конвенції).

Системне викрадення голів громад та інших представників влади, які відмовилися співпрацювати з окупаційним режимом, спрямоване на знищення легітимного цивільного управління, підрив місцевих інституцій і примус до визнання незаконної окупаційної влади. Це також є формою колективного покарання громади, позбавленої демократично обраних представників.

Попередня правова кваліфікація:

- воєнні злочини - жорстоке поводження (ст. 8(2)(a)(ii) Римського статуту);
- незаконне позбавлення волі (ст. 8(2)(a)(vii));
- примушування до співпраці з окупаційною владою (може розцінюватися як примусове залучення до служби в силах противника — ст. 51 IV Женевської конвенції).

“*Іван Івченко з села Надєждівка Херсонського району, староста Надєждівського старостинського округу, розповідає про свій досвід: «21 вересня я був вдома і почув, що мене хтось гукає. Я вийшов, стоїть машина з буквою V та два росіянина. Мені наказали їхати з ними. Натягнули на*

руки стяжки капронові, на очі шапку, штовхнули в машину і повезли. Зупинилися, мене витягли з машини. Крізь шапку я побачив дворик з насадженнями схожими на ялинки. Мене закинули у підвал. Коли я відкрив очі, то побачив умивальники та декілька камер, що зачиняються, в одну із них мене закинули. Троє діб нічого не давали, навіть води. Врятувало те, що в камері хтось з попередників залишив воду в пляшках, вона і спасала. Зі спливом перших трьох діб кожного дня почав заходити рашист і вимагав, щоб я розмовляв російською мовою. Коли я відмовлявся, він починав дуже сильно мене бити, більша частина ударів приходилась по голові.

Одного дня мене витягнули на коридор і оточили військові. Я про себе подумав: «Ось, що відчуває футбольний м'ячик, коли його б'ють з усіх сторін». І мене почали бити. Я довго тримався на ногах, але все ж таки не вистояв, впав і вони приклалися ногами. Думаю: «Що ж я мовчу?» А мовчав, ось вам хрест. І тоді я закричав: «Батя, забери мене!!!» Ви не повірите, але вони, як по команді, перестали мене бити. Підняли мене, посадили на стілець і почали питати струмом. Неприємна штука...

Вимагали, щоб я видав інформацію про тих, хто служить в ЗСУ, хто був учасником АТО, їх сім'ї і хто має проукраїнську позицію. Але я мовчав... тільки хотілось дуже сильно пити...

На другому допиті мені дали більше току і в мене мелькнула думка: «Та дайте, щоб мене вже вбило».

Не пам'ятаю, як вони мене погасили і я втратив свідомість... мене викинули вночі на Учхозі. Знайшла мене жінка, яка жила навпроти. Вона розказала, що руки мої були зв'язані скотчем, з мене текла вода. Ця жінка викликала швидку, і мене відвезли в лікарню у Білозерку».

“ Староста села Стара Збур'ївка Скадовського району Віктор Маруняк пережив страшний кілька тижнів, після чого був змушений тікати з окупованої території.

«В перший же день перебування в селі, надвечір, окупанти «завітали» до мене додому. До двору під'їхала колона, в складі якої було біля 10 різних військових машин з літерами «Z». Я до них вийшов. І почалася якась дивна розмова: ставили питання, на які не знав як відповідати: «Мы все знаем, все подтверждается, ты кого тренировал?» Провели обшук в будинку, але поверхневий, більше з метою залякування, певно...

21 березня 2022 року, в день 60-річчя, мене заарештували... Поїхали в один зі збур'ївських дворів, там були троє молодих місцевих хлопців. Усі побиті, в крові, один лежав на землі без одягу. Кожен хлопець лежав в окремому приміщенні. Після питання, чи знаю я їх, та ствердної відповіді, побили і мене. По тому всіх відвезли на одну із зайнятих росіянами туристичних баз на березі річки – «Збур'ївський кут». Там вже нас тримали три доби всіх разом. Першу ніч провели стоячи по кутках, на руках кайданки, очі зав'язані. Потім дозволили спати сидячи. Але

кайданок у росіян було мало — усіх чотирьох скрутили до купи дротом, щоби не могли встати. Постійно поруч хтось був з автоматом, розмовляти не давали. Били щодня всі три доби з ранку до вечора. Били руками, ногами, палицями. Роздягали на 2–3 години, поки не замерзнеш (тоді холодно було, особливо вночі), потім могли дозволити одягнутися. Душили за горло, а коли втрачаєш свідомість, відпускають — і так по кілька разів. Або пістолет до голови приставлять, мовляв, застрелимо, або застрелимо когось із хлопців, якщо не будеш говорити. І так — три дні.

А потім одягли мішок на голову та перевезли до Херсона. Ймовірно, до будівлі обласного управління поліції... У новому місці ув'язнення знову продовжили побої. В них вже був «тапiк», я тоді ще не знав, що це таке. Виявилося, такий польовий телефон, де ручку крутиш, і він струм дає. Відтак почали катувати струмом, чіпляли дроти до пальців рук і ніг, лили на голову та спину воду, виявляється, що ефект від струму так ставав сильнішим.

Потім відвели до камери. Новим співкамерником виявився голландець років 25, який приїхав в Україну до коханої. Російські війська вважали його іноземним розвідником, тому заарештували... Їсти давали раз на день, зранку. Спочатку це були сухпаї ЗСУ. Коли вони закінчилися, 2 дні взагалі не годували. Потім окупанти почали варити якусь кашу. Ліки я просив – не давали, а стан мій ставав гіршим. Коли вийшов з катівні, мав 9 зламаних ребер, запалення легень і інші рани.

Постійно водили на допити, показували фотографії людей, яких я не знав. Брили відбитки пальців, ДНК. І так продовжувалося з дня на день. Вже не розумів, чи то день чи ніч, і скільки часу минуло. Дуже страшно було щоразу, коли відкривалися двері камери, бо не знав, чи витримаю черговий допит. Отак і тримався: терпів і надіявся. Тіло сильно боліло.

12 квітня мене викликали знову, але це був не допит. Розмова з молодим чоловіком у масці, можливо, ефесбешником, почалася з фрази: «У меня нет оснований вас здесь больше держать».

За повідомленням голови Херсонської облдержадміністрації, станом на вересень 2022 року окупанти викрали та піддали тиску й тортурам 75 посадових осіб місцевого самоврядування¹⁹.

Віталій Христенко, водій пожежної автоцистерни в Херсоні, провів 18 днів у російському полоні і розповідає про жахливі умови утримання та катування.

“

Близько 9 години 14 липня 2022 року я зі своїми колегами випили каву на роботі, та коли я пішов брати машину, взяв реєстраційний квиток, в дім залетіли військові з автоматами, на підлогу повалили, почали

¹⁹ Що на Херсонщині: повзуча окупація і надія на контрнаступ та звільнення території. [Lb.ua](https://lb.ua/blog/npsz/529113_shcho_hersonshchini_povzucha_okupatsiya_i.html). URL: https://lb.ua/blog/npsz/529113_shcho_hersonshchini_povzucha_okupatsiya_i.html (дата звернення: 15.05.2025).

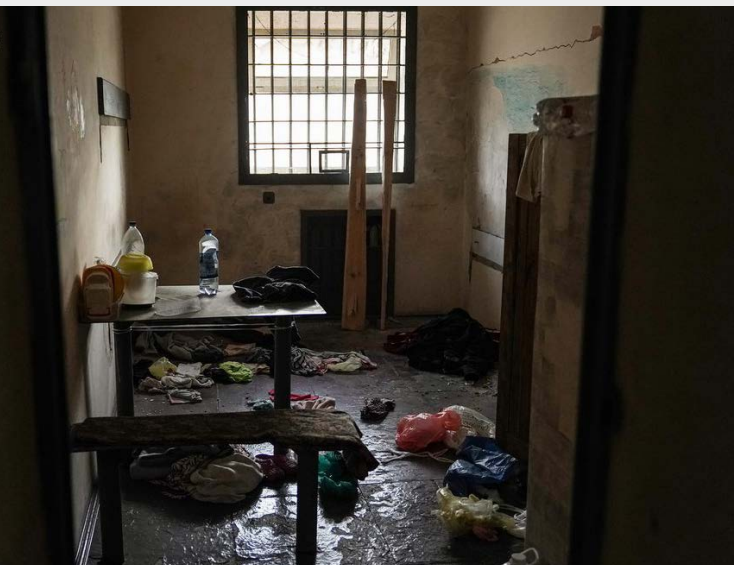

Фото: Тарас Ібрагімов/Суспільне

бити по ногах, ребрах, ногу поставили на шию, повитягали з карманів, що було (телефон та водійське посвідчення), зав'язали руки затяжкою, – розповідає Віталій. – Кричали: «На пол!», «На пол!», «Лицом вниз!» У цей час вони випитували мене, де Фролов (це мій кум), шукали його, бо перейшов їм дорогу – він партизанів... Після обшуку офісу мене відвели до цеху, скрутили, перемотали руки скотчем так, що вони посиніли, та почали обшук цеху... Підкинули патрони і знову били...

Потім завели начальника цього цеху, також перемотаного скотчем. Його допитували у сусідній кімнаті:

били, вмикали циркулярну пилу та ставили поруч його руки, від нагріву шкіра почала відходити, били по спині монтировкой, по колінах, повісили на арматуру за руки.

У цеху знову відновили мої допити, питали про Фролова. Я казав, що не знаю, та вони били ногою під дих та в обличчя, ставили на коліна та приставляли дуло зброї до голови. Крутили стволом зброї, таке враження, що ніби всвердлювали його в голову. В тих місцях лиш зараз почало рости волосся...

Повезли нас в ізолятор тимчасового тримання. Мене посадили біля паркану та дали пляшку води. Коли я почав пити, підійшов один з військових, надягнув мені на голову шапку, заламав руки. Від цього я втратив рівновагу, і ми двоє покотилися на землю. Через це військовий розлютився та жорсткого почав бити мене ногами по тулубу та голові. Потім мене завели у приміщення на другий поверх. Там били дубинкою по ногах та спині. Після чого посадили до камери...

Під нашою камерою була катівня, постійно знизу доносилися крики людей, яких били. Це відбувалось і вдень і вночі. Постійно, десь тиждень... Світло не вимикали, очі дуже боліли, спати не виходило майже через світло та постійні крики. Спали хто де: на столах, на підлозі, людей було більше, ніж ліжок. Одного хлопця завели взагалі без одягу, увесь був чорно-зелений після катування, а ввечері знову забрали, а потім знову привели.

Годували вранці макаронами, в обід нічого, ввечері чай. З 14 липня 2022 року до 18 липня 2022 року не було їжі, так як їжа не доїжджала до нас... З 20 числа у них була ротація та почали давати маленькі сирки до чаю, хліб був завжди цвілий... Один раз навіть тушонку дали та цукерки. Якись три дні взагалі був тільки чай з цвілим хлібом...

Приблизно днів 10 мене не чіпали та не допитували... Далі почався черговий допит... Почали жорстоко бити руками, ногами. Потім сказали, що щось я приховую, треба напругу під'єднати. Під'єднали мені до вуха тримач з дротом і хотіли використовувати струм для катувань, але їх пристрій зламався. Тоді вони зірвали тримач і поранили в цей момент мочко вуха... Також погрожували привезти сюди дружину або доньку та допитувати їх, називали їх імена. Я просив цього не робити. Після цього до мене зі спини підійшов один з військових, перезарядив зброю та наніс удар пляшкою з водою в голову ззаду. Спочатку я не зрозумів, що сталося, і подумав, що в мене вистрілили. Але потім зрозумів, що це удар. Дуже злякався.

Першого серпня 2022 року знову допит. Запропонували покурити, я погодився. Вони вибачились і сказали, що це була перевірка. Потім російські військові одягли мені шапку на голову, закрили очі і вивезли в смт. Камишани, викинули на початку села, звідти я вже сам дістався додому».

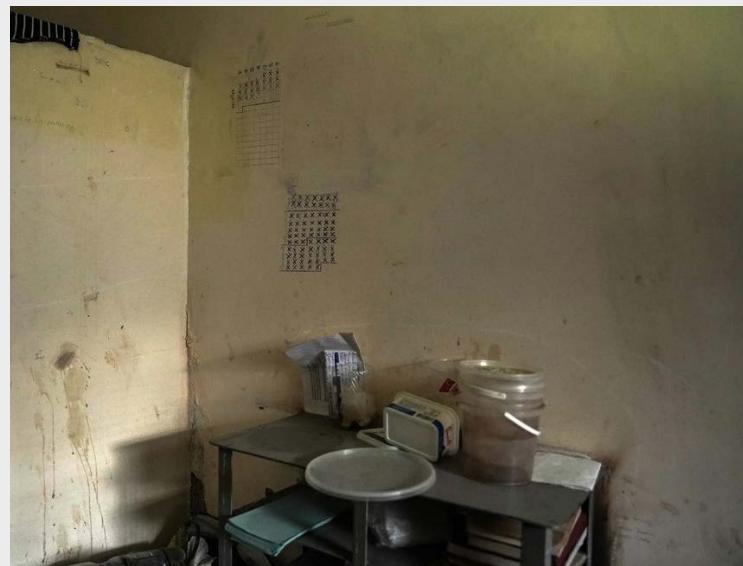

Фото: Тарас Ібрагімов/Суспільне

Головне управління розвідки Міноборони України заявляє, що в херсонському ізоляторі тимчасового утримання станом на 27 квітня 2022 року перебували понад 300 проукраїнських активістів і ветеранів АТО/ООС, яких допитували і катували²⁰.

Сергій Резнік з села Чорнобаївка, який до війни працював на оптовій фірмі в Херсоні, пережив у російському полоні три місяці.

“ 23 червня я віз чергове замовлення і побачив на узбіччі бусік з буквою Z, я вже зрозумів, що то за мною, – розповідає чоловік. – Вони мене підрізали, витягли з машини і трішки приклалися до мене. Серед них було двоє військових та двоє ефесбешніки... Вони інкримінували мені діяльність наводчика і окремо замах на (керівника окупаційної адміністрації Чорнобаївки. – Ред.) Турульова, що я саме був «одним з організаторів». Такого роду питання задавали.

²⁰ Інформацію розміщено на сторінці Головного управління розвідки Міністерства оборони України у фесбучі: <https://www.facebook.com/DefenceIntelligenceofUkraine/posts/300052648972829>. Дата звернення: 15.05.2025.

Привезли мене до мого дому. Батько одразу вийшов, забрали його телефон та знайшли в ньому одне повідомлення, яке не писали ні я, ні мій батько. Задавали багато питань по цьому повідомленню, і за нього я «вигрібав» не мало, тріщали мої ребра... Сказали батькові: «Мы его сейчас заберем, поговорим и через часик отпустим». І цей «часик» для мене затягнувся на 92 дні.

Мене повезли в ізолятор тимчасового тримання у м. Херсоні. Провели зі мною бесіду, відлупцювали і закинули в камеру. Конвойним, які нас охороняли, сказали: «Поработайте с ним ночью, чтобы завтра он был сговорчивым». Вночі витягнули всіх з моєї камери на коридор і почали лупцювати. Зламали мені ребра з обох боків, синці сходили дуже довго, місяця півтора. Знущання тривали на другий та третій день: під'єднували струм до вух, били резиновими кийками, для різноманіття добавляли електрошокер. Було дуже боляче й доходило до того, що вже просто не хотілось жити.

Через деякий час військові зрозуміли, що я не маю ніякого відношення до замаху на Турульова. Але я продовжував «вигрібати» за те повідомлення, що знайшли у батька в телефоні та донати на ЗСУ, інформацію про які зберіг додаток Монобанку....

На той момент нас охороняла росгвардія. Вони дуже ввечері напились і кого хотіли витягували з камер на коридор та лупцювали. Так могло тривати всю ніч. Було дуже важко. Перший тиждень взагалі не хотілось жити, бо знав, що за мною ще прийдуть. Хотілось «вскритись» чи щось з собою зробити. Але якось знаходив в собі сили. На той момент мені було 33 роки, і я про себе думав, що це вік Ісуса Христа і те, що зі мною відбувається, це просто таке випробування, через яке я маю пройти. Я себе так налаштовував і мені це допомогло.

При росгвардії в ізоляторі кормили один раз в день. Давали макарони, на яких трішки виднілись прожилки з тушкованого м'яса, або гречку з квашеною капустою. А ввечері, якщо вони були в доброму гуморі, то давали чай і свої армійські галети. Згодом батько знайшов мене і почав мені возити «передачі». Для мене та й для всіх, хто там сидів, «передачка» з дому була таким важливим знаком. Це означало, що тебе знайшли, за тебе переживають, що вдома все гаразд. Бо на той момент село дуже обстрілювали, і я хвилювався за батька.

Росгвардію змінили якісь спецслужби. У них були свої правила: заборонили скляний посуд, щоб не «вскрились», забрали кип'ятильники. Покращилось харчування, запровадили триразову видачу їжі.

В камерах було багато тарганів, вони були як із сумішшю з клопами, які нас вночі постійно кусали. Боявся підхвтити від них якусь хворобу. Також був страх захворіти на туберкульоз... Вже коли вийшов з ізолятора, зрозумів, що у мене багато набутих хвороб звідти. Від струму, яким катували, з'явилися проблеми із серцем, гіпертонічна хвороба.

В кінці вересня 2022 року всі камери в ізоляторі були переповнені. І в цей час мене викликають на бесіду. Оскільки це вже були нові військові, а попередні не робили запису моїх допитів, я розповів, що був звичайним волонтером, розвозив людям муку та цукор. Мене вислухали хвилин десять, задали питання і потім сказали збирати речі і йти звідси...

Я був з великою бородою, кросівки без шнурків та з двома великими пакетами речей, які за цей час мені передав батько... Батько мене одразу не впізнав».

Окремою категорією жертв стали волонтери та громадські діячі.

Наталя Шотілова – жителька Херсона, в.о. голови Дніпровського районного товариства Червоного Хреста, голова громадської організації Громада.юа, яка до війни займалася налагодженням демократичних процесів у громаді. Під час війни Наталія організувала гуманітарний штаб Червоного Хреста, допомагаючи літнім людям, які залишилися в місті.

“ 31 серпня ми поїхали в Чорнобаївку... Хтось, із лояльних до окупаційної влади людей, просто викликав на нас зетників. Приїхав представник від окупаційної влади і наказав нам припинити роботу і їхати... На тому блокпості, через який ми заїжджали, у нас забрали телефон... Відповідно, я дала свій планшет, в якому не було навіть телеграм-каналів, для того, щоб, не дай Бог, нічого там не наразило на небезпеку. Рашисти ретельно все передивлялись, щось клацали і знайшли якусь картинку, як карту з стрілочками. Що це було, я не знала. Нам наказали вийти з машини.

Обшукали нас, забрали документи, забрали телефони, і вони настільки були злі і на емоціях, що ми просто боялися, що тут все і закінчиться – нас розстріляють. Машина стояла на зупинці, вони викликали, я так розумію, командування, і викликали спеціальні служби ФСБ. Приїхали бійці в балаклавах, оглянули наші документи та телефони. Після чого повезли нас на «Склотар», там була катівня. Ми приїхали туди, на нас одягли шапки, мішки і вже повели до самого слідчого.

У нас відібрали прикраси, шнурки, ремені. Потім розвели по камерах. Перший допит відбувся одразу після того, як привезли. Мені повідомили, що нас підозрюють в тому, що ми є коригувальниками, їздили по області, збирали координати і передавали. Звісно, ми цього не робили й вину свою не визнали. Було дуже страшно.

Це був жах, в яких умовах наші дівчата утримувались. В камері був стілець, дерев'яна лавка, в закутку туалет і біля нього кран. Це і все. Із постільної білизни був один матрац, який лежав на полу. Подушка була теж, наче, одна, якщо не помиляюся. Простирадла не було взагалі. А чому не було? Тому що дівчата всю постіль використали на засоби

гігієни. Звукоізоляції взагалі не було. І решітка у підлозі, всі крики, всі лайки, все дуже добре чути.

На наступний день, після того, як зняли відбитки пальців, визвали знов на допит – питання стосовно діяльності, попередньої діяльності, зв'язків з ЗСУ, з СБУ і все інше. Далі більше двох годин мене допитували на детекторі брехні. Задавали питання, які перефразовувались, переформульовувались. Після цього повернули мене в камеру... Десь о біля 20-ї години зайшли в камеру, сказали: «Шотілова на вихід».

“*Юлія Моружко з Чорнобаївки займалася волонтерською діяльністю навіть під загрозою репресій. «Під час окупації перебувала із сім'єю вдома, нікуди не виїжджали. Займалася волонтерством. По селу розвозила ліки, які вдавалося доставити з підконтрольної території України. За що декілька разів отримувала попередження від колаборантів, що зайняли керівні посади в сільській раді. Страшніше всього було ввечері, бо вдень видно, хто прийшов. А ввечері, коли вже темніло, собака загавкає і ти сидиш, боїшся поворухнутись, не знаючи хто там».*

Багато з тих, хто пережив окупацію та катування, досі страждають від фізичних та психологічних травм.

“*Віталій Христенко розповідає про довготривалі наслідки: «До полону я мав вагу 107 кг, підтягувався, качався, мав міцні м'язи. Був сильним та здоровим. Тепер: не сплю, маю постійний головний біль. Руки повикручували так, що плечі болять постійно... Почалися проблеми з серцем – постійні коліки. Тиск підвищений... На серці треба робити операцію, ставити штучну вену. Але я не маю можливості оплатити лікування».*

Окупанти не обмежувались лише затриманнями активістів. Херсонська журналістка в серпні 2022 року розповіла Human Rights Watch: «Я веду телеграм-канал, я в їхній базі даних, доводиться переховуватися. Мене попередили, що можуть прийти, забрати будь-коли. Не ризикую виїжджати, бо я у них [у чорному списку]». За оцінками моніторів дотримання прав людини, станом на той час із лютого 2022 року щонайменше 600 людей стали жертвами насильницьких зникнень²¹.

“*Багато випадків знаю, коли зникали люди, чоловіки, багато з них знайомі мені особисто, – каже Світлана Мав'ян із Олешок. – Їх росіяни били, викрадали, возили «на підвал», на жаль, поверталися не всі. Багато цивільних вважаються зниклими безвісти. Чоловіка моєї подруги забрали в полон, де він перебуває досі».*

²¹ Україна: катування та зникнення людей на окупованому півдні. Воєнні злочини російських військ у Херсонській і Запорізькій областях. Human Rights Watch. URL: <https://www.hrw.org/uk/news/2022/08/03/ukraine-torture-disappearances-occupied-south> (дата звернення: 15.05.2025).

“

Історія Маріано Гарсія Калатаюда, іспанського волонтера, є яскравим прикладом цієї жорстокості. 19 березня 2022 року він був викрадений окупантами в Херсоні. Його дружина Тетяна Маріна розповідає: «Ми ходили на проукраїнські мітинги під час окупації і перебували не збоку, а завжди в перших лініях. Там, на площі, коли нас збиралося багато людей з прапорами проти озброєної армії РФ на танках, було піднесення, єднання українців, була віра. Ми всі вірили в те, що зараз ми їм покажемо, що ми їм тут не раді, і вони підуть... Під час мітингів росіяни дивилися в далекогляди, також над нами літали дрони, знімали все. Так вони вишукували активістів, лідерів думок. Напевно, так російські війська і вийшли на мого чоловіка. Але крім цього Маріо був досить медійним, мав багато друзів, давав інтерв'ю в ЗМІ, активно вів сторінку на фейсбуці, де всі роки висвітлював свою волонтерську діяльність.

Звісно на той час було багато випадків в місті, коли росіяни викрадали та вбивали людей. Зокрема, вони викрали відомого підприємця, волонтера, щирого українця, і втопили його в Дніпрі. Але всеодно перемагала віра в те, що з нами такого не станеться... В середині березня Маріо вже зрозумів, що російські війська встановили за ним слідкування. 18 березня 2022 року, він вперше відчув небезпеку, тоді він зателефонував своєму другу... з проханням допомогти йому евакуюватися.

А вже 19 березня 2022 року окупанти забрали мого чоловіка. Того дня він пішов на мітинг один, я лишилася вдома. Бо ситуація на мітингах була вже досить напружена, були випадки, коли російські війська стріляли в ноги мешканцям міста, почали виявляти агресію до протестувальників... О 13:51 Маріо подзвонив мені, що він вже прийшов, але забув удома ключі, просив спуститися відкрити двері. Я спустилася за кілька хвилин, але мого чоловіка ніде не було. Вулиця була пуста, людей взагалі ніде не було... Я ходила до місць тримання росіянами ув'язнених в пошуках хоч якоїсь інформації. Зі мною говорив чоловік в формі з позивним «Самурай», мені повідомили, що Маріо затриманий за постачання зброї українським військовим та за «підтримку тероризму»...

Після викрадення Маріо я боялася надалі лишатися в місті, боялася за свою доньку. А також сподівалася, що на підконтрольній Україні території матиму більше шансів допомогти своєму чоловіку. Тому наприкінці березня я зв'язалася з волонтерами з проханням допомоги в евакуації».

Станом на сьогодні Маріано досі перебуває в російському полоні.

Фото: t.me/dmytro_lubinetz

“ Олена Красота, дружина військовослужбовця з Херсона, змушена була переховуватися з дітьми: «Намагалася уникати будь-якої зустрічі з окупантами. Як тільки бачили їх на горизонті, одразу обходили іншою стороною. Мій молодший син, йому на той момент було 4 роки, дуже любив співати пісню «Червона калина». Більш того, він це міг робити будь-де... Було страшно, щоб ніхто зайвий цього не почув... Ми боялися обшуків та перевірок з боку окупантів, адже ми сім'я військового. На щастя, нас ніхто не викрив. Мені вдалось прожити окупацію і жодного разу не показати російським військовим свій паспорт».

“ Херсонська журналістка Ксенія Келеберда змушена була тікати після публікації в «The Guardian»: «На офіційному сайті міськради опублікували інформацію, що херсонська журналістка висвітлює місцеві події в британському виданні. Мені у приваті фейсбуку прислали посилання на це і написали: «Біжи!»... І я буквально за два дні знайшла машину, яка вивезла мене в Одесу. Старший син з чоловіком Миколаєм залишився в Херсоні. У серпні 22-го року... син Ваня зателефонував і сказав дуже дивним голосом: «Мамо, я зникну тимчасово зі зв'язку, зі мною все нормально»... Спочатку він був під домашнім арештом. І нашу з чоловіком квартиру й Івана обшукали. А потім його і чоловіка забрали... Івана з Миколаєм відпустили через тиждень, але сильно побили».

МГП забороняє репресії, колективні покарання, а також залякування цивільного населення, зокрема журналістів та їхніх родичів, за виконання професійної діяльності (ст. 33 IV Женевської конвенції; ст. 75 Додаткового протоколу I).

У випадку херсонської журналістки Ксенії Келеберди, після публікації матеріалу в іноземному ЗМІ виникла пряма загроза життю. Внаслідок цього вона була змушена терміново евакуюватися, а її чоловік і син зазнали переслідування: обшуки, побиття, затримання без правових підстав.

Попередня правова кваліфікація:

- воєнні злочини
- жорстоке поводження (ст. 8(2)(a)(ii) Римського статуту Міжнародного кримінального суду);
- незаконне позбавлення волі (ст. 8(2)(a)(vii) Римського статуту); катування (ст. 8(2)(a)(i) Римського статуту);
- переслідування за професійну діяльність, що призвело до порушення прав людини (ст. 8(2)(b)(xxi) Римського статуту), порушення захисту цивільних осіб, зокрема журналістів, під час збройного конфлікту (ст. 79 Додаткового протоколу I; ст. 27 IV Женевської конвенції).

“ Російські військові ходили по хатах, перевіряли документи, – розповідає Валентина Мажора з селища Калинівське. – В сусідньому селі люди розповідали, що запитували в господарів чи є хтось в погребі, і відразу кидали туди гранату, а там були батько з синами. Багатьох чоловіків забирали «на ями». Били дуже людей. В мене сусідів Валерія та Сергія дуже сильно побили на тих ямах».

“ Були випадки, що людей забирали, – згадує Раїса Баранова з Малої Сейдерминухи. – В мене двоюрідного брата та племінника забрали. Тримали там, на горі над селом в місці свого розташування (де тракторна бригада була). Потім десь возили на допити в машинах з мішками на голові. Там сиділи в підвалах якихось, було там паперів багато, кажуть, схоже на якусь адміністративну установу. Але так і не зрозуміли вони, де перебували. Били їх. Але згодом привезли назад до бригади і там відпустили».

“ Цю розповідь доповнює Тетяна Прудка, жителька Олександрівки Херсонського району. «Я ночувала в підвалі в брата... Одного разу прочинилися двері підвалу, і я побачила на горі військові берці. На хвилину заклала, навіть говорити не могла. Почула їхню говірку російську, запитували хто тут. Навіть не знаю, як я спромоглася змусити звучати свій голос. Прочинила ляду і просила не стріляти. Говорила, що я тут одна. Коли виходила, їх було двоє, озброєних, один тримав в руці гранату та вже приготувався чеку діставати».

Свідки розповідають, що подекуди окупанти змушували цивільне населення носити білі стрічки, «щоб відрізнати їх від військових». Проте частими були випадки, коли російські військові цілеспрямовано відкривали вогонь по цивільних.

“ Діти мої, коли виїздили з окупації, 2 квітня 2022 року були в колоні з нашого села та з сусіднього, Калинівського, – розповідає Алла Болотова з Малої Сейдерминухи. – Всі сім'ї були з дітьми. Їхню колону росіяни оглянули і пропустили, а коли вже колона від'їхала близько двох кілометрів, то почали стріляти вслід. Дякувати Богу, що стріляли автоматами, а не важкою зброєю, було влучання в машини, але всі живі лишилися».

Російські окупанти використовували катування не лише для отримання інформації, але й як засіб залякування населення.

“ Наталя Мироненко з Херсона, яка працювала баристою в Херсоні, описує атмосферу терору: «Одного разу окупанти прийшли до мене купувати каву. Всі в масках, озброєні. Поки я готувала каву, один запитує: «Вы рады, что мы пришли?» Перш ніж відповісти, я згадала, що в мене вдома син. Згадала, як нещодавно з мого під'їзду одного чоловіка

з мішком на голові погрузили в чорну машину і вивезли... На питання не відповіла... До визволення Херсона ми не розуміли свята «День визволення Херсона від фашистських загарбників», яке святкували 13 березня. Зараз 11 листопада ми святкуємо краще, ніж Новий рік, тому що це початок життя. Після окупації, після їх терору, їх психологічного насилля – свобода. Немає світла, немає води, але ми всі щасливі».

“ Життя в окупації було спустошеним, – згадує Валентин Гребенюк із села Широка Балка Херсонського району. – Озброєні російські військові ходили по будинках, перевіряли, що є в господарстві, перевіряли документи. Ніхто ніколи не знав, чим закінчиться випадкова зустріч з окупантом на вулиці. Вони були озброєні, нахабні, часто в стані алкогольного сп'яніння. На в'їзді в кожне село стояв блокпост, де вони здійснювали детальну перевірку автомобіля та всього що в ньому... Простих пенсіонерів вони не чіпали. Але знали, хто був в теробороні, у війську чи в поліції. Ловили молодих, а кого не піймали, то батьків мучили. В новій школі сидів їхній комендант, так батьків тих хлопців там тримали. Односелець був на допитах в школі, одягали на голову мішок і катували».

“ Віктор Бондарєв, який втік з окупованого Шахтарська у 2014 році, розповідає: «Одного дня російський солдат вибиває нам двері у будинку. Я вискакую, а він дістає пістолет і цілиться мені в голову й промовляє: «Кажи, де зброя, а то я голову тобі прострелю».

“ Одного дня сиділи ми з чоловіком за столом на вулиці. Почули, як зі страшним ревом під'їхала до двору машина, почали гупати у ворота, – розповідає Оксана Рожко з Малої Сейдерминухи. – Чоловік відчинив ворота, вскочили деенерівці на подвір'я,десь з вісім чоловік їх було. Один дуло автомата мені в спину наставив, а інший – чоловіку. Я чула, як клацнув автомат. Був сильний страх... Один військовий дав наказ провести огляд. Інші побігли скрізь: будинок, двір, горище, підвал, все перевернули. По поверненню сказали, що «чисто». Що шукали, не знаю. І потім головний нам сказав, що до нього дійшли свідчення, ніби ми підбурюємо село на повстання. Чоловік говорить: «А з чим? З вилами?» Як він тільки кричав на нас, щоб не перебивали, що не маємо права говорити, лиш слухати. Попередив, що якщо до нього ще дійде хоч один такий слух, він викличе підмогу, і через нас вони «зачистять» все село. Також сказав, що вони за нами слідкують, бачать всіх, хто до нас приходить, і що ми робимо. Ми тоді так сильно злякалися, боялися навіть з будинку вийти, не те, щоб за ворота. Переказали всім друзям і сусідам, щоб не приходили до нас, бо не можна до нас ходити, можуть наразитися на небезпеку. Страшно було, що ще хтось може постраждати... Через деякий час ніби все затихло, ми сиділи в дворі з чоловіком, як дві миші, нікуди не виходили, ні з ким не спілкувалися. Лиш до кожної

машини, яка їхала, прислухалися та молилися «лиш би не зупинилася, лиш би не до нас».

Не гребують окупанти і сексуалізованим насильством.

“ Був у селі чоловік, працювали разом з моїм чоловіком. Має він доньку 22 роки, – продовжує розповідь Оксана Рожко. – Вона з початку окупації із дому взагалі не виходила нікуди. Але видивилися деенерівці, що є молода дівчина, прийшли до них і сказали батьку, щоб наступного дня на сьому годину ранку була вона в них. То сім'я вночі в чому були, без речей, ще з молодшою донькою 10-ти років пішли через річку, через міни на той берег в бік села Березнегуватого. Зранку військові російські бігали по всьому селі, шукали їх. А за кілька днів підігнали до їхнього дому велику бортову машину і грабували звідти все, що могли. Навіть спідню білизну дівчат гребли. Лінолеум зривали, килими старі брали, лишили тільки стіни».

“ Чули про зґвалтування росіянами дівчат в центрі села», – свідчить Валентина Мажора з тієї ж Малої Сейдерминухи.

“ Тим, хто не брав російські паспорти, сильно погрожували, – розповідає Галина Колодич із Суворовки. – Наприклад, в кого діти дівчатка, говорили: «У вас така гарна донька, подумайте про це». А дружинам говорили: «Думаєте ваш чоловік дуже розумний? Будете шукати його в лісосмузі повішеним». Різні погрози були, забирали хлопців. Але говорили про це мало, бо люди боялися і виходити спілкуватися один з одним, і взагалі щось розповідати».

“ Під час окупації карету інтенсивної терапії викликали часто на результати «розбірок» загарбників із населенням: вони то когось стріляли, то просто гамселили», – згадує фельдшер швидкої допомоги Роман Ярмолевич із територіального центру екстреної медичної допомоги та медицини катастроф Херсонської області.

Важким лихом для жителів Херсонщини стали варварські обстріли, яким російські окупанти піддають жителів області та сусідніх регіонів.

“ Ми вдома хороший підвал мали, тому під час обстрілів в своєму підвалі й ховалися, на подвір'ї... – розповідає Віталій Вовк із Олександрівки Херсонського району. – А люди з села ховалися в підвалі дитячого садочка від обстрілів. Так одного дня під'їхав до того сховку танк російський, зупинився десь за 150 метрів від садочка, розвернув на нього дуло і почав впритул стріляти по цоколю приміщення. Просто по цивільному населенню, кричали люди страшно».

“ Ольга Олександрова з села Посад-Покровське описує жахи обстрілів. «Обстріли села були дуже сильні, багато людей загинуло, – каже вона. – Деяких навіть не вдалося похоронити. Інші ховали своїх родичів в огороді, а вже після деокупації Херсона повертались і робили перепоховання».

“ Тетяна Прудка з Олександрівки розповідає: «Обстріли в нашому селі почалися з самого початку війни. Росіяни стріляли зі сторони Станіслава, танки ворожі стояли в селі, в городах у людей, стріляли звідти... Нас в підвалі жило 16 осіб разом з дітками – це сусіди наші, одна з них була переселенка з Донецької області ще з 2014 року, і тут її війна наздогнала. Страшно то згадувати. Холодно було, без світла, в страху... Виїхало відразу багато людей. Зв'язку не було, обстріли великі, тому навіть не могли один одного попередити про від'їзд, попрощатися не могли. Просто масово їхали люди».

Після визволення села російський терор триває. «Щодня ми перебуваємо під обстрілами. Кілька днів тому взагалі дві години били російські війська артилерією по нашому селі, – розповідає Тетяна. – В підвал не спускаємося, бо мама не може ходити, тому сидимо в домі. Дрони також літають щодня, полюють на людей. Намагаємося пересуватися непомітно, дивимося постійно вгору, прислухаємося. Автобуси в село не ходять. Машини також майже не їздять, бо дрони скидають вибухівку. Але коли хтось має можливість виїхати, то допомагаємо один одному, привозять замовлення продуктів і ліків усім».

“ Ольга Заклевська з Олександрівки пережила контузію та втрату домівки: «Одного разу, коли ми ховалися в погребі, велика ракета прилетіла поряд, застрягла прямо в печі на підвір'ї в нас. Від вибуху нас з чоловіком засипало землею, каміння летіло, все сипалося, гуркотіло. Я не можу передати словами той жах, який охопив мене тоді. Добре, що чоловік спустив завчасно до погребу лопати, ломи. Так ми змогли відкопати себе з-під землі. Я контузію отримала тоді від вибуху, слух майже втратила. Дивом ми лишилися живі».

Ольга перебралася до сестри у сусіднє село Станіслав. Проте і тут немає спокою. «Станіслав також російські війська постійно обстрілюють, і вдень і вночі. Нещодавно в сусідній будинок влучив снаряд окупантів, там одну людину поранено, інша мертва», – каже Ольга.

“ Валентина Мажора з селища Калинівське отримала від російського снаряду тяжке поранення: «22 вересня 2022 року о 18:45 вечора я виводила корову воду пити. Перед моїм будинком пролунав вибух... Один уламок пройшов через коліно навиліт, інший лишився всередині... Якби корова так різко не побігла назад та не штовхнула мене, то певно мене вже не було б серед живих».

Після звільнення правобережної частини Херсонської області 11 листопада 2022 року російські війська розпочали систематичні обстріли цивільних районів з лівого берега Дніпра.

“ Коли Херсон звільнили, я жила в Бухаресті, – розповідає Ксенія Келеберда з Херсона. – Вранці в офіс прийшла, а мене всі вітають. Неймовірні емоції. І так було прикро, що я в цей час не в Херсоні... Я одразу ж поїхала додому й вже 24 листопада була в Херсоні. І в перший же день, коли приїхала, вони почали скидати на місто бомби. Я стояла біля вікна й бачила той великий удар, як палала багатоповерхівка... Тоді 9 людей загинуло. І це був тільки початок. Потім було ще гірше».

“ Тетяна Богач з Херсона розповідає про поранення свого малолітнього сина. «2 лютого 2023 року ми з молодшим сином (на той час йому було 6 років) пішли до сусідки за ліками. Стояли у дворі. Не почули ні вибухів, нічого. Відчули лише, як осколки на нас посипали. Я дитину намагалась сховати, але не вийшло. Його зачепило і п'ять осколків потрапили йому в голову. У мене було поранено плече та руку... Син операцію переніс добре, нічого не боявся, його в лікарні назвали «Отаманом», – розповідає жінка.

“ Юлія Григор'єва з села Чорнобаївка внаслідок обстрілу втратила ногу. «23 листопада 2023 року під час чергового обстрілу села... касетний снаряд розірвався і впав біля мене, – розповідає вона. – Я отримала мінно-вибухове поранення обох нижніх кінцівок... Ліву кінцівку рятували два тижні, але, на жаль, змушені були ампутувати... Загалом я перенесла 12 операцій».

Фото: Кирило Тимошенко/Telegram

МГП забороняє застосування касетних боєприпасів, які становлять значну загрозу для цивільного населення через їх неконтрольований характер та довготривалі небезпеки від нерозірваних елементів (ст. 35(2) Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій). Використання таких боєприпасів, що спричиняє тяжкі поранення та страждання цивільним особам, є порушенням норм.

Попередня правова кваліфікація: воєнний злочин — застосування забороненої зброї, що спричинила необґрунтовані страждання цивільному населенню (ст. 8(2)(b)(xvii) Римського статуту Міжнародного кримінального суду).

“

З грудня 2023 року ми працювали в звичайному робочому ритмі... І тут якийсь спалах, купа пилу і ми лежимо на землі... – розповідає Наталія Мироненко, яка має у Херсоні кав'ярню. – Приліт снаряду був у будинок, який позад кав'ярні на відстані метрів 10... У кав'ярні творився хаос: вибиті вітрини, потрощений дах, стеля, стіни, всі меблі та обладнання».

Звичайною справою для російських військових є обстріл цивільних автомобілів, атака за допомогою різних видів дронів.

“

Десь приблизно з початку літа 2024 року, російські військові почали полювання на населення дронами, – розповідає Валентин Гребенюк із Широкої Балки Херсонського району. – Напевно, то стало для нас найбільшим страхом від самого початку війни. Окупанти керують дроном дистанційно. Він невеликий, підлітає тихесенько, нечутно майже, і просто скидає вибухівку. Здебільшого на людей та на легкові цивільні автомобілі. Відколи почалися дроніві атаки, люди взагалі намагаються не виходити з дому. Звичайний похід до магазину може закінчитися смертю.

Осінь 2024 року виявилася дуже критичною для моєї сім'ї. Спочатку 29 вересня було поранено мого сина Віталія Гребенюка... А 25 жовтня, коли я за кермом власного автомобіля підвозив до сусіднього села чотирьох людей, стався вибух. Скло в машині посипалося мілкими друзками. Я не розумів, що сталося. Спочатку думав, що наїхав на вибуховий пристрій «пелюстку», бо їх російські дрони розкидають по всій дорозі. Але коли вийшов з автомобіля, то зрозумів, що вибуховий пристрій було скинуто на мій автомобіль зверху. Тим часом дрон вже віддалявся від нас в сторону лиману, за яким знаходяться російські війська. Внаслідок вибуху постраждали всі присутні в машині. Микола Підгурський, який сидів позаду праворуч, загинув на місці. В його тілі в районі ключиці ми бачили отвір від поранення діаметром близько 5 см...

Ми пережили окупацію, обстріли ракетами, танками, градами... А зараз потерпаємо від російських дронів. Вони всюди. Перед тим, як скинути вибухівку, той, хто керує дроном, бачить людину, бачить, що вона робить, усвідомлює, що то цивільні люди, які просто живуть своє життя, і потім намагається знищити те життя».

Одразу після захоплення півдня України окупанти взялися за деукраїнізацію місцевих жителів.

“ Сміялися з нашої української мови, говорили: «Не нравится, то можете отсюда уезжать», – розповідає Малої Сейдерминухи Алла Болотова. – Як це ми маємо їхати зі своєї рідної землі, зі свого села, з домівок? Таке враження було, що вони самі не розуміють, що роблять тут, лиш насміхалися. Навіть ефесбешники запитували, чи в нас «нацики» є. На наші питання: «Хто це такі»? говорять: «Ну нацики». Ото і все, що вони розуміли про свою місію. Такі, як щури були. Вони не орієнтувалися на місцевості, не розуміли, де знаходиться Херсон, і де Миколаїв».

“ Інша жителька села Оксана Рожко описує атмосферу терору: «Їхній головний... був наче варвар, дуже лютий. Кличка його «Узбек». Що він тільки не витворяв. Я потім бачила в інтернеті, що його в розшук подали. На нього навіть дивитися страшно було. Так от цей «Узбек» завжди провокував людей. Лиш бачив, де є трохи скупчення під магазином, кричав людям: «Слава Україні» і спостерігав за реакцією. Не можна було не те, що відповідати, а навіть подивитися неправильно, чи на нього подивитися, чи взагалі рухатися. Тоді ми вже знали, хто свідчення їм про нас дав – місцевий наш чоловік. Сказав: «Живе тут одна сім'я інтелігентів, які за Україну». Не розумію, як він міг таке зробити. Хіба ж він тут з нами не прожив все життя? Як він міг бути не за Україну?! Але від прильотів російських снарядів він і загинув».

На окупованих територіях російська влада намагалася впровадити власну освітню систему, змушуючи українських педагогів працювати за російськими програмами. Більшість українських вчителів відмовилися співпрацювати з окупантами.

“ Окупанти думали, що буде, як в Криму, де наступного ранку після захоплення території всі вийшли на роботу і почали працювати на уряд загарбників, – каже староста села Стара Збур'ївка Віктор Маруняк. – Але в нас все склалося інакше: ні вчителі, ні медики, ні органи місцевої влади не пішли працювати на них. Лише десь поодинокі випадки були. В нашій громаді зі 120 осіб (працівників держустанов) на російську владу погодилося працювали лише двоє».

- “ 20 червня 2022 року представники окупаційної влади викликали директорку Дніпровського ліцею Білозерської громади Тетяну Терещенко до Білозерки та поставили перед фактом: освітяни мають тепер працювати за російськими стандартами та законодавством РФ. Після відвідин «нової влади» директорка Дніпровського ліцею Білозерської громади зібрала колектив... Усі разом вирішили відмовитися.
- “ Марія Лічман з Голої Пристані розповідає про загрози дітям. «На початку вересня 2022 року мені зателефонувала моя онучка і сказала, що у них в селі російські військові повідомили, що відбиратимуть дітей, якщо ті не будуть ходити до російської школи. Побоюючись цього, онучка запропонувала мені виїхати разом з нею. У онуки було двоє дітей: хлопчику на той час виповнилось 7 років, а дівчинці 7 місяців».
- “ В серпні 2022 року почали росіяни повідомляти всім, що діти, які в вересні не підуть до російської школи, будуть відібрані від батьків та вивезені на територію РФ, – розповідає Світлана Мав'ян з м. Олешки. – Це стало тією останньою межею страху. Відразу я подзвонила волонтерам з проханням евакуації. Було страшно і боляче лишати свій дім і робити крок в невідомість. Але залишатися ми вже не могли».
- “ Про те, як окупанти проводили на Херсонщині свій «референдум» про приєднання до Росії, розповідає Галина Колодич із Суворовки Голопристанського району. «Коли «референдум» проводили, то російські війська ходили по будинках озброєні, щоб люди голосували, – розповідає жінка. – Я в той момент заховалася в домі, зачинилася і не вийшла, коли стукали в двері. Так багато людей вчинило. А деякі навіть відмовлялися від голосування. Ну, за це нас на перший раз не покарали, вони собі самі помітки в бюлетенях поставили, які їм треба були».
- “ Валентина Мажора з селища Калинівське Бериславського району розповідає, що в день «референдуму» приїхала до дочки в Херсон. «Оскільки зв'язку не було, і я не могла додзвонитися до доньки, попросила (сусіда. – Ред.) пана Олександра привезти мене до їхньої квартири. Ми довго стукали, ніхто не відкривав. Як потім діти розповіли, що боялися, що то ходять військові зі скринькою для голосування. І коли вже Олександр спустився до автомобіля, чоловік доньки побачив мене у вікно і швидко вийшов. Так я змогла повідомити доньці, що хоч жива, і все добре».

МГП забороняє будь-які форми примусу цивільного населення до участі у виборчих процесах під контролем окупаційної влади, які суперечать принципам самовизначення народів і порушують суверенітет держави (ст. 51(1) Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій).

Попередня правова кваліфікація: воєнний злочин — незаконне проведення виборів чи референдумів під окупацією з примусом цивільних осіб (ст. 8(2)(b)(viii) Римського статуту Міжнародного кримінального суду).

“

Тетяна Прудка з Олександрівки розповідає про своє перебування в сусідньому селі Станіслав: «Одного разу на скелях стояли з подругою, підійшов до нас російський військовий один, перевіряв, що ми там дивимось. На питання, чому вони прийшли сюди, сказав: «Бандеру бить». Він дивувався, чому ми не ходили на «референдум» про приєднання Херсонщини до РФ. Пояснювали йому, як ми жили добре, волю мали, і свободу слова мали, і достаток мали. Він відвернувся і говорить: «Я сам не понимаю, что здесь делаю».

РУЙНУВАННЯ ЖИТЛА В ХЕРСОНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

З перших днів повномасштабного російського вторгнення житлові будинки Херсонської області стали мішенями для окупантів. 1 березня 2022 року росіяни почали артилерійські обстріли Херсона. Станом на 17 березня, за словами міського голови Херсона Ігоря Колихаєва, було пошкоджено 40 багатоповерхівок та 30 приватних будинків²².

“*Ольга Заклевська з Олександрівки Херсонського району пережила знищення свого дому: «Дім наш вже повністю розбитий, стіна впала, жити неможливо в ньому. І доньки будинок поряд зруйнований, одні руїни лишилися. А мали все в дома, всього вдосталь було. Як вона одна з малими дітьми тепер житиме?»*

“*Під час окупації багато мешканців були змушені покинути свої домівки через безпосередню загрозу життю. Віталій Вовк з тієї ж Олександрівки розповідає про руйнування свого дому: «У нас на той час вже розбили літню кухню, клуню, будинок був пошкоджений: дах потрощений, стеля обвалилася, жодного вікна цілого не лишилося. У сусіда також усе розбили... У людей навпроти також дім розбило в перші ж дні. Там молоде подружжя жило, лиш купили вони той будинок. Пряме влучання було, всю хату розвернуло».*

Віталій Вовк з дружиною виїхали на Вінниччину. «В травні 2023 року почали чути від людей, що повертаються в село, вирішили й собі спробувати. Лиш приїхали і тієї ж ночі знову дуже сильно обстрілювали село. Від дому нашого мало що лишилося. Жажнулися – все розбите, наплакалися та й поїхали. Нічого живого не лишилося навкруги... – каже літній чоловік. – Спілкуємося з людьми, які лишилися там. Навіть сьогодні російські війська і вночі і зранку обстрілювали село. Там вже будинків немає, нічого немає, а вони все стріляють і стріляють».

Деякі села постраждали настільки сильно, що фактично припинили існувати.

“*Віталій Вовк описує знищення цілих населених пунктів: «В селі нашому рідному до війни було близько 3000 чоловік населення, а зараз лишилосядесь чоловік 30... Там вже нічого немає. Олександрівки немає більше та і сіл навколо немає: Станіслава немає, Широкої Балки немає».*

Знищення житла супроводжувалося мародерством.

²² Антипенко І. Херсонщина в окупації: чим живе область та як прості українці не дають реалізувати російський сценарій. Новинарня. URL: <https://novynarnia.com/2022/03/23/hersonshhyna-v-okupacziyi/> (дата звернення: 15.05.2025).

“ Мародерили сильно, – згадує Алла Болотова із Малої Сейдерминухи. – Тягнули все, що можна. Їх дивувало, що ми так добре живемо, чудувалися мікрохвильовим плитам, побутовій техніці. Для них то було дико. Їм хотілося всього нашого. Підганяли великі машини свої і виносили з будинків геть усе, навіть курточки дитячі забирали».

“ Коли жила в Станіславі, то щодня їздила на край села, щоб подивитися через лиман зі скель на свою хату, – розповідає Тетяна Прудка з Олександрівки. – Бачила, як росіяни щодня машинами вивозили з Олександрівки просто все, що могли. Коли люди почали повертатися в село, то знаходили в будинках складену побутову техніку, меблі. Окупанти також стягували збіжжя з усього села, складували в певних будинках. А потім вже звідти вивозили. Певно не встигли».

МГП забороняє мародерство — незаконне привласнення майна цивільного населення під час збройного конфлікту (ст. 33 Четвертої Женевської конвенції 1949 року).

} Попередня правова кваліфікація: воєнний злочин — мародерство (ст. 8(2)(b)(xvi) Римського статуту МКС).

Уже станом на березень 2023 року внаслідок російських обстрілів у Херсонській області пошкоджено і зруйновано 5,4 тис. об'єктів, з них – 3,7 тис. житлові будинки²³.

3 травня 2023 року російські війська здійснили найжорстокіший обстріл Херсона з часу звільнення міста. Були атаковані магазин «АТБ», гіпермаркет «Епіцентр», заправка «ОККО», житлові будинки. Відомо про 23 загиблих та 47 поранених.

З кінця 2024 року та протягом 2025 року росіяни використовують ударні FPV-дрони, що «полюють» на мирних мешканців вулицями. Автобуси, перехожі, медики і літні люди потрапляють під приціл. Щотижня таких атак здійснюється до 7 сотень.

Фото: НПУ Херсонської області

23 У Херсонській області російськими обстрілами пошкоджено та зруйновано 3,7 тис. житлових будинків – голова ОВА. Інтерфакс-Україна. URL: <https://ru.interfax.com.ua/news/general/898121.html> (дата звернення: 15.05.2025)

Фото: Олександр Прокудін

5 червня 2025 року російська армія знову вдарила по центру Херсона. Керовані бомби влучили в будівлю Херсонської ОДА вдруге, повністю знищивши її.

У сільській місцевості руйнування мали особливо трагічний характер, оскільки люди втрачали не лише дах над головою, але й можливість вести звичний спосіб життя.

“ Алла Болотова описує систематичне знищення села Мала Сейдеми-нуха. «Спочатку, десь наприкінці квітня 2022 року, почали обстрілювати наше село. Раптово то почалося... Перше влучання в нашому селі було в будинок, де проживала сім'я з восьми осіб. Усі знаходилися на той час у домі. Снаряд влетів у вікно і пролетів через весь дім... А потім почалося. Ніхто не розумів, як вони стріляють, то по порядку зносили будинки, потім хаотично», – розповідає жінка.

«Перше влучання в мою оселю було в дах будинку, – продовжує вона розповідь. – Снаряд застряг там і не розірвався... Обидва будинки сусідні відразу зруйнували повністю. Уламками від вибухів у мене посікло побутову техніку: холодильник, морозильну камеру, стіни, меблі. Так як уламки гарячі, то всі речі, в які були влучання, оплавилися».

“ Оксана Рожко з того ж села розповідає про руйнування своєї домівки: “11 вересня 2022 року внаслідок артилерійського обстрілу російськими військовими в мій будинок потрапив снаряд. Було пошкоджено дах, одну зі стін, вікна та двері... А 29 вересня 2022 року через повторні влучання

артилерійських снарядів з боку російських військових будинок було зруйновано вщент. Люди, які були в селі, говорили, так сильно горіло, що вночі наче вдень було».

“ Валентин Гребенюк з села Широка Балка Херсонського району став свідком знищення господарських споруд. «З жовтня 2024 року я спостерігав, як дрон... несе до будівлі складу ніби алюмінієву баночку. Певно, з займистою рідиною. Бо поцілив її в зроблений напередодні отвір у даху... Вщент згорів автомобіль Газель, причеп до легкового автомобіля, 20 тон зерна, 100 літрів дизельного палива, 500 кг селітри», – розповідає чоловік.

“ Тетяна Прудка з села Олександрівка описує повне знищення населеного пункту. «Коли я вперше після перебування в с. Станіслав зайшла в наше село, то було щось дуже страшне: драти обірвані, будинки зруйновані, дерева поламані, нова школа розбита, усе валяється і все поросле травою. За кілометр чути голос, таке відлуння стоїть у тій пустці», – ділиться свідок своїм жахом від побаченого.

6 червня 2023 року росіяни підірвали греблю Каховської ГЕС, що призвело до масштабного затоплення. Згідно з інформацією Херсонської облдержадміністрації, водою було покрито близько 150 тисяч гектарів території регіону. Лихо торкнулося 80 населених пунктів Херсонської області, переважна більшість яких розташована на лівому березі Дніпра. Українські органи влади оприлюднили дані про те, що на правобережній частині Херсонщини внаслідок цієї катастрофи загинуло 32 особи, 28 отримали поранення, а 39 людей вважаються зниклими безвісти. Визначити кількість жертв на лівобережжі, яке залишається під російською окупацією, неможливо²⁴.

“ Наталя Шорник з херсонського гідропарку втратила все через повінь. «Вода піднялася на 6 метрів, половину другого поверху було затоплено.., – розповідає вона. – Те, що ми побачили, це був жах. Будинок, побудований ще в 90-х роках, помазаний глиною. Ця вся глина повідвалювалася, речі всі наші намокли, меблі набралися водою. Щось змило водою, а те, що залишилося, було все в багнюці. Жити було неможливо».

“ Юлія Моружко з Чорнобаївки також постраждала від затоплення: «6 червня 2023 року... коли вийшла у двір, то вже з-під плитки на підвір'ї виступала вода і дуже стрімко. Повністю було затоплено підвал, вольєр, літній душ та літню кухню... гараж наполовину... Споруди набухли та взяли пліснявою».

²⁴ Бадюк О., Довгоп'ята Д. «Люди самі топилися, бо здавали нерви»: два роки від знищення Каховської ГЕС. Нові свідчення. Радіо «Свобода». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-ryazovyya-2-roky-katastrofa-kakhovska-hes/33433887.html> (дата звернення: 15.05.2025)

“ Мій будиночок у м. Гола Пристань змила вода повністю, коли було зруйновано Каховську ГЕС, – каже жителька міста Марія Лічман. – За два роки до війни ми з онучкою зробили капітальний ремонт у будинку. Онучка хотіла, щоб я на старості жила в комфорті та плекала свій рай з квітів. Але той рай забрала вода».

“ Коли росіяни підірвали греблю Каховської ГЕС, у нашої родини не стало дачі. Тепер на її місці лише мул та пісок, навіть сліду не залишилося», – каже херсонська журналістка Ксенія Келеберда.

“ Володимир Косенко з Херсона став свідком рятувальних операцій під час повені: «5 січня 2023 року, коли почалася повінь, я одразу вивіз своїх рідних. Я сів на катер ще з одним чоловіком і поїхали спочатку на дачі, рятувати людей... Усе це відбувалося під мінометним обстрілом, але ми вже нічого не боялися. Був випадок, який показав, що є Бог. Я проскочив протоку, другу її половину, і коли здійснював розворот, я приглушив мотор і почув з правого берега р. Кошова крик людей. Дві жінки та чоловік вже стояли по груди у воді. Потім ми почали евакуйовувати людей з Гідропарку. І так п'ять днів. Потім почалися сильні обстріли. Почали гинути люди, волонтери».

Втрата житла мала глибокий психологічний вплив на мешканців. Багато з них описують не лише матеріальні збитки, але й емоційну травму від втрати місця, яке було центром їхнього життя.

“ На душі постійно камінь висить від тяжкої долі: так жили добре і таке тепер маємо, – каже Віталій Вовк. – П'ятдесят два роки ми з дружиною прожили на Херсонщині, горя не знали. А ця війна прийшла і позбавила нас усього, що було... Мені зараз 77 років, дружині 74. Лишилися на вулиці і нікому не потрібні».

“ Тридцять років я прожила на Херсонщині і дуже хочу додому, – каже Тетяна Прудка. – Але не можна ще їхати, та й будинок наш відновити неможливо, лиш новий будувати. А вже ні грошей, ні сил немає... Вірою живемо, одна віра лишилася в нас».

РУЙНУВАННЯ ІНФРАСТРУКТУРИ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ВІЙНА ПРОТИ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

З перших годин повномасштабного російського вторгнення 24 лютого 2022 року окупанти розпочали цілеспрямоване знищення важливої інфраструктури Херсонської області. Ця кампанія мала на меті не лише підірвати обороноздатність регіону, але й зробити неможливим нормальне існування цивільного населення.

З початку вторгнення загальна сума прямих збитків нерухомості, іншій інфраструктурі, транспортним засобам та запасам на Херсонщині станом на листопад 2024 року склала 13,4 млрд доларів США²⁵.

Голова Херсонської обласної ради Олександр Самойленко у коментарі «Новинам Приазов'я» розповів про масштаби руйнувань закладів медичної сфери в області.

«Це майже всі лікарні колишніх районних центрів... Вони мають або руйнування, або повністю зруйновані, або пошкоджені дуже суттєво, що вимагає повного відновлення після закінчення активної фази бойових дій, – зазначив Самойленко. – Все, що стосується обласного центру, так само жоден заклад не залишився без «уваги» російських вояк. Мені інколи здається, що вони якраз спеціально направляються, щоб руйнувати медичну інфраструктуру для того, щоб завдати більше болю. Я можу сказати, що один з обласних закладів, він специфічний, але в ньому пошкоджено більше ніж 700 вікон. Це крайнє великий обсяг робіт, щоб відновити».

На захопленій території Херсонської області російські окупаційні сили облаштовують лікарні під потреби своїх військових, стверджує голова облради.

«В Голій Пристані вони заборонили нашим мешканцям заходити в лікарні й така сама інформація надходила і через селище Чаплинка, Каланчак. Це була така підтверджена інформація, що вони облаштовують на базі наших лікарень госпіталь для військових. Тому обслуговування цивільного населення призупинено, або, можна сказати, зупинено на сьогодні», – розповів Самойленко²⁶.

25 Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на листопад 2024 року. / Д. Андрієнко, Д. Горюнов, В. Горюнова та ін. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2025/02/KSE_Damages_Report-November-2024-UA.pdf (дата звернення: 15.05.2025).

26 Янковський О., Бадюк О., Рацибарська Ю. Російська армія нищить лікарні: як працюють медичні заклади під обстрілами на півдні України. Радіо «Свобода». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-khersonshchyna-likarni-pid-obstrilom/32236850.html> (дата звернення: 15.05.2025).

“ Валентина Мажора з селища Калинівське розповідає про медичну допомогу в окупації: «Приїхали до Херсона, там саме проходив оголошений російськими військами референдум... У лікарні мене відразу прийняли. Сказали, що з тією раною, де уламок пройшов наскрізь, усе добре. А другий уламок, який застряг у нозі, чіпати не можна. Так як російські війська вивезли з лікарні все обладнання, і лікар не має змоги подивитися, як глибоко уламок засів».

“ У Херсоні на початку окупації була дуже велика проблема з інсулінами і з ліками для щитоподібної залози, – розповідає в.о. голови Дніпровського районного товариства Червоного Хреста Наталя Шотілова. – А це було просто кричуще. Це була така істерика, що люди, в яких закінчувалися ці ліки, вони просто помирали. І ми не знаємо реальну статистику людей, які просто загинули внаслідок того, що не було медикаментів».

Окупанти систематично грабували медичні заклади, вивозячи дороге обладнання до Росії. Були викрадені томографи, рентген-апарати, обладнання для реанімації та операційних.

Навіть після деокупації правобережної Херсонщини відновити в повній мірі медичне обслуговування місцевих жителів не вдалося.

“ Ольга Заклевська з села Олександрівка, яка зараз живе в сусідньому Станіславі, описує відсутність медичної допомоги: «Ніякої медичної допомоги ми не отримуємо. І машина швидкої допомоги сюди не дістається, бо не пускають росіяни, відразу обстрілюють. Ні води, ні світла немає в селі».

“ Роман Ярмолевич, працівник швидкої допомоги, описує роботу в умовах постійних обстрілів: "Наразі викликів більше саме на «прильоти». Екіпіровка обмежує рухливість, носити її постійно цілу добу не легко... У бронезилетах рухливість менша, але ми звикли... Думали, що страшніше коронавірусу немає, бо багато життів забрав. Але виявляється, є. Війна».

Освітні заклади по всій області стали мішенями для російських обстрілів. Сотні шкіл, дитячих садків, професійно-технічних училищ та вищих навчальних закладів були пошкоджені або повністю знищені.

Станом на червень 2025 року, на Херсонщині повністю зруйновано 29 дитячих садочків, 37 шкіл, 4 заклади професійної і професійно-технічної освіти, 1 заклад вищої освіти²⁷.

²⁷ Херсонська область. Saveschools.in.ua. URL: <https://saveschools.in.ua/#hersonska-oblast-popup> (дата звернення: 15.05.2025).

“*Тікаючи, представники РФ вивезли з ліцею все більш-менш сучасне, новітнє обладнання, – розповідає директорка Дніпровського ліцею Білозерської громади Тетяна Терещенко. – Та не залишилося жодного підручника, книжок, стендів, жодного дидактичного матеріалу українською. Палили їх на подвір'ї, а що не знищив вогонь, те дощі доробили».*

Російські окупанти цілеспрямовано знищували об'єкти культурної спадщини України. Були пошкоджені або знищені десятки музеїв, театрів, будинків культури, бібліотек та пам'ятників.

За даними Міністерства культури та стратегічних комунікацій України, станом на кінець 2023 року на Херсонщині було пошкоджено або зруйновано 86 пам'яток культури, в тому числі 12 – національного значення, 44 – місцевого значення, 30 – щойно виявлених об'єктів культурної спадщини²⁸.

Постраждали сільські будинки культури, які часто були єдиними культурними центрами в населених пунктах.

“*Один будинок був, з якого люди в перші ж дні війни виїхали до м. Кривий Ріг. У них була велика бібліотека. Так російські військові тими книгами піч топили, їжу собі готували. Дуже шкода було то бачити», – розповідає Алла Болотова з села Мала Сейдеминуха.*

Спортивні об'єкти також не залишилися поза увагою окупантів. Були знищені або пошкоджені стадіони, спортивні зали, басейни та інші спортивні споруди. Багато з них використовувалися російськими військами як бази або склади.

Російські окупанти систематично знищують промислові підприємства області. Особливо постраждали підприємства агропромислового комплексу, машинобудування та хімічної промисловості.

Більшість торговельних центрів, ринків та магазинів була пошкоджена або знищена. Окупанти грабували торговельні об'єкти, вивозячи товари до Росії.

“*Навпроти нас магазин був, в кінці травня – червні 2022 року туди почали привозити продукти. Бо до цього часу ні хліба ми не бачили, і магазин пустий був. Світла також не було з початку війни. Люди робили плити на подвір'ях та пекли хліб, хто як міг», – розповідає Оксана Рожко з села Мала Сейдеминуха.*

²⁸ Через російську агресію в Україні постраждали 872 пам'ятки культурної спадщини. Міністерство культури та стратегічних комунікацій України. URL: <https://mcsc.gov.ua/news/cherez-rosijsku-agresiyu-v-ukrayini-postrazhdaly-872-pamyatky-kulturnoyi-spadshhyny/> (дата звернення: 15.05.2025).

Херсонщина – один з основних сільськогосподарських регіонів України. Окупанти цілеспрямовано знищували елеватори, зерносклади, тваринницькі комплекси та іншу сільськогосподарську інфраструктуру.

“ Віталій Гребенюк розповідає про втрату сільськогосподарських ресурсів: «Я втратив не лише здоров'я, слух, я втратив майно і засоби для життя: зерно, яке мав сіяти, добрива, паливо. Допомоги ні від кого ми не отримуємо, її немає. Маємо виживати самотійно».

“ Майже відразу в моєму господарстві вбило внаслідок обстрілів бика і теличку, – розповідає Валентина Мажора з смт. Калинівське. – Трохи згодом уламок прилетів у господарські будівлі, загинули і кролі всі, і кури, й качки».

Окупанти замінували величезні площі сільськогосподарських земель, зробивши їх непридатними для обробітки на роки вперед. За оцінками експертів, розмінування може тривати десятиліття.

“ Раїса Баранова згадує про небезпеку мін: «Замінували росіяни річку і все навколо села. Були випадки, що місцеві мешканці підривалися на мінах, ноги відривало».

Фінансова інфраструктура області була практично повністю знищена. Окупанти підривали банкомати, грабували банки, знищували платіжні термінали.

“ Тетяна Маріна з Херсона розповідає про пограбування банківської інфраструктури: «Коли я за кілька днів поїхала до нашого офісу по особистій речі, то була дуже здивована тим, що в наших кабінетах зробили російські війська. Ворота території були обстріляні з автоматів, банківські термінали були розтрощені».

Російські окупанти систематично пошкоджували газопровідні мережі, газорозподільні станції та інші об'єкти газової інфраструктури. Це призвело до припинення газопостачання в багатьох населених пунктах.

“ Ольга Заклевська, яка мешкає у Станіславі, описує проблеми з комунальними послугами: «Добре, що хоч газ маємо, був і він розбитий, але відремонтували нам. Близько трьох місяців не було газу».

Після деокупації правобережної частини області російські війська розпочали систематичні обстріли об'єктів інфраструктури, що відновлювалися. Це значно ускладнило процес відбудови.

Руйнування інфраструктури створило атмосферу невизначеності та страху перед майбутнім. Люди не знають, коли зможуть повернутися до нормального життя.

“ *Наталія Мироненко описує психологічний стан мешканців після де-окупації: «Зараз майже у всіх херсонців, що залишились в місті, одна фобія – це повторення окупації. Що завгодно, тільки не окупація. Нас кожен день обстрілюють, але ми не так боїмось цих вибухів, як повторної окупації».*

ЗАМІСТЬ ПІСЛЯМОВИ: ПРО ДОКУМЕНТУВАННЯ І ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Документування воєнних злочинів є вкрай важливим інструментом для встановлення фактів, формування історичної правди та підготовки до юридичної відповідальності винуватців. У цій роботі ми зібрали та впорядкували свідчення очевидців і постраждалих з Херсонської, Чернігівської та Запорізької областей, прагнучи зберегти голоси тих, хто пережив бойові дії, окупацію, тортури, втрату близьких чи майна. Ми не намагалися створити літературний наратив, а навпаки, залишали людські свідчення максимально близькими до первинного звучання, щоб не змінити їхню суть.

Окремі епізоди ми супроводили коментарями з міжнародного гуманітарного права, щоб читач міг розуміти, яке саме порушення зафіксоване і як його оцінює міжнародне право. Такий підхід дозволяє поєднати людський досвід із юридичними категоріями і готувати базу для подальшого притягнення до відповідальності.

Лише задокументовані злочини можуть бути частиною правового процесу, національного чи міжнародного. Зібрані дані є частиною системної роботи та зокрема, мають бути включені до Міжнародного реєстру збитків, який створюється для обліку шкоди, завданої Україні, її громадянам і громадам внаслідок агресії.

У цьому виданні ми зосередилися на трьох регіонах, але воєнні злочини та руйнування цивільної інфраструктури відбуваються по всій території України. Безумовно, в кожному регіоні є втрати, завдані збройною агресією російської федерації. Правозахисники вже роблять масштабну і складну роботу з фіксації кожного такого випадку, але враховуючи те, що кількість обстрілів не зменшується, попереду ще багато роботи...

**ПАМ'ЯТЬ – ЦЕ НАШ ОБОВ'ЯЗОК
ПЕРЕД ТИМИ, ХТО БІЛЬШЕ НЕ МОЖЕ
ГОВОРИТИ.**

ПОКИ МИ ПАМ'ЯТАЄМО НЕВИННИХ
ЖЕРТВ, ЇХНІ ЖИТТЯ МАЮТЬ СЕНС.

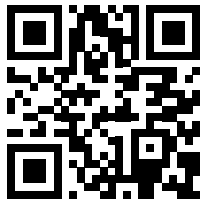
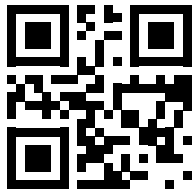
ПОКИ МИ ПАМ'ЯТАЄМО ЇХНІ
СТРАЖДАННЯ, МИ БУДУЄМО КРАЩИЙ
СВІТ.

ПОКИ МИ ПАМ'ЯТАЄМО, МИ
ЗАЛИШАЄМОСЯ ЛЮДЬМИ...

Міжнародний фонд «Відродження» – одна з найбільших благодійних фундацій в Україні, що з 1990-го року допомагає розвивати в Україні відкрите суспільство на основі демократичних цінностей. За час своєї діяльності Фонд підтримав близько 20 тисяч проектів на суму понад 350 мільйонів доларів США.

www.irf.ua

www.fb.com/irf.ukraine

Громадська організація «Черкаський правозахисний центр» – займається захистом прав і свобод людини, просуває ідеї прав людини, бореться з порушеннями прав та надає підтримку тим, хто постраждав від таких порушень.

м. Черкаси, бульвар Шевченка 205, 0ф. 409

pravcenterche@gmail.com

+380 96 390 16 56

+380 67 522 57 10

pravoche.org

